

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

İTALYA VE ALMANYA ÖRNEKLERİ BAĞLAMINDA FAŞİZMDE KADIN İMGESİ

Burcu BAŞTÜRK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2013

İTALYA VE ALMANYA ÖRNEKLERİ BAĞLAMINDA FAŞİZMDE KADIN
İMGESİ

Burcu BAŞTÜRK

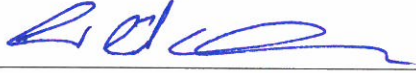
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

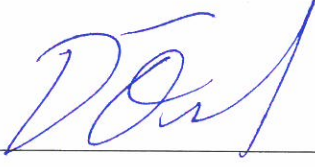
Ankara, 2013

KABUL VE ONAY

Burcu BAŞTÜRK tarafından hazırlanan "İtalya ve Almanya Örnekleri Bağlamında Faşizmde Kadın İmgesi" başlıklı bu çalışma, 18 Haziran 2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

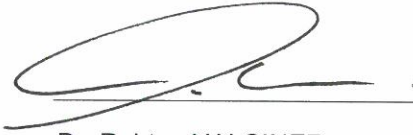
Doç. Dr. Hilal Onur İNCE (Başkan)

Dr. Dođancan ÖZSEL (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Belma TOKUROĐLU

Dr. Ruhtan YALÇINER

Dr. Metin YÜKSEL

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Yusuf Çelik

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ..2.. yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

18.06.2013

Burcu BAŞTÜRK

TEŞEKKÜR

Çalışmamı hazırladığım süre boyunca; benden desteğini esirgemeyen ve sabrıyla her daim yanımda olan danışman hocam Dr. Dođancan Özsel'e; yüksek lisans eğitimimde bana engin bilgilerinden yararlanma imkanı sunan değerli hocalarıma; tezimi yazdığım süre içinde her türlü sıkıntımı sıkılmadan dinleyen ve paylaşan arkadaşlarıma; maddi ve manevi destekleri ile her zaman yanımda olan anneme, babama ve son olarak da en sıkıntılı zamanlarımda, gece gündüz demeden yaptığımız beyin fırtınaları ile çalışmamın ilerlemesini sağlayan ablam Başak Baştürk'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

BAŞTÜRK, Burcu. İtalya ve Almanya Örnekleri Bağlamında Faşizmde Kadın İmgesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Faşizm ilk kez 1920'li yıllarda İtalya ve Almanya'da bir siyasal hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bu tarihlerden itibaren ülke siyasetlerindeki görünürlükleri ve etkileri artan faşist hareketler bu ülkelerde iktidara gelme şansı bulmuşlardır. Böylelikle Avrupa'da iki savaş arası döneme hakim olan faşizmin somut şekilde takip edilmesine ve kavranmasına olanak sağlayan faşist rejimler kurulmuştur. Faşist sistemler her ne kadar iki savaş arası dönemde kurulmuş ve yıkılmış olsalar da, kurdukları sistemin nitelikleri ve yarattıkları tahribat nedeniyle, sonraki dönemlerde artan bir merakın konusu olmuşlardır.

Faşizme yönelen ilgi özellikle faşizmin neden ve nasıl ortaya çıktığı, nasıl bir devlet sistemi öngördüğü, faşist liderlerin nitelikleri, faşizmin farklı toplumsal sınıflarla kurduğu ilişkiler üzerine yönelmiştir. Bu sorunsallar üzerine yükselen akademik çalışmalar faşizmin pek çok farklı boyutunu ortaya çıkarmış ve olgunun anlaşılmasına yönelik önemli veriler sağlamıştır. Ancak bu çalışmalar arasında dikkat çeken bir nokta; faşizmin kadınlarla kurduğu ilişkiyi ele alan çalışmaların görece azlığı olmuştur. Faşizmden ve faşist pratiklerden bahsederken, nüfusun önemli bir kısmını oluşturan kadınlar belirli bir süre adeta göz ardı edilmiştir. Yapılan akademik çalışmalardaki cinsiyet körlüğü, kadınların faşizm altındaki özgün deneyimlerinin, konumlarının ve sorumluluklarının açığa çıkarılmasına engel olmuştur.

Kadınların maruz kaldıkları eşitsizliklerin ve baskıların sürekli olarak yeniden üretilmesine olanak sağlayan en önemli unsur, bu eşitsizliklerin ve baskıların normalleştirilmeleri ve görünmez kılınmalarıdır. Bu nedenle özellikle feminist hareket için kadınların özgün deneyimlerine odaklanmak ataerkilliğin yıkılması için verilen mücadelede önem arz etmiştir. Bu açıdan bakıldığında kadınların faşist pratikler içerisinde maruz kaldıkları eşitsizlikçi ve ataerkil yapıların açığa çıkartılmasının, hem faşizmi daha iyi kavramak hem de kadınların faşizm altındaki varlıklarını bir ölçüde görünür kılmak için önemli bir adım olduğu düşünülebilir. Bu doğrultuda bu tez çalışmasında faşizmin kadınlarla ilgili boyutuna odaklanılmaktadır. İtalya ve Almanya faşizmlerinin incelenmesi ile sınırlandırılan bu çalışmada faşist rejimlerdeki hem ideal kadının temel özelliklerinin hem de kadınların faşizm deneyimlerinin açığa çıkartılması

hedeflenmiştir. Bunun için öncelikle İngilizce ve Türkçe dillerinde yapılan literatür taramasından elde edilen kitap, dergi ve makale gibi ikincil kaynakların kullanılmasının yanı sıra faşist iktidarların kadınlara yönelik politikaları, faşist hareketlerin önemli liderlerinin söylemleri ve son olarak da propaganda faaliyetleri kapsamında kullanılan posterler, kartpostallar, gazete reklamları gibi çeşitli malzemeler incelenmiş ve yorumlanmıştır. İtalya ve Almanya faşizmlerindeki kadınların konumlarının, rollerinin ve sorumluluklarının incelenmesi ile elde edilen verilerin ışığında faşizme içkin olan erkek egemenliğinin boyutları ve yoğunluğu tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Faşizm, Nasyonal Sosyalizm, Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet, Kadın.

ABSTRACT

BAŞTÜRK, Burcu. The Image of Women in the Context of Samples Fascism in Italy and Germany, Master's Thesis. Ankara, 2013.

In 1920's fascism emerged for the first time in Italy and Germany as a political movement. From these times their visibility and effect increased in political areas. After that fascist movements in Italy and Germany gained the power. Thus they can be used for grasping and analyzing fascism concretely. Although these fascist regimes were established and destroyed in the interwar periods, the characteristics and destructions of fascist regimes increased academic concerns about this fact.

Concerns about fascism mostly focused on the conditions and emergence of fascism, qualifications of fascist system, fascist style of rule, fascist leaders and relationship between different social groups and fascism. These academic studies bring out the different dimensions of fascim and gave important information about it. However it is noteworthy that it is difficult to find studies about fascism and women lengthily. Women are generally ignored in academic studies which focused on fascism. This gender-blind studies regarding fascism prevent the exposal of women's unique experiences, status and responsibilities under fascist systems.

In the historical process it is seen that there are enormous inequalities between men and women. In addition to this, big pressures were put on women throughout the centuries. As normalizing and ignoring these inequalities and pressures, patriarchal system is reproduce over and over again. Therefore it can be said that focusing on the unique women's experiences is crucial for the feminist struggle against patriarchy. In this respect non-equalitarian and patriarchal nature of fascism should be exposed, on behalf of both grasping fascism in a multidimensional way and become visible women in fascist systems. Accordingly in this thesis it is focused on relationship women and fascism. Moreover this study, limited with Italy and Germany fascisms, aim at to find out image of ideal women and women's unique experiences under these regimes. To realize these aims it is used English and Turkish secondry sources like books, journals and articles. Moreover in this thesis it is focused in fascist leaders' speeches, policies and propaganda products like posters, post cards and newspaper advertisements. In the light of these informations it is discussed the dimensions and intensity of fascism's patriarchal nature.

Keywords

Fascism, National Socialism, Patriarchy, Gender, Women.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: FAŞİZM KAVRAMINA İLİŞKİN KURAMSAL BİR ÇERÇEVE	6
1.1 FAŞİZMİN TANIMLANMASI SORUNU	6
1.1.1 Söylem Eksenli Yaklaşım.....	9
1.1.2 Marxist Yaklaşım	14
1.1.3 Psikanalitik Yaklaşım	22
1.1.4 Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımı	27
1.2 FAŞİZM KAVRAMINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME	30
2. BÖLÜM: İTALYA FAŞİZMİ VE KADININ KONUMU	34
2.1 İTALYAN FAŞİZMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GENEL ÖZELLİKLERİ.....	35
2.2 İTALYA FAŞİZMİ İÇİNDE KADININ KONUMU.....	49
3. BÖLÜM: ALMANYA'DA FAŞİZM: NASYONAL SOSYALİZM VE KADININ KONUMU	67
3.1 ALMANYA'DA NASYONAL SOSYALİZM İKTİDARI	68
3.2 NASYONAL SOSYALİZM İÇİNDE KADININ KONUMU	85
4. BÖLÜM: İTALYA VE ALMANYA ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN FAŞİZMDE KADIN İMGESİ.....	106

4.1 İTALYA VE ALMANYA FAŞİZMLERİNİN KADIN SÖYLEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	107
4.2 FAŞİST VE MİLLİYETÇİ PRATİKLERİN KADIN SÖYLEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	116
4.3 ATAERKİL SİSTEM VE FAŞİZM	125
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA	136

KISALTMALAR DİZİNİ

3K: Kinder, Küche, Kirche (Çocuk, Mutfak, Kilise)

BDM: Alman Kız Birliği

JM: Genç Kızlar Birliği

NS- Frauenschaft : Nasyonal Sosyalist Kadınlar Birliği

NSDAP: Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi

ONMI: Ulusal Anne ve Çocuk Bürosu

SS: Muhafız Alayı

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1. İtalya'da Ulusal Anne ve Çocuk Bürosu tarafından hazırlanmış posterler.....	59
Fotoğraf 2. İtalya'da Ulusal Anne ve Çocuk Bürosu'nun Anneler ve Çocuklar Günü için hazırladığı posterler.....	62
Fotoğraf 3. İtalya'da Yüzük Günü için hazırlanmış bir kartpostal.....	64
Fotoğraf 4. Yüzük Günü'ne çağrı için yayımlanan bir gazete reklamı.....	64
Fotoğraf 5. Hitler dönemi Almanya'sında sağlıklı ırklara ilişkin bilgilerin aktarıldığı dersten bir fotoğraf.....	79
Fotoğraf 6. NSDAP'nin seçim kampanyalarında kullandığı posterler.....	91
Fotoğraf 7. NSDAP'nin seçim kampanyalarında kullandığı posterler.....	92
Fotoğraf 8. Hitler Almanya'sında çok çocuklu Aryan annelerine verilen onur nişanlarının fotoğrafları.....	98
Fotoğraf 9. Steinhöring'deki Lebensborn merkezinden fotoğraflar.....	101

GİRİŞ

Geçmiş zamanların bir değerlendirmesini yapan tarih, daha iyi bir gelecek yaratmak için insanlara çeşitli düşünme zeminleri sağlar. Tarihten ders çıkarmak gibi bir ifade de aslında geleceğin iyi şekilde yaşanmasına yönelik bir inancı içinde barındırır. İnsanlığın tarihle yüzleşmesinde kimi zaman önemli gelişmeler kimi zaman ise insanlar için bir kabusu ifade eden felaketlerle karşılaşılabilir. İnsanların birtakım dersler çıkarabilmeleri için daha derin bir şekilde incelemeye ihtiyaç duydukları tarihsel olaylardan bir tanesi faşizmdir. Özellikle iki Dünya Savaşı arası dönemde Avrupa'yı etkisi altına alan faşizm, yarattığı tahribat sonucu insanlığın başına gelen en kötü olaylar arasında sayılabilir niteliktedir. Bu tarihsel olayın herhangi bir zamanda ve yerde yeniden ortaya çıkma olasılığı göz önünde bulundurulduğunda, faşizmi analiz etme, anlama ve açıklamanın gerekliliği göz ardı edilememektedir.

Faşizm bir siyasal hareket olarak ilk kez iktidara taşındığı İtalya'da yaklaşık olarak 25 yıl varlığını sürdürmüştür. Birtakım siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunların tetiklemesi sonucu 1922'de iktidara gelme şansı bulan faşizm, Benito Mussolini'nin partisi önderliğinde bir iktidar pratiği şeklini almıştır. İtalya'nın içinde bulunduğu sorunlu alanlara ilişkin kitlelere verdiği vaatler ile bir taban kazanan faşizm, özellikle sermaye sınıfının maddi ve manevi desteği ile birlikte iktidara taşınmış, Avrupa'nın kaderini değiştiren süreci böylece başlatmıştır (de Grand, 1995, s. 20). İktidara geliş tarihi itibarıyla faşizme İtalya ev sahipliği yapmış olsa da, faşizm Almanya'da da Birinci Dünya Savaşı sonrası Adolf Hitler'in liderliğinde ülke siyasetinde yer etmeye başlamıştır. İtalya ve Almanya'ya paralel şekilde faşizm tüm Avrupa'ya yayılmış; Fransa, Avusturya, İspanya, Macaristan ve Romanya gibi ülkelerin siyasetlerinde önemli roller oynayacak zemini bulmuştur (Paxton, 2004, s. 68-75). Etkilediği alan ve yarattığı yıkım bir hayli büyük olan faşizm böylece akademik bir merakın konusu haline gelmiştir.

Sözü edilen tarihsel dönemde Avrupa ülkelerini etkisi altına alan faşizm, iktidara taşınabildiği ülkelerde milyonlarca insanın hayatını şekillendiren temel unsur olmuştur. İtalya ve Almanya örnekleri üzerinden somut şekilde takip edilebileceği gibi, her bir toplumsal grup faşizmden mutlak şekilde etkilenmiş, dahası farklı deneyimler yaşamışlardır. Nasıl ki sermaye sınıfının yaşadığı faşizm deneyimi ile işçi sınıfının

faşizmi deneyimlemesi arasında büyük bir fark bulunuyorsa; erkek ve kadın cinsiyetleri arasında da, deneyimleri açısından bir farklılığın olması beklenebilir bir durumdur. Tez çalışmasının konusu, faşizm altında fazla görünür kılınmayan kadınların konumuna ve faşizmle kurdukları ilişki üzerine temellendirilecektir.

İki savaş arası dönemde insanların hayatına adeta kabus gibi çöken faşizmi anlama ve açıklama yönündeki çalışmalar, faşizmin İtalya’da ortaya çıkışı ile birlikte başlamıştır. O dönemden itibaren, eskimeyen bir çalışma alanı olarak faşizm pek çok analizin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Faşizmin ortaya çıkış nedenleri, faşist devlet sistemi, propaganda faaliyetleri, ritüelleri ve farklı toplumsal sınıflarla kurduğu ilişkiler sıklıkla araştırılmış ve bu konular belirli bir ölçüde açığa çıkartılmıştır. Faşizm ve kadınlar arasındaki ilişkinin incelenmeye başlanması ise yaklaşık olarak 1970’li yıllara denk düşmüştür (Ascheid, 2010, s. 40). Bu yıllardan önce faşist sistemlerde kadınların varlığına özel olarak değinilen çalışmalara rastlanamamış olsa da 70’li yıllarla birlikte faşizm analizlerindeki cinsiyet körlüğünü giderici, cinsiyet odaklı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Maria Antonia Macciocchi, Kevin Passmore, Victoria de Grazia, Gisela Bock gibi isimler tarafından yapılan toplumsal cinsiyet odaklı çalışmalar ile birlikte İtalya ve Almanya’daki kadınların faşizm deneyimleri açığa çıkartılmaya başlanmıştır. Türkiye’de ise akademik alandaki faşizm çalışmalarının varlığına rağmen, faşizmin kadın ile ilgili boyutunun çoğunlukla göz ardı edildiği söylenebilir. Yerli kaynaklar içinde faşizm ve kadınlar arasındaki ilişkiyi konu alan sadece Şirin Tekelinin 1984 tarihli “Faşizm ve Kadınlar” başlıklı yazısına ulaşılması bu konudaki incelemelerin yetersizliğini göstermiştir. Türkiye’de özellikle son yıllarda milliyetçilik, militarizm, kadınlık ve erkeklikle ilgili çalışmalar yürütülmesine rağmen faşizmin kadınlığı kurgulayışının çoğunlukla açığa çıkartılmaması, bu alandaki literatür eksikliğinin temel nedeni olarak gösterilebilir.

Bu doğrultuda tez çalışmasının temel hedefi; İtalya ve Almanya faşizmlerinde kadınların konumlarının incelenmesi yoluyla faşizm ve kadınlar arasındaki ilişkiye dair birtakım verilere ulaşmaktır. İtalya ve Almanya faşizmleri çerçevesinde elde edilecek veriler ışığında faşizmin erkek egemen söylemi görünür kılınacak ve tartışılacaktır. Bu hedeften hareketle faşist sistemlerde kurgulanan ideal kadının özellikleri nelerdir, faşist sistemlerde kadınlara ne gibi roller ve sorumluluklar yüklenmiştir, bu sistemlere içkin olan ortak bir kadın imgesinden bahsedilebilir mi gibi sorulara cevap aranacaktır. Faşizm ve kadınlar arasındaki ilişkinin açığa çıkartılması ile birlikte tez çalışmasının,

faşizmin toplumsal cinsiyet eksenindeki analizinin önemine dikkat çekmesi ve faşizm ile kadınların ilişkileneşine dair yerli kaynaklardaki görece boşluğun doldurulmasına yönelik bir parça katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu çalışma kapsamında ele alınacak olan faşizm ve kadın konusunun önemi iki temel unsurdan ileri gelmektedir. Bunlardan ilki, faşizm analizlerinde uzunca bir zaman göz ardı edilen kadın deneyimini açığa çıkarması ve farklı eksenlerde yapılmış bir analiz sağlamasıdır. Faşizm gibi oldukça karmaşık bir olguyu kavrayabilmek için birbirinden farklı boyutlarının ön plana çıkartılması gerekmektedir. Bu önemli boyutlardan bir tanesi; hem İtalya'da hem de Almanya'da nüfusun önemli bir kısmını oluşturan kadınların faşizm deneyimleridir. Faşizm ve kadın konusu, özellikle akademik alanda gün geçtikçe yayılan toplumsal cinsiyet çalışmaları için adeta keşfedilmemiş bir maden olarak uzun süre beklemiştir. Faşizmin tüm boyutları ile kavranması yönünde katkı sağlamasının yanı sıra, bu ilişkinin açığa çıkartılması tarih içinde yüzyıllarca yok sayılan kadınların maruz kaldıkları eşitsizliklere ve baskılara somut ve radikal örnekler sağlayabilecektir. Diğer bir ifade ile faşist sistemler içinde kadınların konumlarının incelenmesi, faşizm söz konusu olduğunda uzun yıllar boyunca açığa çıkmamış olan kadınlar üzerindeki egemenlik ilişkilerini görünür kılması nedeniyle önem taşımaktadır. Toplumsal cinsiyet odaklı olarak ele alınacak olan faşizm ve kadın konusu, kadınları yok sayan, cinsiyet körü tarihyazımının sürekli olarak yeniden üretilmesine karşı bir tavır ifade edecektir.

Bu hedeflerden hareketle yapılacak tez çalışması İtalya ve Almanya'daki faşist rejimlerin incelenmesi ile sınırlandırılmıştır. Yalnızca bu iki ülkenin değerlendirme kapsamına alınmasının temel nedeni; faşizmin başlıca özelliklerinin daha iyi bir şekilde kavranması için en somut örnekleri sunduklarının düşünülmesidir (Poulantzas, 2004, s. 9-10). Faşizmin tanımlanmasında başvurulacak birtakım unsurların belirlenmesinde gereken verileri sağladığı düşünülen İtalya ve Almanya örneklerinin ele alınacağı tez çalışmasında diğer faşist pratikler, çalışmanın boyutlarını aşmamak adına incelemeye dahil edilmeyecektir.

İtalya ve Almanya örnekleri üzerinden faşizmdeki kadın imgesinin ele alındığı bu çalışmada, yerli ve yabancı literatür taramasından elde edilen kitap, dergi ve makale gibi ikincil kaynakların kullanılmasının yanı sıra faşist iktidarların kadınlara yönelik

politikaları ve eylemleri; faşist hareketlerin önemli liderlerinin söylemleri ve son olarak da propaganda faaliyetleri kapsamında kullanılan poster, kartpostal, gazete reklamları gibi çeşitli malzemeler incelenecek ve yorumlanacaktır. Her iki ülkedeki faşist iktidarların söylemlerinin ve kullandıkları posterlerin, kartların ve afişlerin incelenmesinde söylem analizi yöntemi kullanılacaktır. Söylem analizi; söylemin içinde saklı bulunan ideolojik unsurların ortaya çıkartılması ve böylelikle söylemin temel unsurlarının belirginleştirilmesi amacına yönelik metinsel analiz yöntemini ifade etmektedir (Cevizci, 2010, s. 1446). Bu yöneme birincil kaynaklardaki, faşizmin kadın kurgusunu belirginleştirici nitelikteki temel mesajlarının, kadınlar üzerinde kurulan hegemonyanın ve ataerkil dilin açığa çıkartılması noktasında başvurulacaktır.

Tez çalışması kapsamında İtalya ve Almanya faşizmlerindeki kadın algısının ve bu rejimlerin kadına yönelik söylem, pratik ve politikalarının incelenmesi üzerinden faşist tahayyüldeki kadın imgesinin açığa çıkartılması hedeflenmiştir. Genel olarak faşizmde kurgulanan kadın imgesinin niteliklerine, değerine ve konumuna ilişkin çeşitli sorulara yanıt verilecek olan tezin birinci bölümünde; faşizm olgusuna yönelik kavramsal bir netlik sağlamak için, faşizmin özüne odaklanılacaktır. Faşizmin nasıl ortaya çıktığının, neyi ifade ettiğinin ve ne gibi özelliklere sahip olduğunun anlaşılması hedefiyle yapılan farklı eksenlerdeki kuramsal çalışmalar ele alınacak ve böylece faşizmin kavramsallaştırılmasına yönelik karşılaştırmalı bir yaklaşım sunulacaktır.

Tezin ikinci bölümünde Benito Mussolini tarafından 1922 yılında İtalya'da kurulan faşist iktidar üzerinde odaklanılacaktır. Bu doğrultuda öncelikle faşist hareketin İtalya'da iktidara gelişi, iktidar dönemi ve yıkılışı tarihsel bağlamında ele alınacaktır. İtalya'daki faşist hareketin tarihsel süreci içerisinde ele alınmasıyla, iktidarın kadın söylemini şekillendiren siyasal, ekonomik ve toplumsal unsurların açığa çıkartılması hedeflenmiştir. Bunun sonrasında ise Mussolini iktidarının kurguladığı kadın imgesi ele alınacaktır. Bu noktada iktidarın kadın algısının şekillenmesinde etkili olan çeşitli unsurların detaylı olarak açıklanmasının yanı sıra, faşist rejimde öncelenen kadın imgesinin temel nitelikleri de sıralanacaktır. Böylelikle, somut verilerden hareketle faşizm ve kadın arasındaki ilişkiye dair genellemelere ulaşabilmek için zemin sağlanacaktır.

Tezin üçüncü bölümde, ikinci bölümde uygulanan yöntemle paralel şekilde, Almanya'da Nasyonal Sosyalizme odaklanılacaktır. Öncelikle Adolf Hitler'in Almanya siyasetine dahil oluşuyla ivme kazanan faşist hareketin Almanya'daki gelişimi üzerinde durulacaktır. Bu noktada özellikle İtalya ve Almanya faşizmlerinin ortak ve farklı unsurları belirtilecektir. Böylelikle her iki rejim arasında bulunan ortaklıkların ve birtakım farklılıkların, kadınlara yönelik politikaları ne ölçüde çeşitlendirdiği ortaya çıkarılabilecektir. Nasyonal Sosyalizmin tarihsel gelişiminden sonra Hitler iktidarının ideal toplumsal düzenindeki kadının nitelikleri, sorumlulukları ve konumu incelenecektir. Nasyonal Sosyalist tahayyüldeki kadın kurgusunun açığa çıkartılması sonucu, İtalya faşizminde benimsenen kadın imgesi ile karşılaştırılması yapılabilecek ve faşizmde ortak bir kadın imgesinin varlığından bahsedilip bahsedilemeyeceği sorusu cevaplandırılabilir.

Son bölümde ise her iki ülkedeki faşist rejimlerin kadın algısından hareketle ortak bir kadın imgesinden bahsetmenin imkanı olup olmadığı tartışılacaktır. Bu noktada her iki ülkenin kadın söylemleri karşılaştırmalı bir şekilde ele alınacak ve faşizmde kadınlığın kurgulanışı görünür kılınacaktır. Bunun yanı sıra bu bölümde, bir radikal milliyetçilik türü olan faşizmin kadın söyleminin, milliyetçi söylem içerisindeki konumu ele alınacaktır. Milliyetçi söylemde kadınlığın ve erkekliğin kurgulanış biçimlerine değinilecektir. Ardından faşizmin kadına yönelik politikalarının ataerkillikle ilişkisi üzerinde de durulacaktır. İtalya ve Almanya'daki somut verilerden hareketle faşizmdeki kadın imgesinin ataerkil sisteme ne derece hizmet ettiği tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FAŞİZM KAVRAMINA İLİŞKİN KURAMSAL BİR ÇERÇEVE

Sosyal bilimlerdeki çoğu kavramın, doğru veya standart olarak kabul edilecek bir tanımının bulunmadığını ifade eden ve böyle kavramları “özünde tartışmalı kavramlar”¹ olarak yorumlayan Walter Bryce Gallie'nin kavramsallaştırması doğrultusunda, faşizm de bu kategori içerisinde düşünülebilir (Gallie, 1956, s. 168). Faşizm olgusunu analiz etmeye yönelik olarak yapılan çalışmalarda tek bir tanım üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır. Böylece farklı teorilerin, kavramın değişik boyutlarına vurgu yapması ve birbirinden farklı faşizm tanımlarına ulaşılması söz konusu olmuştur. Bu alanda karşılaşılan söz konusu betimleme zorlukları, sosyal bilimler alanında oldukça az olguda ortaya çıkmıştır (Okuyuz, 2004/05, s. 191). Faşizm kavramına ilişkin olarak yaşanan tanımlama probleminin, tez kapsamında çeşitli kavramsal karmaşıklıklara meydan vermemesi amacıyla; öncelikle faşizm olgusunun karmaşık doğası ele alınacak ve faşizm analizlerini yönlendiren temel yaklaşımların incelenmesi sonucu, faşizme ilişkin çok boyutlu bir tanıma ulaşılmaya çalışılacaktır.

1.1 FAŞİZMİN TANIMLANMASI SORUNU

Siyasal kavramlar; insanların savundukları inançları veya karşı çıktıkları düşünceleri ifade etmeye yarayan, zaman zaman anlamı üzerinde düşünülerek, kimi zamansa düşünülmeden sıklıkla kullanılan kavramlardır (Heywood, 2007, s. 1). İnsanların siyasal düşüncelerini bir çerçeveye oturtabilmelerini sağlayan bu kavramların, farklı motivasyonlarla çeşitli siyasal, toplumsal ve ekonomik koşullarda kullanılması sonucu içeriklerinde farklılıklar meydana gelebilir. Böylesi bir bulanıklık faşizm kavramı ele alındığında da su yüzüne çıkmaktadır. Faşizm veya “faşist” kelimelerine günlük hayatta sık sık başvurulmakta, kullanılan bakış açısı ve vurgu yapılan noktalar değiştikçe de kavramların içerikleri farklılaşmaktadır. Her ne kadar faşizmin tanımı üzerinde bir uzlaşma sağlanamamış olsa da, kavramın çoğunlukla aşağılayıcı bir çağrışım yapacak şekilde kullanılması söz konusudur (Gregor, 1973; Payne, 1995; Yalçın, 2004; Civanoglu, 2008; Örs, 2010).

¹ “Essentially contested concepts” terimi için bkz. Gallie, W.B. (1956), *Essentially Contested Concepts, Proceedings of the Aristotelian Society*, 56, 167-198.

Faşizmin tanımlanmasında karşılaşılan bu zorluğun temel nedenlerinden bir tanesi, faşizmin ilk kez Benito Mussolini'nin 1922 yılında iktidara taşıdığı siyasi harekete verilen isim olmasına karşın sonraki dönemlerde, Mussolini önderliğindeki bu hareket ile çeşitli ortak paydalarda buluşan farklı siyasi hareketlerin de faşizm çatısı altına sokulması ile ortaya çıkmıştır. Faşizm analizlerinde karşılaşılan bu sorun, radikal milliyetçi bir tutum izleyen veya otoriter bir yönetim şeklini savunan her bir siyasi hareketin, faşizm kategorisi altında düşünülmesi ile sonuçlanmış ve faşizmi tanımlayan özgün unsurların ortaya çıkarılmasına ve uygulamalarda görülen farklılıkların ne şekilde yorumlanacağına ilişkin bir belirsizlik ortamının doğmasına yol açmıştır. Yaşanan bu kavramsal bulanıklık, hangi unsurları taşıyan siyasi görüşlerin faşizm olarak nitelendirilebileceği, birbirine benzer ilkeleri ve vurguları olan faşist iktidarların tek bir rejim tipolojisi altında toplanıp toplanamayacağı, bu doğrultuda tek bir faşizmden mi yoksa faşizmlerden mi bahsetmek gerektiği gibi konular üzerinde düşünüldüğünde daha açık bir şekilde takip edilir (Örs, 2010, s. 480-1).

Faşizmi tanımlamak üzere yola çıkan bir analizde karşılaşılan en temel zorluklardan bir tanesi, böylelikle bu olgunun genel çizgilerini belirlemek konusunda yaşanmaktadır. Gerek faşizm kategorisi altında bir araya gelen rejimlerin ve söylemlerin çeşitli nüanslara sahip olmaları gerekse de yorumlayan kişinin öne çıkardığı boyuta göre farklı içerikler kazanabilmesi nedeniyle, faşizmin temel unsurlarının neler olduğu konusunda bir dizi sorunla karşılaşılabilir. Bu sorunlar neticesinde faşizmin yer yer farklı siyasi kavramlarla veya ideolojilerle aynı anlama gelecek şekilde kullanılması, faşizmin özgünlüğünü ve ciddiyetini anlamada bir bulanıklık yaratması nedeniyle sorunlu bir alan teşkil etmektedir.

Faşizmin tanımlanmasında karşılaşılan kavramsal bulanıklık, faşizmi analiz eden kuramsal çalışmaların çeşitliliğinde ve sayılarının çokluğunda yansımaları bulmaktadır. Faşist iktidarların tarih sahnesine çıktığı andan günümüze kadar geçen yaklaşık 90 yıllık bir zaman dilimi içerisinde, faşizm olgusunu çözmeye yönelik pek çok farklı kuramsal çalışma yapılmış ve kavram farklı açılardan değerlendirilmiştir. Tarih sayfalarına oldukça kanlı bir giriş yapan ve bu niteliği belleklerden silinmeyen faşizmin sosyal bilimciler tarafından analiz edilen disiplinlerarası bir olgu olduğu söylenebilir. Karmaşık bir tarihsel ve siyasi olgu olan faşizmin kökenini, özünü ve fonksiyonunu anlamaya dönük olarak yapılan kuramsal çalışmalar aynı kavramın farklı boyutlarına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda faşizm analizlerinin bu olguyu liderlerin biyografilerine odaklanarak açıklayanlardan, salt tarihsel bağlamı içinde ele alanlara, tarihsel süreci

içerisinde yorumcunun öznel fikirleri ile değerlendirenlerden, olguya özgü özel teoriler geliştirenlere kadar farklı boyutlardan oluştuğu söylenebilir (Gregor, 1973, s. 1332-46). Her biri faşizm olgusunun farklı boyutlarına odaklanan bu çalışmalar, karmaşık bir yapı arz eden faşizmin ne gibi niteliklerinin ve işlevlerinin olduğunun, neden ve nasıl ortaya çıktığının, tek bir faşizm kategorisinin olup olmadığının anlaşılmasında farklı analiz düzeyleri sağladıkları için önem taşımaktadırlar.

Faşizmi analiz eden kuramsal çalışmalar ortaya çıktıkları tarihlere göre farklı dönemlere ayrılabilir. 1922 yılında İtalya'da iktidara geldikten sonraki birkaç yıl içinde, özellikle İtalya'da faşizmi sosyo-ekonomik bağlamı çerçevesi içinde inceleyen ve bu olgunun sınıfsal niteliğine vurgu yapan çalışmalar ortaya çıkmıştır (Thalheimer, 1923; Zetkin, 1924; Gramsci, 1926; Tasca, 1930; Togliatti, 1935). Benzer dünya görüşlerinden hareketle faşizmi analiz eden bu çalışmaların sonucunda, yer yer farklı noktalara vurgu yapılmış olsa da analizlerde kullanılan temel birimin faşizmin maddi pratikler ile olan ilişkisi ve sınıf niteliği olduğu ifade edilebilir. Marxist ekolün faşizm analizlerini oluşturan bu çalışmalar, faşizmin teorik kavranışı için önemli düşünsel zeminler sağlamış ve sonraki dönem Marxist analizlere önemli derecede etki etmişlerdir (Laclau, 1978, s. 81). Marxist ekolün öncülüğünü yaptığı sosyo-ekonomik temelli analizlerin yanı sıra, 1945 yılından sonra faşizmi iktidara geldikleri ülkelerin siyasal ve demokratik kültürleri bağlamında ele alan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar; bir yandan İtalya ve Almanya'daki demokrasi geleneğinin zayıflığına vurgu yaparken, diğer yandan da Birinci Dünya Savaşı'nın bu iki ülkenin siyasal kültürüne yaptığı olumsuz etki üzerinde durmuşlardır. 1950'li yıllarda faşizm çalışmalarına, Hannah Arendt, Jacob L. Talmon ve Carl Friedrich'in başını çektiği totalitarizm kuramı damgasını vurmuştur. Bu kuramda faşizmin totaliter unsurlarının açığa çıkartılması ve ona karşı mücadele edilmesi söz konusu olmuştur. Faşizm analizlerinde daha sonraki yıllarda da başvurulacak olan totalitarizm kuramının önemli temsilcilerinden Arendt; Nazizmi ve Bolşevizmi totalitarizmin iki yüzü olarak yorumlamış ve totalitarizmi, tıpkı Nazi Almanya'sı ve Sovyet Rusya'sında yansımaları bulduğu şekilde, toplumun tüm katmanlarının bir ideolojik çerçeve etrafında bütünleştirilmesini, dönüştürülmesini ve kontrol edilmesini amaçlayan sistemleri tanımlamak için kullanmıştır (Arendt, 1973, s. 326). 1960'lı ve 70'li yıllarda felsefi ve kültürel kaynakları üzerinden, faşizmin Aydınlanma'ya ve modernliğe karşı takındığı tavır üzerinde durulmuştur. Bu noktada özellikle faşizmin her türlü Aydınlanma değerini reddetmesi, farklı bir modernleşme öngörmesi üzerinde durulmuştur (Örs, 2010, s. 490-4). Bu dönemde ayrıca sözü edilen çalışmaların cinsiyet körlüğüne (*gender-blind*) eleştiri getiren ve faşizmi toplumsal

cinsiyet odaklı olarak analiz etmeye başlayan çeşitli çalışmalar ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllarda yapılan çalışmalarda ise faşizmin, bir ideoloji olarak ele alınması gerekliliği konusunda yeni bir fikir birliğine varıldığı ifade edilebilir. Roger Griffin, Stanley Payne, Zeev Sternhell ve Roger Eatwell'in temsilcisi olduğu bu akım; faşizmi farklı bağlamlarda ele alan yaklaşımlara karşı çıkarak, onun tıpkı liberalizm, sosyalizm gibi diğer ideolojilerin tartışıldığı çerçevede ele alınması gerektiği konusunda yeni bir uzlaşmaya varmışlardır (Renton, 1999, s. 18-9; Woodley, 2010, s. 3-9).

Farklı tarihsel dönemlerde ortaya çıkan bu yaklaşımların ayrışmalarını sağlayan temel unsur; faşizmin ortaya çıkış şekli ve niteliği ile ilgili sorulara verdikleri farklı yanıtlar olmuştur. Diğer bir ifadeyle; sözü edilen yaklaşımlar öncelikle faşizmin hangi olayların sonucu olarak ortaya çıktığına ve sonrasında da faşizmin özüne ilişkin farklı düşünceler geliştirmeleri sonucunda birbirlerinden ayrışmaktadırlar. Bu doğrultuda, çalışma kapsamında faşizm olgusunun kökenini, özünü ve işlevlerini farklı perspektiflerden inceleyebilmek için dört temel kuramsal çalışmaya yer verilmiştir: Tarihsel olarak ortaya çıktıkları dönemlere göre sıralandırılmaksızın, her bir yaklaşımın diğerine getirdiği eleştiriler bağlamında ele alınmış olan kuramsal çalışmalardan ilki faşizmi, ideolojik ve söylemsel boyutuna odaklanarak analiz eden yaklaşım; ikincisi sosyo-ekonomik bağları içerisinde analiz eden Marxist yaklaşım, üçüncüsü onu birey eksenli tartışan psikanalitik yaklaşım ve sonuncusu ise cinsiyet odaklı analizi ile toplumsal cinsiyet yaklaşımıdır.

1.1.1 Söylem Eksenli Yaklaşım

Faşizmi tanımlama konusunda yaşanması muhtemel en büyük zorluklardan bir tanesi, onu bir ideoloji olarak ele alıp almamaya ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır (Örs, 2010, s. 482). İtalya'da ortaya çıktığı andan itibaren faşizm, faşist kadrolar tarafından bir siyasal ideoloji olarak nitelendirilmemiş, antidoktriner bir tavır takınılarak insanları mücadeleye davet eden bir hareket olarak tanımlanmıştır. Ancak faşist hareketin meşrulaştırılmasını ve kitlelerin desteğini sağlamak için bir siyasal doktrine ihtiyaç duyulması sonucunda, özellikle faşizmin filozofu olarak nitelenen Giovanni Gentile tarafından başlatılan, faşizmin ilkelerini, öğretilerini ve uygulanış biçimini halka aktaran bir siyasal doktrin yaratma çabalarında artış olmuştur. Bu doğrultuda, farklı siyasal ideolojilerden çeşitli kavramlara başvuran, bu kavramları faşist hareketi meşrulaştıracak şekilde birbiri ile sentezleyen, bir ölçüde eklektik bir siyasal doktrinin oluşturulduğu ifade edilebilir. Ele

alınan ilk kuramsal yaklaşım faşizmin doktrininin arz ettiği bu eklektik yapının, onu bir ideoloji olarak nitelendirmenin önünde bir engel olmayacağı konusunda görüş birliğine varmış bulunmaktadır (Renton, 1999, s. 18-29). Faşizmin eklektik yapısına rağmen bir ideoloji olarak tanımlanması gerektiği üzerinde uzlaşan isimler, bu noktada diğer ideolojilerin de farklı kaynaklardan çeşitli kavramları kendilerine kattığını, her ideoloji içerisinde çeşitli ütopyik ya da irrasyonel ilkelerin bulunabileceğini ve faşizmin sırf diğer ideolojilerden daha fazla irrasyonel öge barındırması nedeniyle bir ideoloji olmadığını savunmanın doğru olmayacağını belirtmişlerdir (Payne, 1995, s. 8).

Bu yaklaşımın merkezinde, uygulamada çeşitli nüanslar mevcut olsa da, faşizmin bir siyasal ideoloji olarak nitelendirilebilmesini sağlayacak çeşitli ortak inanç ve değerleri içinde barındırdığı fikri yer almaktadır. Bu düşünceden hareketle, bu yaklaşım içerisinde ele alınacak tüm isimler faşizmin nasıl ortaya çıktığını ve ne gibi özelliklere sahip olduğunu tartışmadan önce, onun bir ideoloji olarak ele alınması gerektiğini vurgulayarak işe başlamaktadırlar. Faşizmin bir ideoloji olduğu ön kabulünden hareketle derinleştirilen analizlerin diğer ortak unsurları ise, faşizmin temel ilkelerinin belirlenebileceği bir sınıflandırmaya gidilmesi ve faşizmin devrimci ve palingenetik² bir milliyetçiliğin temsilcisi olduğunun ifade edilmesidir (Gentile, 1990; Griffin, 1991; Payne, 1995). Stanley Payne, Emilio Gentile, Roger Eatwell ve Roger Griffin gibi isimler bu yaklaşımın önemli temsilcileri arasında sayılabilir (Renton, 1999, s. 19-23).

Bu yaklaşım çerçevesinde savunulan ilk fikir, faşizmin tanımlanması zor bir kavram olması ve çoğunlukla pejoratif bir çağrışım yapması nedeniyle, öncelikle faşizmin temel özelliklerinin açık bir şekilde ortaya konması gerekliliğine ilişkindir. Ortaya konan temel ilkeler sayesinde; gerek faşizmin doğasının açık bir şekilde kavranması ve onu diğer ideolojilerden ayıran, kendine has özelliklerinin açığa çıkartılması, gerekse de hangi siyasal hareketlerin faşizmin ortak paydası altında toplanabileceği sorununun ortadan kaldırılması tasarlanmıştır. Bu amaçlardan hareketle ilk kez Ernst Nolte 1960'lı yıllarda "faşist minimum"³ kavramını ortaya koymuş ve aralarındaki farklılıklara rağmen, tüm faşist hareketlerde ortak olarak bulunması gereken ilkeleri belirlemiştir (Aktaran: Breuer, 2010, s. 76-7). 1960'lı ve 70'li yılların faşizm tartışmalarını yönlendiren bu kavram daha sonraki yıllarda S. Payne, E. Gentile ve R. Griffin gibi isimler tarafından,

² Yunancada yeniden doğuş anlamına gelen palingenesis kelimesinden türeyen "palingenetik", ulusal ruhun, kültürün ve toplumun yeniden doğuşunu ifade etmektedir (Payne, 1995, s. 20).

³ Nolte bu kavramı ile bir hareketin faşist olarak nitelendirilmesi için sahip olması gereken altı tane temel ilkeyi ifade etmiştir. Bunlar: antiMarxizm, antiliberalizm, liderlik ilkesi, paramiliter siyasal parti, antimuhafazakarlığa yakınlık ve totalitarizm idealidir (aktaran: Breuer, 2010, s. 76-7).

faşizmin felsefi içeriğini ve ekonomik hedeflerini açıklamada yetersiz bulunması nedeniyle tekrar gözden geçirilmiştir. Örneğin; faşist hareketin temel ilkelerine ilişkin yeni bir sınıflandırma yapan S. Payne'nin faşizmi, modern Avrupa milliyetçiliğinin en aşırı biçimi olarak nitelendirdiği görülmektedir. Payne faşizmin, otoriter milliyetçiliklerle olan farkına dikkat çekmek ve de kavramın tanımlanmasında yaşanan zorlukları çözebilmek için faşizmin tanımlayıcı unsurlarını sistemli bir şekilde sınıflandırma yoluna gitmiştir. Yaptığı sınıflandırmanın sonucunda; bir hareketin, siyasal düşüncenin ya da liderin faşist kategori içinde yer alıp alamayacağına karar vermek için “olumsuzlamalar, ideoloji ve hedefler, örgütlenme ve eylem tarzı” (Payne, 1995, s. 6-7) şeklinde üç düzleme bakmanın gerekli olduğundan bahsetmiştir. Bu sınıflandırma doğrultusunda Payne faşistlerin antiliberal, antikomünist ve antimuhafazakar olduklarını; yeni otoriter bir milliyetçi devlet kurma amacını taşıdıklarını; bu devletin yayılmacı bir yapısının olduğunu ve toplumsal sınıfların denetim altına alınacağı bir milli ekonomi sistemine dayandığını ifade etmiştir. Bunlara ek olarak örgütlenme açısından faşistlerin simgelere, törenlere, romantik ve mistik unsurlara büyük önem vererek kitlelerin duygularına hitap ettikleri, fiziksel şiddet kullanımını ve savaşı normalleştirdikleri ve kutsadıkları, milletin dinamik yapısını temsil ettikleri için gençleri övüp, yaşlılığı ve eski olanı lanetledikleri gözlenmiştir. Payne bu tipolojisinde vurguladığı özelliklere ek olarak, *A History of Fascism, 1914-1945* isimli eserinde faşizmin bir ideoloji olarak eklektik yapısına, sekülerliğine ve Aydınlanma döneminin temel değerlerinin inkarına dayanan modern bir olgu olduğuna dikkatleri çekmiştir (Payne, 1995, s. 7-8). Payne gibi Gentile de çeşitli kriterler üzerinden tartıştığı faşizmin devrimci ve totaliter yönü ile yeniden doğuş mitine dayanmasına vurgu yapmıştır. Ancak Gentile'in faşizm analizine en büyük katkılarından biri, onun faşizmi “siyasal din” (*fascism as political religion*) şeklinde kavramsallaştırması olmuştur (Gentile, 1990, s. 230). Gentile'nin bu kavram ile dikkat çektiği esas nokta, faşizmin kendisini, tamamen siyasal amaçlarla, yeni bir dinmiş gibi kitlelere sunduğu gerçeğidir.⁴ Gentile bu süreçte faşizmin; bir dinden farksız şekilde, yarattığı kendine has faşist ahlakının inanç, mit, ritüel ve cemaat gibi unsurlarla birleştirdiğini ve sonucunda da kendisini hitap ettiği kitleye, bir din olarak sunmasına olanak verecek kadar bir kutsallığa bürünebileceğini belirtmiştir. Faşizm, yarattığı faşist ahlak ile ilişkili olarak başvurduğu mitler ve sembollerle, uyguladığı ritüeller ile kitlelerin harekete geçirilmesinde ve bütünleştirilmesinde son derece başarılı olmuştur. Sonuçta, faşizmin iktidarını ve gücünü sağlamlaştırabilmesi için ihtiyaç duyduğu kitlesel destek,

⁴ İtalyan siyasal kültüründe “sivil din” yaratma arayışlarının tarihsel gelişim süreci için bkz. Gentile, 1990, s. 231-7.

bir din görüngüsü altında halka sunularak elde edilmiştir. Bu noktada faşizmin başarısı; yarattığı faşist inanç ve ahlak sisteminin, gündelik hayatın her anında dayattığı sembollerin, mitlerin ve değerlerin kitle tarafından kabul edilme derecesi ile doğrudan ilişkili olduğu için, faşist iktidarların kitle politikalarında bu sürecin üzerinde özenle durulduğu belirtilmiştir (Gentile, 1990, s. 238-48).

Faşizmin, din görünümüne bürünen ve temel hedefi yeni bir medeniyet kurmak olan devrimci niteliğine vurgu yapan Gentile gibi Gregor L. Mosse de faşizmin devrimci ve modern bir sağ ideoloji oluşuna vurgu yapmıştır. Araştırmalarını Nazi Almanya'sı üzerinde yoğunlaştıran Mosse faşizmin, yeni bir toplum yaratma arzusu taşıması nedeniyle bir devrim; Marksizme, liberalizme ve muhafazakarlığa alternatif oluşturarak ulusu yeniden şekillendirmesi nedeniyle bir ideoloji; toplumun tümünün yaşam biçimini değiştirip, kaynaşmış bir ulusal birlik yaratmak istemesi nedeniyle de bir kültür olarak yorumlanabileceğini savunmuştur (Aktaran: Traverso, 2008, s. 304). Bu noktada Mosse, faşist ideolojinin kendine özgü bir doktrininin olmadığı yönündeki eleştirilere, onun farklı kavramları yeni bir sentez içinde kurgulayarak doktrinine dahil ettiğini belirterek cevap vermiştir. Mosse'un tutarlılık ve bütünlülük açısından bir sorun taşımadığını düşündüğü faşist ideolojinin üzerine yaptığı çalışmalarda, temel olarak faşizmin mitlerine, sembollerine ve estetik değerlerine odaklanması onun ayırt edici özelliğini oluşturmuştur (Traverso, 2008, s. 303-15) .

Bu çerçeve içerisinde ele alınabilecek önemli isimlerden bir diğeri de Roger Griffin'dir. Griffin'in *The Nature of Fascism* (1991); *Fascism* (1995); *International Fascism: Theories, Causes and the New Consensus* (1998); *Fascism, Totalitarianism and Political Religion* (2006) ve *Modernism and Fascism: The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler* (2007) gibi çalışmaları ile faşizm analizine önemli ölçüde katkıda bulunduğu söylenebilir. Griffin'in faşizm analizlerinde göze çarpan temel noktalardan ilki, faşizmin bir ideoloji olarak ele alınması yönünde gösterdiği uğraştır. Bu noktada Griffin, faşizmin belirli bir döneme ait özel bir olgu şeklinde ele alınmasına ve sadece inkarlarına, yönetim şekillerine ve örgütsel yapısına odaklanılmasına karşı çıkarak, onun tıpkı liberalizm ya da anarşizm gibi bir ideoloji olarak değerlendirilmesine olanak sağlayacak kriterleri olduğunu savunmuştur (Griffin, 1991, s. 13-4). Griffin faşizmin bu kriterlerinin belirlenmesinde Max Weber'in "ideal tip"⁵ yönteminin kullanılmasını

⁵ İdeal Tip (ing. *Ideal Type*): Sosyolojinin kurucularından olan Max Weber'in sosyal bilimler literatürüne kazandırdığı, toplumsal fenomenlerin anlaşılması ve açıklanmasını kolaylaştıracak metodolojik kavramdır. İdeal tip, gerçekliğin bir betimlenmesinden ziyade, tekil bir olgunun özsel özelliklerini birleştiren zihinsel bir kurgu şeklinde anlaşılmalıdır (Swingewood, 1998, s. 178-9).

savunmuş ve faşizmin bir ideal tip olarak düşünülmesi sonucunda, kavramın tanımlanması üzerinde yaşanan sorunların aşılabileceğini belirtmiştir (Griffin, 1991, s. 9-12). Griffin'e göre kavramlar ve soyutlamalar aracılığıyla oluşturulacak bir faşist ideal tip, faşizm analizlerinde hangi hareketlerin faşizm başlığı altında toplanıp toplanamayacağını belirlemede önemli bir işleve sahip olmaktadır. Bu savunusundan hareketle Griffin'in oluşturduğu faşist ideal tip; "çeşitli permütasyonları içindeki efsanevi özü, popülist ultra-milliyetçiliğin palingenetik bir biçimi olan siyasi bir ideoloji türü" (Griffin, 1991, s. 26) şeklinde özetlenebilmektedir. Belirlenen bu ideal tip doğrultusunda, faşizmi diğer ideolojilerden ayıran temel ilkelerinin ultra-milliyetçiliği temsil etmesi, çeşitli tarihsel düşmanları olması, siyasetini yeniden doğuş miti üzerine inşa etmesi, şiddeti ve savaşı olumlaması, gücü tartışılmaz bir önder etrafından örgütlenmeyi önermesi, antiliberal ve antimuhafazakar olması, modernitenin kazanımlarının total reddinden ziyade alternatif bir modernleşme yaratma amacı taşıması, ulaşmak istediği hedefler doğrultusunda da devrimci bir nitelik taşımasıdır (Griffin, 1991, s. 28-49).

Faşizmin, devrimci bir ideoloji olarak ele alınması gerektiği konusunda Payne, Gentile, Mosse ve Griffin gibi isimlerle fikir birliğine varmış olan diğer bir isim ise Zeev Sternhell'dir. Griffin'e benzer şekilde Sternhell de faşizmin, ne savaş sonrası ortaya çıkmış istisnai bir olgu olduğunu ne de sadece antilikler üzerinden tanımlanabilecek bir ideoloji olduğunu savunmuştur. Ona göre faşizmin ideolojik çerçevesi; 1880'li ve 90'lı yıllarda Fransa'da, entelektüellerin ve sanatçıların çalışmaları sayesinde oluşmuş, 20. yüzyılda ise sahip olduğu bu entelektüel köken, onun modern bir ideoloji olarak tanımlanmasına olanak sağlamıştır. Faşizmin entelektüel kökenine yaptığı bu vurgu, Sternhell'in faşizmi "eksiksiz bir entelektüel otonomiye sahip politik ve kültürel bir olgu" şeklinde tanımlamasından ileri gelmektedir (Sternhell, 2012, s. 14-5). Faşizmin felsefi özü itibari ile tek bir kaynaktan doğmadığını, içinde çeşitli öğelerin olduğunu ve bu açıdan heterojen bir yapı arz ettiğini göz ardı etmeyen Sternhell, yine de "onun tek başına seyahat etmesine izin verecek bir entelektüel bagaja" sahip olduğunu savunmuştur (Sternhell, 2012, s. 22). Bu özelliği ile faşizm; 20. yüzyıl Avrupa'sının maruz kaldığı sorunlara liberalizm ve sosyalizmden farklı yanıtlar üreten, bu yüzyılın entelektüel ve toplumsal ortamının öncelikle total reddini ifade eden ve sonrasında özgün ahlaki, siyasi ve entelektüel bir politik kültür hayali ortaya koyan devrimci bir ideoloji olarak yorumlanmıştır. Sternhell'e göre, ne gerici ne karşı devrimci olan ve bambaşka bir devrimi ifade eden faşizmin tanımlayıcı diğer bir özelliği ise; radikal sosyalizmle ulusçuluğun bir sentezi olmasıdır. Sternhell faşizmin bu özelliğinin,

Marxizmin antimateryalist şekilde tekrar ele alınması ve duyguları, içgüdüleri, irrasyonel olanı ve milleti yücelten, rasyonaliteye savaş açan bir milliyetçiliğin bir araya getirilmesi sonucunda oluştuğunu savunmaktadır.

Faşizm literatürünün gelişmesinde önemli katkıları bulunan bu isimlerin analizlerinde, faşizmin özüne ilişkin olarak savunulan ortak kriterler faşizmin seküler ve modern; Aydınlanma ve Fransız Devrimi ilkelerine karşı tepkisel; bütünleşmiş bir ulusal ruhun, kültürün ve medeniyetin üzerinden yeni toplum yaratma hayali taşıması açısından devrimci; milliyetçi ve içerisinde çeşitli irrasyonel öğeleri barındırıp, mutlak bir tutarlılık sağlamasa da bir ideoloji olarak ele alınması gerektiği konusunda birleşmiştir. Faşizmin ideolojik ve söylemsel kökenlerini açığa çıkartan bu çalışmalara, özellikle Marxist ekolden yoğun şekilde eleştiriler yönelmiştir. Eleştirilerin temel odak noktası, bu çalışmaların faşizmin uygulamalarında ortaya çıkan niteliklerini takip etmekten ziyade, yalnızca söylemsel boyutuna odaklanması ve bu nedenle de faşizmin kök saldı ve geliştiği toplumsal düzlemin analizlere dahil edilmemesidir. Buna ek olarak eleştirilere göre, bahsedilen bu çalışmalar “faşizmin pratiğinden çok söylediklerine odaklanmaları” nedeniyle, faşizme yönelik gerçek bir açıklamadan ziyade, sadece onu tanımlayıcı unsurları ortaya çıkartabilmişlerdir (Renton, 1999, s. 24-9). Faşizmin gerçek doğasına ilişkin açıklayıcı veriler elde edebilmek için eleştirel analiz metodlarının kullanılması gerektiğini savunan görüşlerin bu istekleri, Marxist ekolün faşizm analizlerinde hayat bulmuştur.

1.1.2 Marxist Yaklaşım

Oldukça karmaşık bir yapı arz eden faşizm olgusunu çözümlenmeye yönelik önemli veriler ortaya koyan bir diğer yaklaşım ise; Marxist ekolün faşizm analizleridir. Faşizmin 1922 yılında İtalya’da iktidara geldiği dönemden itibaren Marxist ekolün, “faşizmle daha iyi savaşabilmek için onun yapısını iyi anlamak gerekir” (Mandel, 1998, s. 13) fikrinden hareketle çözümlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Lev Troçki’nin *Almanya’da Faşizme Karşı Mücadele* [1970] isimli eserine yazdığı ön sözde Ernest Mandel, faşizmin gerçek niteliklerinin anlaşılabilmesi ve bütünlüklü bir bilimsel bir faşizm teorisi yaratılamaması sonucunda faşizmin güçlü bir engelle karşılaşmadan gelişebildiğini belirtmişse de, bu olguyu analiz eden Marxist çalışmalar faşizmin peşini bırakmamışlardır. Faşizmin iktidara gelmesi ile birlikte hedef tahtası haline getirilen Marxist ekol, tarihsel olarak faşizmin ortaya çıkışına ve yükselişine eşlik eden ve bu alanda çok önemli yer tutan bir

faşizm teorisine ev sahipliği yapmıştır. Faşizmi çözümlenmeye yönelik yapılan çalışmalar içerisinde Marxist ekol; bu olguyu, ideolojik ve felsefi kökenlerinden bağımsız bir şekilde düşünmesiyle ve de faşizmin söylemsel boyutundan ziyade pratikteki faşizme odaklanmasıyla diğer analizlerden ayrılmıştır.

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi faşizm olgusunun farklı şekillerde yorumlanmaya müsait, karmaşık bir yapısının olması nedeniyle ortaya çıkan kuramsal zenginliğe benzer şekilde, Marxist ekol içerisinde de üzerinde oydaşma sağlanmış, tek bir açıklamanın varlığından bahsedilememektedir. Çözümlemeler sonucunda yer yer farklı unsurlara vurgu yapılmış olsa da, bu ekol içerisinde ele alınacak olan çalışmaların tümü, faşizmi ortaya çıktığı sosyo-ekonomik pratikler çerçevesinde analiz etmiş ve buradan hareketle faşizmin ortaya çıkmasını ve iktidarda kalmasını sağlayan mekanizmaları görünür kılmışlardır. Genel olarak bakıldığında faşizme eleştirel bir şekilde yaklaşan Marxist ekolün analizlerinin, faşizmin farklı toplumsal sınıflarla kurduğu ilişkiler üzerinde durmaları sonucunda, olgunun sınıfsal niteliğini ve de kitlesel olma özelliğini ortaya çıkarttıkları söylenebilir. Faşizmi, kapitalist toplum içindeki sosyal ve ekonomik ilişkilere referansla analiz etmeleri nedeniyle birlikte ele alınacak olan ve Marxizm'in etkilerini taşıyan bu çalışmaları temel olarak üç kategoride sıralamak mümkündür. Bunlar temel olarak; sol analiz çerçevesi, sağ analiz çerçevesi ve diyalektik analiz çerçevesi şeklinde sınıflandırılmaktadır (Renton, 1999, s. 3-4; 54-5).

Marxist ekol içinde başvuru sol analiz çerçevesinin kullanıldığı faşizm çözümlenmelerinde, olgunun sınıfsal niteliği ile ele alınması söz konusu olmuştur. En genel şekli ile bu yaklaşım, faşizm ile sermaye sınıfı arasındaki ilişkiyi açığa çıkartmaya çalışmıştır. Faşizmi sermaye sınıfının çıkarlarını gerçekleştiren bir araç olarak tanımlayan bu görüş, 1924'te yapılan Beşinci Kongresinden itibaren Komünist Enternasyonel'e hakim olan görüş olmuştur. Öyle ki Yedinci Kongre'de George Dimitrov'un "faşizm, finans kapitalin en gerici, en şoven ve en emperyalist öğelerinin açık, terörcü diktatörlüğüdür" şeklindeki tanımlaması resmi olarak kabul edilmiştir (Togliatti, 1989, s. 19). Bu yaklaşım doğrultusunda faşizmin sermaye sınıfı tarafından kurulduğu, desteklediği ve yaşatıldığı ifade edilmiştir. Sermaye sınıfının kendi çıkarlarını gerçekleştirebilmek, kârlarını korumak ve kitlelerin bilinçlenmelerini engellemek için ihtiyaç duydukları politik ve ekonomik düzen faşizm tarafından uygulamaya konmuştur (Özek, 1966, s. 7-13). Sermaye sınıfının, kendi çıkarlarını koruması amacıyla desteklediği ve bu destek sonucunda iktidara gelen faşizm, tek adam yönetimi ile tüm topluma hükmedebilmiş, her türlü başkaldırıyı ve toplumsal

gelişmeleri engelleyici totaliter bir düzen kurarak, sermaye sınıfının çıkarlarını güvence altına almıştır.⁶ Bu özelliği dolayısıyla faşizmin, toplumsal değişimleri önleyen ve sınıf çatışmalarını baskı altına alan gerici bir diktatörlük kurduğu söylenebilir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında gerek İtalya’da gerekse de Almanya’da yükselişe geçen sosyalist devrimci ruhun engellenmesi ve ortadan kaldırılması konusuna hayati önem veren sermaye sınıfı, sosyalizme karşı savaşıma görevini de böylelikle faşizme yüklemiştir.⁷ Sermaye sınıfının temel motivasyonu olan ekonomik çıkarlarının gerçekleştirilmesi hedefinin yanı sıra, sosyalist hareketlerin güçlenmesi de faşist güçlere hızlı bir şekilde destek verilmesine neden olmuştur (Özek, 1966, s. 180). Bu yaklaşımda, faşizmin sahip olduğu bu misyon ile sermaye sınıfının ekonomik ve siyasal çıkarlarının gerçekleştirildiği düzeninin, değişik bir politik biçim altında sürdürülmesini sağladığı, üretim ilişkileri açısından bir yenilik getirmede, sadece biçimsel birkaç değişiklik ile kitlelerin gözünü boyadığı ve sermaye sınıfını, toplumun siyasal yaşantısı üzerinde bir güç haline getirdiği ifade edilebilir. Diğer bir ifade ile faşist iktidarlar, çoğunlukla sermaye sınıfının izin verdiği ölçüde reformlar yaptıkları ve bunun dışında sınıflar arası çıkarların uzlaştırılması ya da ulusal gelirden yeniden dağıtım gibi politikalara imza atamadıkları için büyük sermayenin aracı olmaktan öteye geçememişlerdir (Sarıca ve Aybay, 1965, s. 36-7).

Bu yaklaşım içerisinde, faşizmin yükselişinden bahsederken sosyalist hareketlerden duyulan korkunun önemine vurgu yapan en önemli isimlerden bir tanesi; Almanya’nın kadın hareketi ve işçi hareketinin içerisinde gelen Clara Zetkin olmuştur. Zetkin faşizmi; sermaye sınıfının, sloganları tüm sömürücülere ve tüm sermaye sınıfına yönelen işçi sınıfının üzerindeki yoğunlaşmış ifadesi olarak yorumlamıştır. Bu bakış açısına göre tüm sömürücülere ve sermaye sınıfına karşı devrime gitmeye hazırlanan işçi sınıfını durdurabilmek ve kapitalist iktidarı sağlamlaştırmak için faşizmin insanlıktan uzak yönetimine sığınılmıştır. Zetkin’e göre “faşizm, proleter devrimi gerçekleştirememiş proleteryanın çekmeye mahkum olduğu cezadır” (Zetkin, 1923, s. 69-70). Faşizmin özerk bir siyasal akımdan ziyade, sermayenin bir piyonu olarak yorumlanan bu yaklaşımda; faşizmin nasıl kendine has ciddi bir sosyal taban

⁶ Faşizm ve sermaye sınıfı arasındaki ilişkinin detayları için bkz. Özek, 1966, s. 175-208; Çağlı, 2004.

⁷ Birinci Dünya Savaşı’ndan ağır yenilgilerle çıkan İtalya ve Almanya’da birbirlerine paralel bir sosyalist canlanma yaşanmıştır. Savaş sonrası bu ülkelerde yaşanan ekonomik krizlerin, enflasyonun, ücretlerin indirilmesinin, sefaletin ve işsizliğin sonucu emekçi örgütlenmelerinde, kitlesel grevlerde ve sınıf çatışmalarında bir artış gözlenmiştir (Özek, 1966, s. 189-93). Konu ile ilgili ayrıca bkz. Poulantzas, N. (2004), *Faşizm ve Diktatörlük*, (A. İnsel, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, s.143-51; Troçki, L. (1998), *Faşizme Karşı Mücadele* (3. Bs.), (O. K. Dilber, Çev.), İstanbul: İzlen Yayıncılık, s. 63-85; Zetkin, C. (1923), “Fascism”, *The Labour Monthly*, 5(2), s. 69-78.

oluşturduğu, faşizmin nasıl kitleleştiği ve çok geniş yığınları radikal bir biçimde seferber edebildiği üzerinde ise durulmamıştır.

Faşizmin kitlesel boyutuna ilişkin soru işaretlerine cevap arayan ikinci yaklaşım, Marxizm etkisi altında olan ve sözü edilen kitlesel desteği, toplumsal ve ekonomik ekseninde çözümleyensâğ analiz çerçevesidir (Renton, 1999, s. 54). Bu yaklaşım temel olarak faşizmin bir orta sınıf hareketi olduğu savunusunu çalışmalarının merkezine koymaktadır. Bu düşünce faşizmin kökenini, sanayileşmeye başlayan toplumlardaki orta sınıfların tutumlarında aramaktadır. Sanayileşme sonucu ortaya çıkan, devamlı ve derinlikli toplumsal değişimler sonucunda kendilerini tehlikede hissedilen orta sınıfların faşizme verdikleri destek, sanayileşmeden duydukları huzursuzlukların bir yansıması olarak yorumlanmaktadır (Özek, 1966, s. 154-5). Sanayileşmenin orta sınıfların faşizme sürüklenmesine neden olan en büyük etkisi, kapitalizmin gelişmesi ile birlikte bağımsız ekonomik mesleklerin tahrip edilmesi sonucu bir ekonomik dengesizlik içine girmeleri ve statülerini kaybetmeleri olmuştur. Bu doğrultuda faşizm, orta sınıfların bir devrimi şeklinde tanımlanabilir (Heywood, 2007, s. 262-3). Bu duruma ek olarak Birinci Dünya Savaşı ile birlikte, gelişmekte olan İtalya ve Almanya gibi ülkelerde giderek güçlenen kapitalizm, toplumsal yapıdaki zıtlıkları arttırdığı gibi orta sınıfın ekonomik, politik ve psikolojik bunalımını, kendileri açısından çözümsüz bir hale sokmuştur. Kapitalizmle birlikte sefaleti artan, kazançlarını artıramayan ve bir değer kaybı yaşayan, öfkelerini de, savaş sonrası ortamdan ekonomik çıkar sağlayan sanayi sınıfı ile devrimci örgütlenmeler kuran işçi sınıfına karşı yönelen orta sınıfların hisleri faşist propagandalarca okşandıkça, bu sınıf faşizme doğru sürüklenmiştir (Özek, 1966, s. 166-74). Manipülasyona oldukça müsait bir ekonomik, politik ve psikolojik durumda bulunan orta sınıfların kitlesel desteğini kazanmak, faşist iktidarların en önem verdikleri politikalardan bir tanesi olmuştur. Sağ analiz çerçevesinden faşizmi çözümleyenler, faşizmi sermaye sınıfının bir aracı olarak gören yaklaşımları, onun bir kitle hareketi olduğunu görememeleri nedeniyle eleştirmişlerdir. Örneğin, bu yaklaşımın önemli temsilcilerinden Giovanni Zibordi, sol Marxizmin faşizm analizlerinin, bu olgunun tehlikeli bir şekilde basitleştirilmesine neden olduğunu, oysaki faşizmin, sermayedarların çıkarlarının aracı olmanın ötesinde bir güce sahip olduğunu ve bu gücün de kitlesel bir hareket olmasıyla ilişkili olduğunu savunmuştur (Aktaran: Renton, 1999, s. 56-7).

Tüm bu gelişmeler sonucunda; temel gücünü orta sınıftan alan bir kitle hareketi olarak karakterize edilen faşizmin, bir yandan sermaye sınıfının çıkarlarını gerçekleştirmeye

talip olduğu diğer yandan bunun için özellikle orta sınıflar arasında bir kitlesel desteğe ihtiyaç duyduğu fikri Marxizmin diyalektik teorileri ile ortaya çıkarılmıştır.

Marxist ekol içerisinde ele alınacak son yaklaşım, faşizmin en derinlikli analizlerinin üretildiği yaklaşımı teşkil etmektedir. Öyle ki, faşizmin anlaşılması ve tanımlanmasına dönük olarak yapılan tüm çalışmaların yolu, burada ele alınacak faşizm tahlilleri ile bir şekilde kesişmektedir. Diyalektik analiz çerçevesi içinden faşizmi çözümleyen bu yaklaşımın faşizm literatüründe oldukça önemli bir yere oturtulmasının temel nedeni, bu olgunun açıklanmasında başvurulan diğer yaklaşımların cevap veremedikleri çeşitli sorulara yanıt bulabilmeleri, böylece faşizmi ortaya çıkartan ve iktidarını sürdürmesini sağlayan mekanizmaları sistemli bir şekilde görünür kılmalarıdır. Genel bir ifadeyle, diyalektik yaklaşımda faşizmin üç temel unsurla ilişkisi üzerinden tartışıldığı söylenebilir. Faşizmin ortaya çıkışını ve iktidara gelişini açıklamakta başvurulan bu unsurlar; proleter devrim denemeleri yapan ancak başarısızlıkla sonuçlanan solun durumu, sosyo-ekonomik krizlerden etkilenen orta sınıfın kitlesel desteği ve son olarak da sermaye sınıfının destekleyici politikaları şeklinde sıralanabilmektedir (Okyayuz, 2004/05, s. 197-201). Bu yaklaşımın temsilcileri olarak ele alınacak Antonio Gramsci, Palmiro Togliatti, Lev Troçki ve Nicos Poulantzas gibi isimler benzer şekillerde, faşist hareketlerin ortaya çıkışlarından önce başarısızlıkla sonuçlanmış olan proleter devrimleri işaret etmişler ve sonrasında orta sınıfların kitlesel desteğini alarak güçlenen faşist diktatörlüklerden, sermayenin desteğini kazanarak faşist diktatörlüklere evriliş süreçlerini açığa çıkartmışlardır. Faşizmin, bir yandan orta sınıfı seferber ederken diğer yandan da sermaye sınıfını güçlendirecek politikalar izlemesiyle ortaya çıkan çelişkili doğası, diyalektik yaklaşım tarafından görünür kılınmıştır ve bu veri faşizm çözümlerinde önemli bir yere oturmuştur.

Faşizmin sadece sermaye sınıfının bir aracı olmadığını belirten ve analizinde faşizm ile orta sınıfların kurduğu ilişkiye vurgu yapan ilk isimlerden bir tanesi Antonio Gramsci'dir (Macciocchi, 2000, s. 13). Gramsci'nin faşizm analizlerine kazandırdığı önemli öğelerden bir tanesi faşizmi, kitleleri ve spesifik olarak da orta sınıfı ele geçirmeyi amaçlamış olan uzun bir üst yapı savaşı olarak çözümlemesi olmuştur. Orta sınıfın seferber edilmesinin, faşizmin başarısı için kilit bir rol oynadığını belirtirken; faşizmin sermaye sınıfı ile ilişkisini de gözden kaçırmayan Gramsci, böylece faşizmin toplumsal temelini oluşturan karmaşık yapıya ışık tutmuştur. Bu doğrultuda Gramsci, faşizmi anlamak için bu olguyu bir üst yapı sorunu, işçi sınıfının ve direnişin çözülüşü, sınıfsallığı, emperyalizm eğilimi gibi farklı düzlemlerde ele almıştır. Gramsci analizleri

sonucu faşizmin ve Nasyonal Sosyalizmin, orta sınıflardan gelme milyonlarca bireyin zihniyetini biçimlendiren ve üst yapılar içinde ince ve büyük bir çalışmayı içeren ideolojik bir sistem olduğunu belirtmiştir (Gramsci, 2000, s. 139). Buna ek olarak Gramsci faşizmin, sermaye sınıfının büyük çıkarlarının ve ayrıcalıklarının silahlı bir şekilde korunması işlevini yürüttüğünü ifade ederken, Komünist Enternasyonel'in Beşinci Kongresi'nde kabul edilen ve faşizmi sadece kapitalizmin silahlı ordusunun bir tepkisi olarak tanımlayan dar görüşün, faşizmin yarattığı ciddi tehlikeyi anlamada yeterli bir açılım sağlamadığını da eklemiştir (Gramsci, 1992, s. 301). Gramsci'nin ifadesine göre faşizm, İtalya birliği kurulduktan sonra karşılaşılan en ağır toplumsal bunalımdır ve bu niteliğini de dayandığı kitlesel destekten almaktadır. Faşizmin en önemli unsurlarından bir tanesi, kitleleri kendi çıkarlarına aykırı bir biçimde davranmaya itebilecek bir dünya görüşünü temsil etmesi ve diğer bir önemli niteliği ise işçi sınıfını etkisizleştirebilmeyi ve işçi sınıfının örgütlü yapısının çözülebilmesini amaçlayan silahlı bir gerici hareket olmasıdır (Gramsci, 2000, s. 147). Bu noktada Gramsci'nin faşizm çözümlemesindeki özgün yanının bu olgunun farklı toplumsal sınıflarla buluşma ve ayrışma noktalarını açığa çıkarması ve orta sınıfın kitlesel desteği ile sermaye sınıfının gerici saldırganlığı arasındaki kesişim noktasına vurgu yapmasıdır (Macciocchi, 2000, s. 14).

Faşizmin, sermaye sınıfı lehine sahip olduğu amaçların gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyduğu kitlesel desteğe vurgu yapanlardan bir diğeri de; Palmiro Togliatti'dir. Togliatti, 1935 yılında Moskova'da Lenin Okulu'nun İtalyan bölümünde -Muhafifler- üzerine verdiği kursların bir derlemesi olan *Faşizm Üzerine Dersler* [1976] isimli kitabında faşizme yönelik önemli çözümlemeler yapmıştır. Gramsci ile benzer şekilde, Togliatti de öncelikle komünist hareketin faşizm karşısındaki yenilgisinin temel nedenlerinden biri olarak, faşizmin kitlesel desteğinin göz ardı edilmesi ve dolayısıyla büyüme olasılığının olduğundan düşük şekilde algılanmasını göstermiştir. Bu çıkarımdan hareketle Togliatti bu olgunun "yığın özelliğine" özellikle vurgu yapmış ve faşizmin sermaye sınıfının çıkarlarını gerçekleştirebilmek için, orta sınıflar arasında bir yığın tabanı sağlamaya çalıştığını savunmuştur (Togliatti, 1989, s. 20). Faşizm tanımında, sermaye sınıfının diktatörlüğü ile orta sınıfın yığın hareketi olma niteliklerini birlikte ele alan Togliatti; bu iki sınıfın farklı çıkarlara sahip olmalarına rağmen, faşizmde buluşmalarını sağlayan ortak paydanın işçi sınıfını hizaya sokma kaygısının olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında faşizm "emekçi yığınlar üzerinde diktatörlük kurma savaşındaki çeşitli hizipleri bir araya getirmeye ve bu amaca yönelik geniş bir hareket yaratmaya hizmet eder" (Togliatti, 1989, s. 36). Togliatti'nin üzerinde

durduğu bu özellik faşizmin eklektik yapısına ve sahip olduğu heterojen öğeler sayesinde istediği şekilde biçim değiştirebilmesine işaret etmektedir. Faşizm; gerek kendisine kitlesel destek sağlamada gerekse de bu desteği süreklileştirme noktasında devamlı olarak savaşım vermeye ve biçim değiştirmeye müsait bir ideoloji olarak tanımlanmıştır (Togliatti, 1989, s. 180-1).

Daha önce de belirtildiği üzere faşizm, İtalya ve Almanya'da işçi sınıfının devrimci bir ruhla örgütlenmesi ve birtakım devrim denemelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının akabinde kitlesel desteğini artırmaya başlamıştır. Togliatti faşist bir diktatörlüğün kurulması olasılığını, işçi sınıfının savaşçı ruhunun derecesine ve demokratik kurumları savunma yeteneğine bağlı olarak açıklarken (Togliatti, 1989, s. 24) tam olarak İtalya ve Almanya'da yaşanan bu sürece ışık tutmuştur. Togliatti gibi faşizmin sermaye sınıfı ile işçi sınıfı arasında bir sınıf savaşımı anlamına geldiğini vurgulayan bir diğer isim; Lev Troçki'dir. Troçki'nin öncelikle dikkatleri çektiği nokta faşizmin herhangi bir otorite biçimi ile karıştırılmaması gerektiğidir. Onu diğer otoriter rejimlerden ve askeri diktatörlüklerden ayıran özelliklerinin açığa çıkartılmaması durumunda faşizmin gerçek tehlikesinin anlaşılamayacağını savunan Troçki, böyle bir durumda faşizme karşı etkili şekilde mücadele etmenin yollarının bulunamayacağı fikrini benimsemiştir. Almanya örneği üzerinden faşizmi analiz ettiği *Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele* [1970] isimli eserinde Troçki, Marxist toplumsal tahlil yöntemleri çerçevesinde faşizmin birbirleri ile ilişkili olan özsel niteliklerini ortaya çıkarmıştır. Troçki'nin analizi sonucu faşizmin doğasına ilişkin çıkarılan ilk sonuç faşizm ile sermaye sınıfı arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmaktadır. Bu doğrultuda Troçki, faşizmin yükselişini çağdaş kapitalizmin içine düştüğü şiddetli toplumsal bunalımın bir ifadesi olarak yorumlamış ve faşizmin işlevini de artık değer üretme konusunda, sermaye lehine bir düzen yaratmak olarak belirlemiştir. Diğer bir ifade ile faşizm "ekonomik, politik ve kültürel hayatın bütün yönlerini finans kapitale tabi kılan totaliter devlet, kıtalara hükmeden, bütün dünyaya hükmeden bir uluslararası devletin, bir emperyalist imparatorluğun yaratılmasının aracıdır" şeklinde tanımlamıştır (Troçki, 1998, s. 494). Troçki'nin faşizm analizinde önemle üzerinde durduğu bir diğer nokta, sermaye sınıfının amaçlarına ulaşmak ve çıkarlarının gerçekleştirilmesini sağlamak için faşizmin ilk görevinin işçi örgütlerini tamamen yıkıp, parçalanmış ve teslim olmuş bir işçi sınıfı yaratmak olduğudur. Bu doğrultuda, faşizmin tarihsel görevini yerine getirebilmesi için her şeyden önce işçi sınıfının örgütlülüğünü kırması ve faşizm karşısında direnemeyecek pasif bir konuma indirgenmesi gerekmektedir. İşçi sınıfının devrimi gerçekleştirmek için elinde olan fırsatları değerlendirememesi ve sosyalist devrimin gerçekleşmemesi ile kapitalizmin

faşizme başvurma fırsatının yaratıldığını belirten Troçki, faşizmin işçi sınıfını bir balyoz gibi ezdiği anda sermaye sınıfı için görevini yapmış olacağını belirtmiştir (Troçki, 1998, s. 498). Faşist rejimlerin sermaye lehine dahil olduğu, işçi sınıfına karşı bu mücadelede yer alan diğer bir önemli aktör ise orta sınıftır ki Troçki, orta sınıfın kitlesel desteğinin bu noktada oldukça hayati önem arz ettiğini savunmuştur. Sermaye sınıfının çıkarlarının gerçekleştirilmesi yolunda, işçi sınıfının devrimci gücünün törpülenebilmesi için gerekli olan kitlesel seferberlik ancak orta sınıfın tabanına yaslanarak elde edilebilecektir. Troçki, sermaye sınıfı ile işçi sınıfı arasında bulunan orta sınıfın, milliyetçi duyguları ve antikapitalist eğilimlerinin, işçi sınıfına karşı duydukları nefret ile birleşmesi ile birlikte faşist hareketin doğuşunu tamamladığını ifade etmektedir. Orta sınıflardan aldığı kitlesel destek ile sermaye sınıfının çıkarlarını gerçekleştirebilecek kapıları aralayan faşist rejimler, egemen olduktan bir süre sonra sahip olduğu kitle tabanını küçültme yoluna gitmektedir (Troçki, 1998, s. 487-8).

Troçki faşizm çözümlenmeleri sonucunda onu diğer otoriter hareketlerden veya askeri diktatörlüklerden ayıran temel özelliğinin, modern toplumun iki belirleyici sınıfı olan sermaye sınıfı ile işçi sınıfına karşı tutumlarının incelenmesi sonucu ortaya çıkacağını belirtmiştir. Faşizm sermaye sınıfının iktidarını sağlamlaştırması ve bu sınıfa en yüksek kârları sağlaması bakımından; işçi sınıfını ise ayrıştırıp, imha etmesi bakımından ve son olarak da kalkış noktasının umutsuz ve yoksullaşmış orta sınıf olması bakımından diğer otoriter hareketlerden ve askeri diktatörlüklerden farklı bir nitelik taşımaktadır (aktaran: Mandel, 1998, s. 47).

Faşizmin eklektik ve biçim değiştirmeye müsait olması, onun bir yandan orta sınıfların kitlesel desteğini kazanmasına diğer yandan da bu desteği sermaye sınıfının çıkarları içinde eritmesine olanak sağlamıştır. Kolaylıkla şekil değiştirebilen faşizmin bu özelliğini, Nicos Poulantzas “faşistleşme süreci” (Poulantzas, 2004, s. 88) içerisinde açıklar. Poulantzas’ın tanımladığı bu sürecin temel olarak beş evresi bulunmaktadır ve bu evreler faşizmin başlangıcından sona erdiği ana kadar geçen süreçte büründüğü şekilleri anlamak açısından oldukça önemli bir nitelik taşımaktadır. Bu süreçte bahsedilen ilk evre; faşizmin bir yandan bir kitle partisi niteliğine büründüğü ve diğer yandan da birtakım teminatlar vererek büyük sermayenin desteğini kazandığı evredir; bu evre içerisinde faşist parti ile sermaye sınıfı arasındaki bağ kurulmuş olur. Bu evreden sonraki dönemde halk yığınlarına yönelik çeşitli baskı araçları uygulamaya konarken, faşist parti ve büyük sermaye arasındaki ilişki daha da sağlamlaşır ve büyük sermayenin çıkarları için orta sınıfın kitlesel desteği elde edilmeye çalışılır. Bundan

sonraki evre faşizmin iktidara geldiği evreyi işaret etmektedir ve bu evre gerçek faşizm olarak yorumlanabilmektedir, zira bu dönemde faşizm halk kitlelerine birtakım ödünler vererek de olsa büyük sermayenin hegemonyasının sağlamaştırılması için politikalar izlemektedir. Faşist iktidarın stabilizasyonunu ifade eden dördüncü evrede ise; büyük sermayenin hegemonyası tam olarak kurulur ve orta sınıfın çıkarları, bu hegemonya içinde eritilir. İktidarı ele geçirmiş olan faşizm halk ile bağının tamamen kopmaması için hegemonyasını kurmuş olan büyük sermayeyi halk kitlelerine çeşitli ödünler vermeye zorlamaktadır. Sürecin son evresi ise; faşizmin orta sınıf ile bağlarını koparmama kaygısı sonucunda izlenen siyasetin, büyük sermayeye ters düşmesi ile sona ermesini ifade etmektedir (Poulantzas, 2004, s. 88-90).

Poulantzas'ın ortaya koyduğu bu çerçeveden bakıldığında gerek faşizmin sermaye ile ilişkisi, gerek orta sınıfların faşist iktidarların kuruluşundaki rolleri ve gerekse de faşist söylemin alabildiği şekiller açık şekilde izlenebilir. Faşizmi özgün bir sınıf savaşı olarak yorumlayan ve bu olgunun ancak çeşitli sınıflarla kurduğu ilişkilerin incelenmesi ile anlaşılabilirliğini savunan Poulantzas, analizi sonucunda faşizmin halk kitleleri içinde bir tabana sahip olduğunu, yükselmesi için işçi örgütlerinin yenilgiye uğramaları gerektiğini ve faşizmin temel görevinin tekelci sermayenin hegemonyasını kurmak ve sağlamaştırmak olduğunu belirtmiştir.⁸

Faşizm analizlerinde büyük önem taşıyan Marxist ekolün; faşizmin, ekonomik işlevini açığa çıkartan analizlerine, 1960'lı yıllarda birtakım öznel ve psikolojik faktörlerin de faşizmi çözümlemede kullanılması gerektiğini savunan bir yaklaşım eşlik etmeye başlamıştır. Diğer bir ifade ile, 60'lı yıllar faşizmin doğasını anlama sürecinde, olguyu psikoloji ekseninde ele alan psikanalitik yaklaşımın doğuşuna sahne olmuştur.

1.1.3 Psikanalitik Yaklaşım

İnsanların davranışlarını ortaya çıkartan ve yönlendiren temel etkenlerin neler olduğunun araştırılması tarih boyunca insanların ilgisini çekmiş ve bu konu üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır. 1930'lu yıllarda faşizmin analiz edilmesinde de kullanılan

⁸ Faşizmin kitlesel bir tabanının var olduğunu anlamının, faşizm analizlerinde çok büyük bir önem taşıdığını savunan Poulantzas, bu kitlenin tek biçimli olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Ona göre halk kitlelerini meydana getiren sınıflar: işçi sınıfı, kırlardaki halk sınıfı ve geleneksel orta sınıf ve yeni orta sınıftır. Tüm bu sınıfların faşizm ile ilişkilenebileceği farklı şekillerde olmuştur ve faşizme asıl destek geleneksel orta sınıf ile yeni orta sınıftan gelmiştir (Poulantzas, 2000, s. 62-3; Poulantzas, 2004, s. 143-274).

yöntemlerden bir tanesi olan psikanaliz, insanların davranışlarını ortaya çıkartan etkenlerin keşfedilmesini amaç edinmiş bir psikoloji kuramıdır (Cevizci, 2010, s. 1305). Psikanalitik kuramın yaratıcısının Sigmund Freud olduğu, diğer bir ifade ile psikanalizin; Freud'un düşünce ve çalışmalarının üzerine kurulmuş bir psikolojik kuram ve yöntem olduğu ifade edilebilir. Freud; hiçbir insan davranışının nedensiz ve rastgele şekilde ortaya çıkmayacağı fikrinden hareketle, insanın belirli bir davranışı sergilemesinin ardındaki nedenin peşine düşmüş ve sonucunda da insanların zihinsel durumuna ilişkin derinlikli analizler yapmıştır. Bu analizleri doğrultusunda Freud, cinsellik ve saldırganlık gibi toplum tarafından hoş karşılanmayan ve bunun sonucunda da baskı altına alınan bu dürtülerin insan davranışlarını yönlendiren bilinç dışı motivasyonları olduğunu vurgulamıştır (Swingewood, 1998, s. 303-4). Bu noktada bireyin özellikle çocukluk döneminde, zorunlu bir şekilde bilinç alanının dışına attığı bu dürtülerin, bilinç düzeyinde olmasalar da, o bireyin davranışlarını, düşüncelerini ve hislerini yönlendiren temel unsur olduğu söylenebilir. Freud'un kuruculuğunu yaptığı psikanalitik kuram, faşizmin ortaya çıkışını sağlayan etkenlerin ve temel unsurlarının anlaşılmasında başvurulan yaklaşımlardan bir tanesini oluşturmaktadır. Psikanalizin faşizm analizlerine dahil edilmesinin en temel nedeni, faşizmin nasıl ortaya çıktığının ve şaşırtıcı derece büyük bir kitle desteğini nasıl kazandığının açıklanmasında, önceki bölümlerde ele alınan diğer yaklaşımlar ile kapsamlı sonuçlara varılamadığının düşünülmesidir. Bu düşünceden hareketle faşizmi analiz eden psikanalitik kuram, faşizmin kitleler üzerindeki çekiciliğini anlamak için belirli bir sosyo-ekonomik yapı içerisinde bulunan kitlelerin bilinç dışı motivasyonlarına odaklanmak gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Faşizmi analiz eden psikanalitik yaklaşımın bu noktada ekonomik faktörleri dışlamadan, ekonomik faktörlerin insan psikolojisine yaptığı etkiyi de göz önünde bulunduracak şekilde bilinç dışı motivasyonlara odaklandığı söylenebilir. Diğer bir ifade ile faşizmi analiz eden psikanalitik yaklaşımın; Freud'un insan zihninin derinliklerini inceleyen ruhbilimi ile Marx'ın ekonomi kuramının sentezlenmesi çabalarından doğduğu ifade edilebilir (Reich, 2002, s. 24).

Faşizmi anlayabilmek için Marxçılığı tanıyarak yola çıkmanın ve Marxçılığın cevap veremediği noktalarda bilinç dışı öğelere odaklanmanın gerekliliğini vurgulayan en önemli isimlerden bir tanesi; Wilhelm Reich'tir. 1897-1957 yılları arasında yaşamış ve Freudçu Marksizmin⁹ kurucusu olan Reich, *Faşizmin Kitle Ruhunu Anlayışı* [1933] isimli

⁹ (İng. *Freudian Marxism*) Kavram, psikanaliz ile Marxizmin politik ve ekonomik görüşlerinin bir sentezini yapan, diğer bir ifade ile Marxist toplum teorisini, Freudçu düşünce çerçevesinde ele alan görüşü ifade etmektedir (Cevizci, 2010, s. 688).

eserinde faşizmi “en katıksız biçimiyle, sıradan orta sınıf insanın bütün *akıldışı* ruhsal tepkilerinin bir toplamı” (Reich, 2002, s. 15) olarak tanımlamıştır. Bu noktada faşizmi, emperyalist çıkarların dile getirilmesi şeklinde yorumlayan sol Marxistlere bir eleştiri yöneltmiş ve onların 20. yüzyıl faşizmini, 19. yüzyılın Marxist kavramları ile açıklamaya çalıştıkları için başarısız olduklarını belirtmiştir. Reich, 20. yüzyıldaki maddi pratiklerin insanları devrimci bir hareket için örgütlenmeleri açısından uygun ortamı sağlamışken, nasıl olup da faşizme yönelebildiklerini cinsel tutumbilime¹⁰ dayalı çalışmalar ile analiz etmiştir.¹¹ Reich faşizm analizinde başvurduğu bu yöntem dahilinde insanların maddi gereksinimlerinin bastırılması ile cinsel arzularının bastırılması arasındaki farka dikkat çekmiş ve birincisinin kitleleri başkaldırmaya iterken, ikincisinin başkaldırmayı önlediğini ifade etmiştir (Reich, 2002, s. 63). Reich’in üzerinde durduğu, burjuva ahlakı sonucu cinsel etkinliğin ve arzuların ketlenmesinin insanlarda yarattığı yapısal değişiklikler, faşizmin kitleler tarafından nasıl onaylandığının anlaşılmasında önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilişkiyi Reich şu şekilde ifade etmektedir:

[...] Doğal cinsel etkinliğin ahlak tarafından engellenmesi çocuğu sıkıntılı, yazgısına boyun eğen, kuzu kuzu söz dinleyen, “sevimli”, ve “uslu” (sözcüğün buyurgan anlamında “uslu”), yırtıcı bir varlık yapar; her türlü yaşam ve özgürlük deviniminin üstüne koskaca bir yürek sıkıntısı ağırlığı bindirerek, insandaki başkaldırı güçlerini kötürüm eder, ona cinsel konuları düşünme yasağını zorla benimsetir, zihinsel gücüyle eleştiri duygusunu yıpratır; sözün kısası cinsel baskının ereği buyurgan düzene ayak uyduran, çektiği bütün yoksulluklara, bütün küçük düşürülmelere karşın bu düzene katlanan bir kişi yaratmaktadır (Reich, 2002, s. 63).

Faşizmin siyasal bir hareket olarak diğer hareketlerden, halk yığınları tarafından kabul edilip, övülmesi ile ayrıldığını belirten Reich, halk yığınlarının kabulünü ise burjuva ahlakının cinsel arzular üzerindeki baskısı ile ilişkilendirerek ele almıştır. Faşizmin analizinde kitlelerin ruh bilimsel durumuna vurgu yapan Reich, Almanya’da Hitler’in propagandasına kapılan orta sınıfın ruhsal durumunun, faşizmin kitleleşmesinde temel etken olduğunu savunmuştur.¹² Faşizmin emperyalist niteliğinin ancak orta sınıfın faşizmi bir kitle hareketi olarak yaratması sonucunda ortaya çıkabileceğini savunan Reich’a göre ezilmiş ve yetkiye susamış orta sınıf faşist hareket sayesinde örgütlenmiş ve kendisini ulus için değerli hissedebilmiştir (Reich, 2002, s. 77-9).

¹⁰ Cinsel tutumbilim kavramı için bkz. Reich, 2002, s. 32.

¹¹ İtalya’da sosyalist bir devrimi hazırlayacağı düşünülen ekonomik ve politik koşullar için bkz. Özek, 1966, s.153-208; Almanya’da faşizm öncesi ekonomik ve politik atmosfer için bkz. Poulantzas, 2004, s. 22-6.

¹² Orta sınıfın ruhsal durumu yaşadığı ekonomik çöküntüden, çöküntüye rağmen sınıf içinde yaşanan rekabet nedeniyle örgütlenememesinden, işçileşmekten duyduğu korkudan, gözünün hep yukarıda olmasından, burjuva ahlakı sonucu ailede cinsel arzuların baskılanmasından, Führer’le kurduğu kişisel ve duygusal bağdan etkilenmiştir (Reich, 2002, s. 72-9).

Sanayi işçilerinin faşizme kayışı ise 20. yüzyıl kapitalist düzeninde işçi sınıfının giderek daha fazla hak elde etmesi ve ekonomik gelişme göstermesi sonucu devrimci damarın törpülenmesi, devrimci anlayışın yumuşaması nedeniyle tutucu damgası yemeleri, demokratik platformda kendilerini temsil edecek örgütlerin bulunmaması, günlük hayatta burjuva yaşam biçimi ile özdeşleşmeye çalışmaları ve tüm bunların sonucunda yaşadıkları kafa karışıklığı sonucunda “zorbalığın kollarına atılmaları” şeklinde gerçekleşmiştir (Reich, 2002, s. 102).

Uygar toplumlarda insanların faşizme verdikleri onayın arkasındaki psikolojik etmenleri araştıran diğer bir isim ise; Frankfurt Okulu temsilcilerinden Erich Fromm'dur.¹³ Fromm, çağdaş insanın özgürlüğünden vazgeçmesine neden olan psikolojik etmenleri incelediği *Özgürlükten Kaçış (Escape from Freedom- 1941)* isimli eserinde; Nasyonal Sosyalizmin kitleler üzerindeki etkisinin tek bir etmen ile açıklanamayağı fikrinden hareketle, bu olguyu ekonomik, politik ve psikolojik bir çerçeve içerisinde incelemiştir. Fromm bu konuda şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Nazizm psikolojik bir sorundur, ama psikolojik etmenlerin kendileri de, sosyo-ekonomik etmenler tarafından biçimlendirilmiştir. Nazizm ekonomik ve politik bir sorundur, ama bütün bir ulusun üzerindeki etkisi, psikolojik açıdan bakılınca anlaşılabilir” (Fromm, 2011, s. 176).

Nazizmi anlama sürecinde psikolojik, ekonomik ve ideolojik unsurların etkileşimine vurgu yapan Fromm, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan, insanların tüm sosyal ve kişisel hayatlarını tamamıyla kontrol altına alan totaliter sistemlere gösterilen itaati, özgürlük tarihinin diyalektik yapısı ile açıklamıştır. Fromm'un bu yaklaşımında; insanın özgürlüğünün gelişmesi ve bununla birlikte bireyselleşmesi sonucu bir yandan aklın ve doğaya egemenlik kurma gücünün artması, ancak diğer yandan bireyin yalnızlık, güvensizlik ve önemsizlik duygularının da doğru orantılı şekilde artışına dikkat çekilmiştir. Fromm, Ortaçağdan itibaren bir özgürleşme ve bireyselleşme sürecine dahil olan bireyin çağdaş toplum yapısına geldiğinde hem daha bağımsız, kendine yeterli ve eleştirel olduğundan; hem de daha terk edilmiş, yalnız ve korkak olduğundan bahsetmiştir (Fromm, 2011, s. 98). Fromm'a göre, çağdaş bireyin içinde bulunduğu yalnızlık ve güvensizlik durumunun, kapitalist sistem tarafından sürekli olarak yeniden üretilmesi sonucunda, kendine güven duygusu tamamen çöken ve aşağılanmışlık

¹³ 'Frankfurt Okulu' terimi yaygın bir biçimde hem bir grup düşünürü hem de özgün bir toplum teorisini belirtmek için kullanılmaktadır. 1923'te Frankfurt'ta kurulan Sosyal Araştırma Enstitüsü'nün Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Theodor W. Adorno ve Erich Fromm gibi üyelerinin çalışmaları ile oluşmuştur. Marxist düşüncenin dogmatizminden kurtulması için Marxizmi yeniden yorumlayan ve Marxizmin 1960'lı yıllarda yeniden doğuşunu sağlayan Frankfurt Okulu ayrıca kitle toplumu, kültür endüstrisi ve tüketim toplumu konusundaki ilk sistematik çalışmaları yürütmüştür (Bottomore, 2002).

duygusu ile dolu bireylerin özgürlüğün yükünü taşıyamadıkları ve özgürlüklerinden tamamen vazgeçtikleri gözlenmiştir. Bu noktada kapitalizmin, birey psikolojisi üzerindeki etkisi önemlidir zira bu sistem, bireyin içerisinde bulunduğu yalnızlık ve önemsizlik duygularını kasıtlı olarak yeniden üretme amacını gütmektedir. Fromm'un belirttiği şekilde insan kendi üretimi olan makinenin uşağı, yani ekonomi çarkının bir dişlisi haline geldikçe, yaşadığı kişisel önemsizlik ve güçsüzlük duygusu artmış, bunun sonucunda da denetlenemez bir otoriteye boyun eğme yolunu seçmiştir (Fromm, 2011, s. 100-1). Toplumdaki her bir sınıf bu süreci farklı şekillerde deneyimlemiş ancak ortak sonuç, tüm toplumsal sınıflar tarafından Nazizmin kabul edilmesi olmuştur.¹⁴

İnsanların otoriteye itaat etmeleri ile sonuçlanan özgürleşme sürecinin, Nazizm iktidarının kabullenilmesindeki insani temeli teşkil ettiğini belirten Fromm; bu psikolojik etkenlerin Nazizmin nedeni olarak düşünülmemesine ve Nazizmin yükselişinin ve kazandığı zaferin ekonomik ve politik koşullar çerçevesinde ele alınması gerektiğine de vurgu yapmıştır. Fromm Nazizmin, özellikle orta sınıfların yaşadığı korku ve nefretin üzerine temellenirken, bu temel üzerinden emperyalizmin ekonomik ve politik çıkarlarını gözetecek bir rejimin kurulması konusunda oldukça işlevsel bir role sahip olduğunu belirtmiştir. Bu noktada gerek Nazizmin kitlesel yönünü gerekse de emperyalist çıkarlarla ilişkisini göz ardı etmeyen Fromm, sonuçta bireyin güvenlik isteğinin bedelini, benliğinin tümünden vazgeçerek ödediği fikrine ulaşmıştır (Fromm, 2011, s. 197).

Wilhelm Reich ve Erich Fromm'un en önemli temsilcileri oldukları bu yaklaşım ile birlikte, Marxist ekolün tahlillerine birtakım psikolojik açıklamalar dahil edilmiştir. Böylelikle Okyayuz'un ifadesiyle (2012) "psiko-ekonomik" analiz geliştirilmiş ve faşizmin çözümlenmelerinde başvurulabilecek, ekonomik unsurların yanı sıra birey faktörünü de açığa çıkartan farklı bir zemin ortaya konmuştur (s. 36).¹⁵

¹⁴ Almanya'da farklı toplumsal sınıfların, dönemin geneline hakim olan yalnızlık ve güvensizlik duygularını yaşamalarına ek olarak, içlerinde buldukları durumu etkileyen tarihsel gelişmelerin olduğu da ifade edilmektedir. Örneğin işçi sınıfı içinde savaş sonrası dönemde sosyalist bir devrimi gerçekleştirme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması sonucu yaşamdan çekilmeye bağlı bir boyun eğme yaşanırken, işçi sınıfı ile sermaye sınıfı arasına sıkışan orta sınıf da yaşadığı ekonomik krizden kurtulmak, toplumsal saygınlığını artırmak gibi etmenlerle Nazizme onay vermiştir (Fromm, 2011, s. 176-82).

¹⁵ Serhat Celal Birdal ve Ahmet Emre Çoban'ın Mehmet Okyayuzla faşizm üzerine yaptıkları söyleşinin detayları için bkz. Birdal, C. S. ve Çoban E. A. (2012). MEHMET OKYAYUZ'la Faşizm Üzerine. Felsefe Yazın, 20, 32-9.

1.1.4 Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımı

Birinci Dünya Savaşı sonrasında faşist rejimlerin ortaya çıkış koşullarının ve iktidardaki görünümlerinin analiz edilmesi ile birlikte, faşizmi anlama ve tanımlama yönünde çok farklı yaklaşımlar elde edilmiştir. Bu çalışmalar aracılığıyla faşist iktidarların sermaye sınıfı, orta sınıf ya da işçi sınıfı gibi toplumsal sınıflarla kurduğu ilişkiler ve faşizmin farklı ülkelerde iktidara geliş süreçleri bir ölçüde açığa çıkartılmıştır. Bu çalışmaların en önemli niteliklerinden bir tanesi; cinsiyet odaklı çalışmalar olmamaları (*gender-blind*) ve analizlerin her iki cinsiyeti de kapsayan genel açıklamalar içermeleridir. Sözü edilen bu durum kadınlığın ve erkekliğin faşist rejimlerde ne şekilde kurgulandığını görünmez kıldığı gibi, her iki cinsiyetin kendilerine özgü faşizm deneyimlerinin de açığa çıkmasını engellemiştir.

Kadınların ve erkeklerin faşist sistemlere dahil oluş biçimlerinin ayrı ayrı incelenmesini içeren akademik çalışmalar büyük ölçüde 1970'li yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır (Ascheid, 2010, s. 40). Bu yıllara kadar fazla önem verilmemiş olan faşist sistemlerin toplumsal cinsiyet perspektifiyle analizi, 70'li yıllardan sonra faşizmde kadınlığın ve erkekliğin kurgulanışını açığa çıkarmaya başladığı gibi, kadınların ve erkeklerin konumlarını, onlara yöneltilen politikaların ve söylemlerin farklılıklarını da görünür kılmaya olanak sağlamıştır.¹⁶

1970'li yıllarda faşizmi, toplumsal cinsiyet odaklı olarak analiz etmeye başlayan ve literatürdeki bu boşluğu önemli ölçüde dolduran Maria-Antonietta Macciocchi, Victoria de Grazia, Alexander de Grand ve Gisela Bock gibi isimler bulunmaktadır. Sözü edilen tüm bu isimler özellikle kadınların faşizmle ilişkilenişi üzerinde durmuşlar ve kadınların İtalya'daki ve Almanya'daki faşizm deneyimlerini açığa çıkartmışlardır. Sahip oldukları toplumsal cinsiyet perspektifi, kadınların deneyimlerini açığa çıkardığı gibi faşist rejimler altında kadınlar ile erkekler arasında kurulan güç ilişkilerini anlamak ve eşitsizlikleri sorgulamak için de bir zemin sağlamıştır (Ecevit, 2011, s. 4).

Bu isimler arasında ele alınacak ilk isim İtalya'da antifaşist hareketin önemli bir üyesi olan Maria-Antonietta Macciocchi'dir. Macciocchi'nin 1977 yılında yayınlanan faşizmin farklı eksenlerde analizini sağlamak üzere oluşturulmuş olan *Faşizmin Analizi* isimli kitabının kadınlarla ilgili bölümünde Macciocchi, İtalya ve Almanya faşizmlerinin

¹⁶Toplumsal cinsiyet "biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadınlıkla erkekliğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini, onlara verdiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır" (Ecevit, 2011, s. 4).

toplumsal cinsiyet eksenli analizini ortaya koymuştur. Macciocchi öncelikle faşizm ve kadın arasındaki ilişkiye yönelik suskunluğa dikkat çekmiştir:

Sanki, bütün 40 yıl içinde, üç kadın kuşağı boyunca, bu kadın "insanlık"ın *arka planı*, toplama kamplarında kırıp geçirilme, ırkçılık, Yahudi kırımı, cinsel baskı, ineklere ve tavşanlara uygulanan doğurma zorunluluğu, zorlu bir ailecilik anlayışı, çalışma ve kamu yaşantısı yasağı, yüzyıl boyunca papalık genelgeleriyle desteklenmiş olarak, kadının kendisini yadsımasını buyuran faşist *haremcilik*'in ve nazi eşcinselliğinin iğrenç topluluğu değilmiş gibi (Macciocchi, 2000, s. 89).

Sözünü ettiği bu suskunluğu ortadan kaldırma hedefi taşıyan Macciocchi ilk olarak faşizmin, Marxizme, sosyalizme ve bolşevizme karşı bir tepki şeklinde ortaya çıktığı gibi; örgütlenmiş emekçi kadınların da varlığına karşı bir hareketi ifade ettiğini belirtmiştir. Kadın düşmanlığı bu dönemlerden itibaren görünür olan faşist rejimlerin kurdukları düzenler de kadınlar üzerinde yoğun baskıların olduğu modeller olmuştur. Bu noktada Macciocchi faşist rejimlerin özellikle işçi sınıfına yaptığı baskıdan ayrı olarak, faşizme içkin ataerkil düzenin kadınlar üzerindeki baskısını görünür kılmıştır. Bu görüşe göre faşizm; kadınların çoğaltıcı rolü üstlenmek zorunda bırakıldıkları bir sömürü düzenine işaret etmektedir. Kadınların cinsel, kültürel, siyasal ve ekonomik sefaletlerinin üzerine yükselen bir iktidar sistemi olan faşizm, kadınları farksız bir kitlenin parçaları olarak konumlandırmış ve onları bir özne olarak kabul etmemiştir (Macciocchi, 2000, s. 162). Bir özne olarak yok sayılan, gencinden yaşlısına kadar tüm kadınlar faşist sistemlere annelik üzerinden dahil edilmişlerdir. Faşizm gibi bir erkekler diktatörlüğüne kadınların onaylarını ve rızalarını almada ise anne olan kadının yüceltilmesi söz konusu olmuştur. Anne olan kadınla olmayan arasında bir hiyerarşiyi de içerisinde barındıran faşizmde kadınların biyolojik yönden aşağı düzeyde olduklarına yönelik bir inanç mevcuttur. Faşizmin, özünde yoğun bir cins ayrımı barındırdığını düşünen Macciocchi bu sistemlerin kadınlara yönelik söyleminde bir "yüceltme-aşağılama", "kin-aşk", "tiksinti-istek" karışımının varlığından bahsetmiştir (Macciocchi, 2000, s. 163). Tüm bu unsurlar Macciocchi'ye göre, faşizmin sınıf ayrımına dayandığından belki de daha fazla şekilde cins ayrımına dayandığını gözler önüne sermektedir (Macciocchi, 1979, s. 77).

Yaptığı toplumsal cinsiyet perspektifli analizi ile faşizmin yoğun şekilde cins ayrımına ve sömürüye dayanan erkek egemen yapısına dikkat çeken Macciocchi'den sonra faşizmin kadınlarla kurduğu ilişkiyi mercek altına alan diğer bir isim olarak Victoria de Grazia gösterilebilir. Özel olarak İtalya faşizmi ve kadınlar arasındaki ilişkiye odaklanan Grazia kadınların İtalya'daki faşist projeye dahil oluş biçimlerini görünür kılmıştır. İtalya

faşizmi altında kadınların ulusallaştırılmalarını, annelik kalıpları içerisinde faşist projeye dahil edilişlerini, genç İtalyan kızlarının yetiştirilme şekillerini, çalışma koşullarını ve kadın direnişçileri ele alan Grazia İtalyan kadınının faşizm deneyimini açığa çıkarmıştır. Macciocchi'nin vurguladığı gibi Grazia da kadınların annelik kalıplarına hapsedilmiş bir şekilde faşist sisteme dahil edilişi üzerinde durmuştur. Yazar Mussolini iktidarının annelik dayatmasının altında yatan temel etken olarak, iktidarın emperyalist politikalarını göstermiş ve kadınların bedenlerinin sömürüye açık ulusal kaynaklar olarak konumlandırılışını görünür kılmıştır (de Grazia, 1993, s. 41-2). İktidarın geleneksel ailenin otoritesini sarsıcı ve kadını tümüyle işlevselleştiren politikalarından hareketle Grazia faşizmin, kadınlar üzerindeki erkek egemenliğini yeniden üretici bir niteliği olduğunu savunmuştur.

de Grazia gibi İtalya faşizminden hareketle faşizm ve kadın arasındaki ilişkiyi inceleyen Alexander de Grand iktidarın eşitlik karşıtı ve kadın düşmanı yönünü vurgulayarak faşizmdeki cinsiyetçiliği açığa çıkarmıştır (De Grand, 1976, s. 953-4). Mussolini iktidarı süresince uygulanan tüm politikalar aracılığıyla kadınları siyasal, ekonomik ve sosyal olarak dezavantajlı konuma düşüren faşist rejimin bu yönünden hareketle Grand birtakım sonuçlara ulaşmıştır. Ona göre faşizm; kadına ilişkin olarak totaliter bir nitelik arz etmekten çok, muhafazakâr sosyal ve kültürel değerleri vurgulayan bir sisteme işaret etmiştir. Muhafazakâr vurguların yoğunluğu, faşizmin kadınları siyasal alandan tümüyle dışlamasına yardımcı olurken, ekonomideki kadın istihdamını sonlandırmamıştır. Dahası Grand'e göre faşizme içkin olan cinsiyetçilik muhafazakâr ve gelenekçi bir niteliğe sahip olmakla birlikte totaliterlik arz etmemektedir (De Grand, 1976, s. 968).¹⁷

Faşizmi toplumsal cinsiyet perspektifi ile ele alan ve kadınların faşizm deneyimlerini açığa çıkartan son isim olarak Gisela Bock ele alınabilir. Alman tarihçi olan Bock özel olarak Nasyonal Sosyalizm dönemindeki kadının konumuna odaklanmış olsa da, toplumsal cinsiyet perspektifi aracılığıyla tüm Avrupa'da kadın hareketini incelediği çeşitli makaleleri ve *Avrupa Tarihinde Kadınlar* (2002) isimli bir kitabı bulunmaktadır. Bock ele aldığı İtalya ve Almanya örnekleri üzerinden faşizmin odak noktasının erkeklik kültü olduğunu savunmuştur. Her iki ülkede de yer yer farklılaşan politikaların uygulanmasına rağmen faşist diktatörlüklerin aynı antifeminist eğilimi ve erkeklik

¹⁷ Cinsiyetçilik (ing. *Sexism*); bir cinsi diğerinden üstün tutarak, cinsiyet temelinde ayrımcılık yapmayı ifade eden kavramdır. Bir cins olarak toplumda kadınların ezilmesi sonucunu doğuran kurumsal ve kültürel düzenleme ve uygulamaları belirten ataerkillik (patriyarkal) ile aynı anlama gelmese de (Berkday, 2011, s. 3) erkek egemen siyasal, ekonomik ve toplumsal pratiklerin yaygınlığı, cinsiyetçilik kavramının erkek cinsiyetinin üstünlüğüne işaret ettiğini düşündürülebilir.

kültünü paylaştıklarını belirten Bock uygulanan cinsiyet politikaları ile faşizmin ne ölçüde erkek egemen bir düzene evrilebileceğini ortaya koymuştur (Bock, 2004, s. 218-21). Bock kadınların ikincilleştirildikleri, her türlü siyasal faaliyetlerden dışlandıkları, ekonomide ve toplumsal hayatta dezavantajlı konuma düşürüldükleri faşist düzenlerin tümüyle cinsiyetçi diktatörlüklere işaret ettiğini belirtmiştir.

Ele alınan tüm bu isimler faşizmin ve faşist rejimlerin salt ortaya çıkışlarını, kurdukları devlet sistemlerini ve toplumsal sınıflarla ilişkilerini incelemekten öte, cinsiyet odaklı analizleri aracılığıyla kadınların bu rejimler altındaki konumlarını araştırmışlardır. Tarih içinde yüzyıllarca yok sayılan siyasal, ekonomik ve toplumsal alandaki varlıkları göz ardı edilen kadınlar toplumsal cinsiyet körü bir tarihyazımı içerisinde adeta kaybolmuşlardır. Kadınların maruz kaldıkları eşitsizliklerin ve baskıların görünmez kılınmasına ve yeniden üretilmesine yardımcı olan bu cinsiyet körlüğü, söz konusu faşizm gibi radikal bir hareket olunca, hızlı bir şekilde ortadan kaldırılmalıdır. Zira faşizm erkek egemen sistemler içerisindeki en radikal uygulamaları sahneye alan bir düzene işaret ederek, kadınların karşı karşıya kaldıkları baskı ve eşitsizlikleri daimi olarak en uç boyutlarda yeniden üretme kapasitesine sahip olduğunu tarihsel süreç içerisinde göstermiştir. Bu nedenle tüm tarih içerisinde olduğu gibi özellikle faşizm altında kadınların kendilerine özgü deneyimleri, maruz kaldıkları haksızlıklar, verdikleri mücadeleler ve kendilerine yönelik olarak uygulanan farklı politikalar toplumsal cinsiyet perspektifi aracılığıyla ortaya çıkartılmalıdır. Daha önce de belirtildiği gibi yaklaşık olarak 1970'li yıllarda, faşizm analizlerindeki bu eksiklik fark edilmiş ve bunu giderme yönünde çalışmalar başlamıştır. Sözü edilen tüm yazarlar ağırlıklı olarak, faşizmin en açık ve somut örneklerini teşkil eden, İtalya ve Almanya'da faşist rejimler altında kadınlara yönelik uygulanan politikaları, söylemleri, onlara atfedilen sorumlulukları ve o dönemlerdeki kadın hareketlerini inceleyerek kadınların faşist sistemlerle ilişkileniş biçimlerini görünür kılmışlardır. Akademik literatürdeki bu eksikliğini giderip, faşizmin analizinde yeni bir eksen sağlamalarının yanı sıra çoğu zaman sorgulanmadan kabul edilen erkek egemen kodların tarih içerisindeki somut varlıklarına ilişkin bir farkındalık yaratmaları açısından da önemli bir adım attıkları söylenebilir.

1.2 FAŞİZM KAVRAMINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Faşist rejimlerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında tarih sahnesinden silinmesi, faşizmin ortaya çıkışı ve anlamı üzerine yürütülen tartışmalarda bir sona varılmasını

sağlamamıştır. Aksine, faşizmin iktidardaki görünürlüğünün ortadan kalkmasından sonraki dönemde bu karmaşık olguyu anlamaya dönük çabalar, faşizmin farklı boyutlarını açığa çıkartarak olguyu çözümlenmeye ilişkin yeni açılımlar sağlamışlardır.¹⁸ Bu noktada öncelikle faşizmi anlamaya yönelik ilginin ve çalışmaların güncelliklerini kaybetmedikleri söylenebilir.

Faşizm olgusu, değişken ve çeşitli bir bütünlük arz etmesi nedeniyle, ne salt ekonomik ve toplumsal unsurların, ne de psikolojik ve ideolojik etmenlerin incelenmesi ile tümüyle analiz edilemeyen bir olgudur. Sahip olduğu bu özelliği nedeniyle gerek faşizmin özünü anlayabilmek, gerekse de söylem ile pratikteki uygulamalarının gerçekte taşıdıkları misyonları açığa çıkartabilmek için olgunun farklı yönlerini ortaya koymuş olan temel yaklaşımların birlikte değerlendirilmesi gerekir. Olguyu tek boyutu ile analiz etmek, örneğin faşizmin salt söylem boyutuna odaklanmak, maddi pratikler içindeki işlevinin gözden kaçırılmasına neden olabilirken; sadece ekonomik işlevselliğine odaklanmak da faşizmin sahip olduğu kitlesel desteğin yok sayılmasına yol açabilir. Göz ardı edilecek her bir etkenin, faşizmin özünün tümüyle kavranabilmesi noktasında çeşitli engeller yaratabilmesi nedeniyle, faşizmi mümkün kılan temel ideolojik, ekonomik, toplumsal ve psikolojik unsurların birbirleri ile ilişkili şekilde ele alınması gerekmektedir. Ancak bu şekilde olgunun özünün anlaşılması ve özgün yönlerinin açığa çıkartılması açısından sağlıklı bir zemin sağlanabilir (Okyayuz, 2004/05, s. 194-5).

Bu düşünceden hareketle öncelikle faşizmin yaşam şansı bulunduğu ülkelerin tarihsel, siyasal, ekonomik ve kültürel özellikleri etrafında şekillendiği söylenebilir. Birbirlerine tıpatıp benzemeyen ülke koşullarında ortaya çıkan faşizmde, bu çeşitlilikler faşist pratiklerde birtakım nüanslara yol açabilmektedir (Togliatti, 1989, s. 18). Tek bir faşizm kategorisinden bahsetmeyi yer yer zorlaştıran bu durum, analizlerde “aynı anda hem bir *faşizm* hem de *faşizmler* vardır” (Michel, 2011, s. 23) savını ortaya çıkarmıştır. Bu konudaki en yaygın örneklerden bir tanesi Almanya’da Adolf Hitler liderliğinde iktidara gelen Nasyonal Sosyalist hareketin, faşizm kategorisi altında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğine yönelik tartışmadır.¹⁹ Yaygın olarak kabul edildiği şekliyle

¹⁸ Roger Griffin, Maria A. Macciocchi, Jill Stephenson, Victoria D. Grazia, Martin Durham, Kevin Passmore faşizmin anlaşılmasında yeni araştırma yolları çizen isimlerdendir. Bu çalışmalar sonucunda örneğin faşizmin sanatla ve aydınlarla kurduğu ilişkinin, kadınların faşist rejimler altındaki konumlarının açığa çıkartılması söz konusu olmuştur.

¹⁹ Faşizm analizlerinde merkezi bir konum arz eden bu duruma ilişkin, Nasyonal Sosyalizmin benzeri olmayan bir faşist rejim olarak kabul edildiği, ancak İtalya’daki faşizm söylemi ile taşıdığı çeşitli benzerlikler nedeniyle özgün yönleri ön planda tutularak, tek bir faşizm kategorisi altında ele alındığı söylenebilir (Örs,

Nasyonal Sosyalizmin, İtalya'daki faşizm uygulamasından birtakım farklılıklar arz ettiği söylenebilir. Ancak bu durum, her iki ülkenin söylemlerindeki ve pratiklerindeki ortak unsurların göz ardı edilmesine ve Nasyonal Sosyalizmin, faşizmle tümüyle ilişkisiz şekilde konumlandırılmasına neden olmamalıdır. Diğer bir ifadeyle faşizm her ne kadar ülkelerin sahip oldukları farklı özelliklere göre çeşitli biçim değişiklikleri gösterebilse de, sözü edilen bu farklılıklar faşizmi genel bir kategori olarak kavramaya engel yaratmamaktadır. Dahası faşizme ilişkin sadece tekil örneklerle odaklanmak, faşizmin bütünüyle kavranması yönünde bir sorun teşkil edebilir (Çağlı, 2004, s. 42).

Somut örneklerden hareketle genel bir faşizm kategorisinden bahsetmeyi olanaklı kılan birtakım ortak unsurlar bulunmaktadır. 20. yüzyıl ürünü olan faşizm, modern dönemde ortaya çıkmış olmasına rağmen modernizmin, Aydınlanma değerlerinin, rasyonalitenin, eşitlik fikrinin inkarını ifade ederek dönemin diğer siyasal düşüncelerinden ayrılmıştır. Faşizmi tanımlamada başvurulabilecek önemli özellikleri arasında sayılabilecek bu inkarların yanı sıra faşizm, radikal ve yayılmacı bir milliyetçiliği, elitizmi, savaşı, itaati, irrasyonalizmi öne çıkarmıştır (Eco, 2001, s. 48-51). Sözü edilen bu redler ve kabuller ışığında faşizmin totaliter bir devlet sistemini öncelendiği ve terör yöntemini meşrulaştırdığı söylenebilir. Faşist rejimler kitlelerin mutlak anlamda iktidara bağlı kılındığı, hiçbir bireysel hak ve özgürlüğün barındırılmadığı siyasal sistemleri ifade etmişlerdir. Bu sistemlerde kitlelerin itaatini ve rejimin istenilen doğrultuda işleyişini sağlamak için açık, yoğun ve sistemli bir şekilde şiddete başvurulmuştur.

Faşizm çoğunlukla birtakım pratik kaygılardan yola çıkılarak oluşturulan bir hareket şeklinde tarih sahnesine çıkmış ve zaman içerisinde doktriner bir yapıya kavuşmuştur. Sözü edilen kaygılar farklı toplumsal sınıflar için benzer kaygılar olmaktan uzaktır. Örneğin sermaye sınıfını, faşizmi iktidara taşımaya iten temel güdülerle, orta sınıfları faşizme destek vermeye iten kaygıların bir olmadığı aşıkardır. Genel olarak faşizmin ortaya çıktığı ülkelerde, her ne kadar ülkelere özgü birtakım farklılıklar olsa da, büyük bir toplumsal, ekonomik ve siyasal kaosun var olduğundan bahsedilebilir (Babaoğlu, 1999, s. 21-4). İstikrarsız yönetimlerin, bozulmuş ekonomilerin ve toplumsal dengelerin bozulmaya yüz tuttuğu bu kaos ortamından beslenen faşizmin hem iktidara taşınmasını hem de kitlesel destek bulmasını sağlayan en temel faktör sözü edilen bu ortamdır. Diğer bir ifade ile ülkelerin içinde buldukları istikrarsızlık ve düzensizlik, faşizmin

2010, s. 481). Bu tartışmaya ilişkin olarak bkz. Sauer, W. (1967). National Socialism: Totalitarianism or Fascism?, *The American Historical Review*, 73(2), s. 404-424.

tercih edilmesini ve benimsenmesini kolaylaştıran bir zemin sağlamıştır. Örneğin faşizmin en büyük kitlesel tabanı olan orta sınıfın, statü kaybı korkusu taşıması, bir yandan işçi sınıfının sosyalist devrim denemelerini diğer yandansa büyük sermayenin artan ekonomik gücünü kendisine tehdit olarak algılaması bu sınıfın faşizme kanalize olmasını kolaylaştıran etken olmuştur. Diğer bir örnek olarak ise 1920'lerde canlanan işçi sınıfının yarattığı devrim tehlikesinin üzerine sermaye sınıfının, işçi sınıfını dizginleyecek ve hatta yok edecek baskıcı bir yönetime ihtiyaç duyması sonucu faşizme destek vermesi gösterilebilir (Çağlı, 2004, s. 31).

Faşist hareketler ortaya çıkışları itibariyle takındıkları antidoktriner tutumları sayesinde toplumdaki tüm sınıflarla rahatlıkla ilişkilenebilmiş ve yoğun propaganda faaliyetleri aracılığıyla da farklı sınıflardan insanları harekete dahil edebilmişlerdir. Faşizmi analiz eden kuramsal çalışmaların da ortaya koyduğu şekliyle faşizm; bir yandan sermaye sınıfının çıkarlarının gerçekleştirilebilmesini sağlayacak bir düzen tesis edip, iktidarda kalmak için gerekli olan maddi desteğe ulaşırken, diğer yandan da birtakım ekonomik ve toplumsal dezavantajlar içerisinde bulunan orta sınıflara, kendisini maddi ve manevi bir dayanak olarak sunup, kitlesel bir destek kazanabilmiştir. Özellikle antisosyalist duruşu ile çıkarları farklı olan toplumsal sınıfların birbirleri ile ilişkilenebilmesini sağlamıştır.

Bu çalışma kapsamında Almanya'da iktidara gelen Nasyonal Sosyalizm hareketinin, İtalya faşizminden çeşitli söylem ve uygulamaları ile farklılaştığı kabul edilmekle birlikte, her iki uygulamada da bulunan ortak kabullerin ve redlerin varlığının, ortak bir faşizm kategorisi oluşturulmasına olanak sağladığı ve bu anlamda ortak bir faşist özden bahsedilebileceği fikri kabul edilmiştir (Michel, 2011, s. 7). Bu düşünceden hareketle, faşizmin özünü kavramak için öncelikle bu dünya görüşünün ve rejim biçiminin temel unsurlarının açığa çıkartılması gerekir zira, bu unsurlar faşizmin özgün yanlarının anlaşılmasını sağlayan temel ilkelerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

İTALYA FAŞİZMİ VE KADININ KONUMU

Önceki bölümde ele alınmış olan faşizm kuramları tarihsel gerçeklerden ve tecrübelerden yola çıkılarak oluşturulmuşlardır. Bu özellikleri dolayısıyla, sözü edilen kuramların faşizmin ortaya çıkışına ve doğasına ilişkin farklı boyutlarda gerçeklikleri yansıttıkları söylenebilir. Bu noktada, farklı ülkelerdeki faşist hareketlerin ortaya çıkış ve iktidara geliş süreçlerinin birbirlerine benzer şekilde işlemediği belirtilmelidir (Okuyuz, 2004, s. 197). Faşizmin ortaya çıktığı ülkelerdeki tarihsel ve toplumsal koşulların farklılıkları, çalışma kapsamında ele alınmış olan İtalya ve Almanya'daki faşizmin, gerek ortaya çıkışındaki ve gerekse de uygulamadaki özgün yönlerini açığa çıkarma gerekliliğini doğurmaktadır.

Avrupa tarihinin akışını etkileyen en önemli olgulardan bir tanesi olan faşizmin anlaşılmasına yönelik kuramsal çabalar, İtalya'da faşist hareketin gelişme göstermesi ile birlikte başlamış ve sonrasında bu ilgi katlanarak artmıştır. Çalışmalar öncelikle, yaklaşık olarak 1920'lerde karşılaşılan bu yabancı olgunun nasıl tanımlanması gerektiği ve hangi faktörler sonucunda ortaya çıktığı üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak bu konularda yapılan analizler 21. yüzyılda, faşizme ilişkin sorulara tümüyle yanıt bulmaktan ziyade olgunun belirli bir yüzünü açığa çıkarmıştır. Faşizmin uzunca bir süre karanlıkta kalmış olan ve yeni araştırma yollarına ihtiyaç duyulması sonucu incelenmeye başlanan boyutlarından bir tanesi, faşizmin kadınlarla kurduğu ilişki üzerinedir (Macciocchi, 2000, s. 87).

Bir siyasal hareket olarak ilk kez İtalya'da ortaya çıkan faşizmin iktidara geliş sürecini, iktidarını koruma yöntemlerini, bu süreçte kadınların tarihsel rolünü ve konumunu incelemek, birbirine bağlı bir dizi tarihsel gelişmeden hareket etmeyi gerektirir. İtalya faşizminin kadın söylemi ve pratiği, faşist iktidar süreci içindeki ulusal hedefler, ekonomi politikaları gibi birtakım faktörlerden bağımsız olarak düşünülemez. Bu gerçeklerden hareketle, bu bölümde öncelikle İtalya'da faşizmin ortaya çıkışını mümkün kılan siyasal, sosyal ve ekonomik faktörler incelenecektir. İtalya'daki tarihsel bağlamı içinde ele alınan bu faktörlerin açığa çıkartılmasının yanı sıra İtalya faşizminin temel özellikleri ve faşist kategori altında toplanan diğer sistemlerden ayrılan özgün yönleri üzerinde durulacaktır. Sonraki bölümde ise İtalya'daki faşist rejim içerisinde

kadının konumlandırılışı ele alınacak ve bu sistemde kadın imgesinin nasıl kurgulandığına, bu kurgunun Mussolini iktidarı için nasıl bir önem taşıdığına, tahayyül edilen kadın imgesinin toplumsal zeminde içselleştirilebilmesi için hangi politikaların uygulandığına ve bu politikaların başarı sağlayıp sağlayamadığına dair somut verilere odaklanılacaktır. Bu tartışmanın ilerletilmesinde özellikle Mussolini'nin söylemlerinin, faşist dönemde yayınlanan çeşitli posterlerin, kartpostalların ve afişlerin incelenmesi yöntemine başvurulacaktır.

2.1 İTALYAN FAŞİZMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

20. yüzyıl Avrupa'sını etkileyen en çarpıcı tarihsel olaylardan bir tanesi olan faşizm, 1886 yılında birliğini sağlamış olan ve bu gelişmeden sonra da istikrarlı bir düzen oturtamayan İtalya'da tarih sahnesine çıkmıştır. İtalya'nın milli birliğini sağlamasından sonra karşılaşılan birtakım sorunlara kalıcı çözümlerin üretilmemesi, 1922 yılında nihai çözüm olarak, tüm topluma istikrar vaadeden faşizme yönelme sonucunu doğurmuştur.

İtalyan birliğinin sağlanmasından sonra yaşanan kaos dönemini karakterize eden dört temel unsurdan bahsedilebilir. Bunlardan ilki ekonomik, kültürel ve toplumsal farklılıkları bulunan Kuzey ile Güney İtalya'da, birleşme sonrasında ortaya çıkan uçurumun giderilememiş olması ve sonuçta birleştirilmiş ancak gerçek bir bütünlüğün sağlanamamış olduğu iki ayrı İtalya görünümünün var olmasıdır. Kuzeyde görece daha zengin, güçlü, kültürlü ve eğitilmiş yöneticiler, büyük toprak sahipleri ve sanayiciler bulunurken; güneyde çoğunlukla tarımla ilgilenen oldukça yoksul bir nüfusun varlığından bahsedilebilir (McDonough, 2001, s. 67).²⁰ Bu döneme özgü diğer bir özellik olarak İtalya'nın, diğer Avrupa ülkelerine kıyasla ekonomik alanda geri kalmışlığından ve istikrarsız bir ekonomik büyümeden bahsedilebilir. Ayrıca bu durumun, İtalya'nın uluslararası alandaki saygınlığının artmasının önünde bir engel yarattığı da söylenebilir (Pollard, 1998, s. 5-6). Bunlara ek olarak bu dönemde İtalya'da istikrarlı bir yönetimin sağlanamaması ve pek çok koalisyon hükümetinin kurulup yıkılması, İtalyan birliği sağlanmış olsa da düzenin tam anlamıyla oturmadığına işaret etmiştir.²¹ İtalya'daki bu kargaşanın zirve noktasına ulaşması ve tüm bu gelişmelerin

²⁰ 1891 yılında Güney İtalya'da dünyaya gelen Antonio Gramsci, Kuzey ve Güney İtalya arasındaki bu ilişkiyi, bir birleşmeden ziyade, Kuzey'in Güney'i kolonisi haline getirdiği, hiyerarşik bir ilişki şeklinde yorumlamıştır (Aktaran: Pollard, 1998, s. 2).

²¹ 1860-1914 yılları arasında İtalya'da 31 farklı koalisyon hükümeti kurulmuştur (McDonough, 2001, s. 67).

sonucunda faşizmin ortaya çıkmasını mümkün kılan faktörlerin kesin bir şekilde oturmasını sağlayan olaylardan biri, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan süreçle ilişkili şekilde düşünülebilir. İtalya savaşa büyük ümitlerle katılmış olsa da, savaş sonunda beklentilerini karşılayamaması nedeniyle bir hüsrana uğramıştır. Savaş sonrası durum İtalyan ekonomisinde olduğu kadar siyasal ve toplumsal yaşamında da derin kırılmaların yaşandığı bir ortamı temsil etmiştir. Ülkenin bu eşığe gelmesine neden olan ve faşizmin, kurtuluş için adeta bir son çare olarak görülmesini sağlayan en temel problem gün geçtikçe bozulan ekonomik koşullar olmuştur. Savaş sonrasında İtalya'nın ekonomisine yüksek enflasyon ve fiyat artışları, ödenmemiş savaş borçları, hammadde ve yiyecek kıtlığı, yüksek oranda işsizlik ve ücretlerde düşüş, özellikle güneydeki köylüleri vuran tarım alanındaki bunalım damgasını vurmuştur (Blinkhorn, 1994, s. 14). Birinci Dünya Savaşı deneyimi sonrası yaşanan bu ekonomik çöküşün, ülkedeki toplumsal hareketleri tetiklemesi ile birlikte ülkede geri dönüşü olmayan bir sürece girildiği söylenebilir zira, 1918-1921 arası dönemde, yaşam koşullarından memnun olmayan kitleler birtakım radikal ekonomik, toplumsal ve siyasal değişim taleplerini doğrudan eylemlerle, işgallerle ve kitlesel grevlerle aktarmaya başlamışlardır (Okuyuz, 2004, s. 197). Özellikle işçi ve köylü kitlelerinin devrimci bir yönde harekete geçişi, uzun vadeli toprak ve ekonomi reformlarına çekinceyle bakan sermaye sınıfını, toprak sahiplerini ve kiliseyi büyük bir endişeye sürüklemiştir. Böylece İtalya bu dönemde, sosyalist hareketi baltalamaya yönelik yoğun bir çabaya sahne olmuştur. Böylelikle faşizmin ortaya çıkışını olanaklı kılan bir diğer unsurun ise sosyalist canlanmaya son verme çabaları olduğu söylenebilir. Sonuç olarak faşizm bir yandan sermaye sınıfının özellikle sosyalist hareketi ortadan kaldırmaya yönelik bir arayıştan diğer yandan ise İtalya'nın siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarda içine düştüğü yoğun huzursuzluğu sonlandırmak gibi pratik bir kaygıdan hareketle gelişmiştir (McDonough, 2001, s. 68).

Faşizmin İtalya'da 25 yıl sürecek olan yaşamı, 1919 yılında Mussolini ve arkadaşları tarafından Mücadele Faşyonları'nın (*Fasci di combattimento*) kurulması ile birlikte başlamıştır (McDonough, 2001, s. 69). Faşizmin gelişim sürecinin ilk evresindeki, henüz bir siyasal parti niteliği taşımayan ve temel çıkış noktası sosyalist hareketle mücadele etmek olan bu paramiliter gruplar, 1921 yılında Ulusal Faşist Partisi adıyla bir

araya getirilmiş ve böylece resmi bir siyasal parti olarak İtalya siyasetine dahil olmuşlardır.²²

Charles Darwin, Friedrich Nietzsche, Friedrich Hegel, Georges Sorel, Gabriele d'Annunzio, Giovanni Gentile, Alfredo Rocco gibi isimlerin Mussolini'nin ve diğer parti üyelerinin düşünce dünyalarına çeşitli şekillerde etki etmesi sonucu kendine özgü bir program sahibi olan faşist hareketin yaşadığı gelişimi, faşizmin İtalya'daki kurucusu olan Benito Mussolini şu şekilde açıklamıştır:²³

1919 yılından beri ülke sathında süregelen çatışmalar, Faşizmi yavaş yavaş bir doktrin haline getiriyordu [...] Önce Sosyalizm'e karşı bir reaksiyon hareketi olarak doğan ve büyük savaşın erdemlerini halka indirme amacını taşıyan faşizm, tecrübelerle beslendikçe, kuvvetlenip geliştikçe bir devlet yönetim sistemi kişiliğine erişmişti. Artık Sosyalizm taraftarlarını ve savaş aleyhtarlarını sindirmekten ibaret olan basit bir heyecan değildi. Faşizm, toplum realiteleri önünde düşünebilen, onlara çözüm yolu bulmaya çalışan bir ekonomik ve politik düşünceler organizasyonu idi (Mussolini, 1998, s. 73).

Mussolini'nin sözünü ettiği değişim ve gelişim süreci, faşist hareketin İtalya siyaseti içindeki konumuna odaklanıldığında da rahatlıkla izlenebilir zira sosyalizme ve savaş aleyhtarlarına karşı kurulan ilk mücadele birliklerine katılım oldukça sınırlıyken, 1921 ve 1922 yılları arasında Faşist Parti'ye katılım üç binden, 300 bine kadar çıkmıştır.²⁴ Harekete katılımdaki bu hızlı büyümeye paralel olarak 1921 seçimlerinde 35 temsilci ile parlamentoya giren Faşist Parti 1922 yılında ülkede düzeni sağlama ve devleti yeniden kurma hedefiyle ordudan, Kiliseden, sermaye sınıfından ve orta sınıftan destek alarak Roma Yürüyüşüne başlayacak güce ulaşmıştır (McDonough, 2001, s. 69-70).

1919 ve 1922 yılları arasında Francesco Nitti'nin, Giovanni Giolitti'nin, Ivanoe Bonomi ve Luigi Facta'nın zayıf yönetimlerinden fırsatla gücünü artıran Faşist Parti lideri Mussolini, sosyalizme karşı açtığı savaşta özellikle sermaye sınıfının, Kilisenin, orta sınıfın ve ordunun desteğini kazanmasıyla birlikte "hükümeti ya teslim edecekler ya da biz Roma'ya gidip alacağız" (Mussolini, 1998, s. 82) şeklindeki kararını açıklayacak cesarete ulaşmıştır. O dönem başbakanı Facta'nın istifa etmemesi üzerine yaklaşık

²² Palmiro Togliatti faşizmin gelişimi temel olarak üç döneme ayırarak incelemiştir. İlk dönem 1922 yılına dek faşizm, ikinci dönem 1922-1925 yılları arasında faşizm ve son olarak üçüncü dönemse 1925-1930 yılları arasındaki faşizmdir. Togliatti, bahsedilen her bir dönemde faşizmin farklı özelliklere ve görümlere sahip olduğunu, dolayısıyla faşizmi analiz ederken her bir dönemin ayrı şekilde incelenmesi gerektiğini savunmuştur (Togliatti, 1989, s. 42-70). Faşizmin ele alınışında benzer bir dönemleştirme için bkz. Paxton, O. R. (2004). *The Anathomy of Fascism*, New York: Alfred A. Knopf, s. 212.

²³ Faşist dünya görüşünün şekillenmesinde etkili olan düşünce akımları için bkz. Babaoğlu, A. (1999). *Faşizm*, İstanbul: BDS Yayınları, s.11-7; Breuer, S. 2010, s. 143-61; Heywood, 2007, s. 265-8; Örs, 2010, s. 486-93.

²⁴ 1921-1922 yılları arasında Faşist Parti'ye verilen desteğin artışına ilişkin detaylı bilgi için bkz. Pollard, J. (1998), *The Fascist Experience in Italy*, London: Routledge, s. 34-7.

olarak 50 bin kara gömleklinin (*squadristi*) İtalya'da Roma'ya doğru hareketlenmiş olması sonucunda III. Vittorio Emmanuele, bir sonraki hükümeti kurması amacıyla Mussolini'yi 29 Ekim 1922'de Roma'ya davet etmiştir (Lee, 2002, s. 213). Bu olay çoğunlukla kara gömleklilerin Roma'yı işgali ve faşistlerin devrimi şeklinde yorumlansa da, gerek sermaye sınıfının gerekse de monarşinin ülkedeki kaosa son vermesi için faşist harekete bel bağlamış olması ve bu nedenle kara gömleklilere karşı bir direniş gösterilmemesi, Roma Yürüyüşü'nün 'devrimci' yönünü sorgulamayı olanaklı kılmaktadır.

Roma Yürüyüşü ile karakterize edilen, faşist hareketin İtalya'da iktidara gelme süreci, kitlelerin özellikle ekonomik ve siyasal alandaki istikrarsızlıklara son verilmesi taleplerinin yanı sıra, savaş sonrası aşağılanmışlık duygusunun ve sosyalist canlanmadan duydukları endişenin bir sonucu olarak düşünülebilir. O dönem içinde belirli bir siyasal programa sahip olmasa da, toplumsal endişelerin doruk noktasına ulaşması sonucunda yeni hükümeti kurma şansını elde eden Faşist Parti'de, 1922 sonrası yeni bir döneme girilmiştir (Togliatti, 1989, s. 48-9).

1922 yılında başlayan bu yeni dönemin ilk temel niteliği faşizmin iktidarda oluşudur. Kuruluşu itibariyle bir devlet sistemi tasarlamamış olan, daha çok bir reaksiyon şeklinde gelişen ve sonrasında bir siyasal parti şekli alan faşist hareketin hükümeti kurma görevi, hem İtalya hem de Avrupa siyasetinde geri dönüşü olmayan bir sürecin yasal olarak başladığının habercisi olmuştur. Mussolini tarafından kurulan, faşist dönemdeki ilk hükümet, henüz demokratik yoldan sapmamış olan ve büyük ölçüde muhafazâkarlardan, önemli subaylardan, milliyetçilerden ve Hıristiyan demokratlardan oluşan bir koalisyon hükümetidir (Michel, 2011, s. 33). Ancak tümüyle faşistlere yer verilmeyen ve bu özelliği ile önceki dönem koalisyonlarından, o an için radikal bir şekilde ayrılmayan bu hükümetin uzun soluklu olmadığı söylenebilir. Kaldı ki 1923 yılında seçim yasasında yapılan bir değişiklik ile Faşist Parti, hükümet içi muhalefeti etkisiz kılmıştır (Pollard, 1998, s. 49-50).²⁵ Bir yandan yeni seçim yasasının faşistlere tanıdığı ayrıcalık, diğer yandan da kara gömleklilerden oluşan silahlı birliğin (*squadristi*) şiddet hareketleri ile birlikte Faşist Parti iktidarını güçlendirme fırsatına ulaşmıştır.²⁶ Siyasal alanda yaşanan bu gelişmelere ek olarak, bu dönem ekonomide görece bir

²⁵ 1923'te kabul edilen ve oyların yüzde 25'ini elde eden listeye, milletvekillerinin üçte ikisini veren Acerbo Yasası'nın kabulü, İtalya'da faşistlere parlamento üstünlüğü sağlamış ve hükümet içerisindeki muhalefetin etkinliği böylece kırılmıştır (Bahçe, 2010, s. 30).

²⁶ Sosyalist milletvekili Giacomo Matteoti'nin 1924 yılında kara gömlekliler tarafından öldürülmesi olayı faşizmin İtalya'da karşılaştığı en büyük bunalımlardan bir tanesi olmuştur. Olay sonrası faşizme verilen destek azalmış olsa da, muhalefetin daha da sessizleşmesine, antifaşist hareketin duraksamasına ve Faşist Parti önündeki engellerin kaldırılması için uygun kapıların açılmasına neden olmuştur (Michel, 2011, s. 33).

istikrar ile birlikte sermaye sınıfı güçlenmiş ve üretimde merkezileşme sağlanmıştır. Ekonomik alanda sermaye sınıfının etkinliğini ve gücünü artıran bu yeni gelişmeler, bir yandan işçi sınıfının ücretlerinin düşürülmesini, hayat pahalılığını ve orta sınıfın hayal kırıklıklarını da görünür kılmaya başlamıştır. 1924-1925 yılları arasında artan toplumsal huzursuzluğun, işçi sınıfının ya da orta sınıfın içinden bir siyasal harekete evrilememesi, İtalya'da faşizmin, toplumsal muhalefete izin vermeyen, özel ve kamusal alana nüfuz eden bir güç olarak konumlanmasının yolunu açmıştır.

Savaş sonrası İtalya'sında sosyalizme karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkan ve daha sonra Roma Yürüyüşü ile İtalya'nın kaderini ellerine alan faşist hareket, İtalya'nın dış politikada itibarını güçlendirmek, iç politikada istikrarı sağlamak, ekonomiye bir düzen getirmek, İtalyan ordusunun ve silahlarının güçlendirilmesini sağlamak gibi çeşitli hedeflerle kitleleri kendisine çekmeyi başarmıştır. Kitlelerin ilk aşamada verdiği destekle güçlenen ve sonrasında çeşitli yasalarla ve paramiliter grupların eylemleriyle zorunlu şekilde kabulü sağlanan faşizm, İtalya'da totalitarizmin²⁷ doğuşuna önayak olmuştur.²⁸ Faşizmin üçüncü evresi olarak tanımlanan bu dönemin en temel özelliklerinden bir tanesi, kitlelerin faşizmi aktif bir direniş göstermeden, pasif şekilde kabul etmiş olmalarıdır. Bu dönem Poulantzas'ın dönemselleştirmesi çerçevesinde düşünüldüğünde, faşizmin kaçınılabilir ve karşı konulabilir evresinin çoktan geçtiği, sürecin geri çevrilememesi sonucu faşizmin stabilize hale geldiği dönemdir (Poulantzas, 2004 , s. 65-7; 88-90).²⁹

Faşist iktidarın totaliterleştiği bu dönemde Mussolini'nin toplum üzerindeki nüfuzunu artırmasını sağlayan çeşitli siyasal manevralarla parlamenter sistemden radikal bir kopuş yaşanmıştır. Mussolini parlamenter sisteme olan inançsızlığını "faşizm parlamenter olamıyor, nasıl parlamenter oluncağını bilmiyor ve ben de şunu ekliyorum; hiç de parlamenter olmak zorunda değil" şeklindeki ifadesiyle görünür kılmıştır (aktaran: Lee, 2002, s. 215). Bu düşünce doğrultusunda tüm yetkilerin Mussolini'de -

²⁷ "[...] Tek bir partinin egemenliği altında, her tür siyasi, ekonomik ve toplumsal faaliyetin devlet tarafından düzenlenip muhalefetin baskı altında tutulduğu ve ezildiği, özgürlüğe yer bırakmayan siyasi yönetim tarzı [...] Totalitarizm söz konusu olduğunda, yöneticilerin, iktidar sistemi dışında kalan birey ya da grupların karar alma süreçlerinde hiçbir katkı ya da özerklikleri olmayacak şekilde iktidar sahibi oldukları, özel ve siyasal yaşamın her yönünü kontrol altında bulundurdukları bir politik sistem anlatılmak istenir" (Cevizci, 2010, s. 1530).

²⁸ 1925 yılında Mussolini birtakım faşistleştirme yasalarıyla, faşist hareketin kapsamını tüm ülke çapında genişletmiş ve faşist devletin kuruluşunu ilan etmiştir. Bu hedefle 1926 yılında Mussolini'ye kanun hükmünde kararname ve yönetme yetkisi verilmiş, ülkedeki Faşist Parti dışındaki tüm siyasal partiler kapatılmış, basına katı bir sansür getirilmiş, işçi sendikaları kapatılmış ve 1928 yılında yürürlüğe konan yeni seçim yasası ile tek parti sisteminin önü açılmış ve bir polis devleti böylelikle kurulmuştur (Pollard, 1998, s. 53-5). Mussolini ve partisinin toplumu denetlemeye yönelik diğer yasaları için bkz. Örs, 2010, s. 500-1.

²⁹ Bkz. s. 21-2.

Duçe- toplandığı totaliter bir devlet yapılanmasına gidilmiştir. Siyasal alanda yaşanan bu dönüşümün yanı sıra bu dönemde, faşizmin kitlesel desteğinin azalmasına neden olan birtakım ekonomi politikaları izlenmiştir.³⁰ Ortaya çıktığı dönemde, tüm ulusa hitap edebilmek için belirli bir sınıfı hedef almadan, genel ifadeler üzerinden siyaset yapan faşist rejimin istikrarının sağlandığı bu dönemde, sermaye sınıfının rejim içinde hegemonyasının kurulduğu ve sermaye sınıfı ile çıkarlarında herhangi bir ortaklık bulunmayan halk kitlelerinin faşizmle olan bağlarının da önceki yıllara oranla gevşetildiği söylenebilir.³¹

Faşizmin son evresinde şekillenen ve İtalya faşizminin en temel özellikleri olarak sayılabilecek olan unsurlar şu şekilde sıralanabilir:

1. İtalya faşizminin en özgün yanı devlete atfedilen değere ilişkindir. Heywood'un ifadesiyle "İtalya faşizmi bir nevi devlete tapıcılıktır" (Heywood, 2007, s. 275). Özgün bir devlet teorisi olan faşizme göre devlet; "kişilerin istek ve iradeleri dışında kendiliğinden oluşan sosyolojik, tarihsel bir gerçek, organik bir bütün" olarak algılanmıştır (Göze, 2010, s. 130). Hiyerarşik olarak bireyin üzerinde konumlandırılan faşist devlet, İtalyan ulusunun milli çıkarlarını temsil etmesi ve gerçekleştirilmesi bakımından sınırsız ve adeta sorgulanamaz bir üstünlüğe sahip olmuştur. Bu noktada gerek Mussolini'nin ve gerekse de faşizmin ideologlarından Giovanni Gentile'nin devlete ilişkin görüşlerinde, Friedrich Hegel'in (1770-1831) devlete atfettiği kutsallıktan etkilendikleri söylenebilir (Babaoğlu, 1999, s. 13-4).

Faşist doktrinde, otoritesi mutlak olan devletin meşruiyeti ise bireylerle kurduğu ilişkide saklı görülmektedir. Bireyin çıkarlarının devlete içkin şekilde tanımlanması ve devletin, hayata ilişkin tüm değerlerin temsilcisi olarak görülmesi nedeniyle devlete bir mutlaklık ve kutsallık atfedilmiştir (Pollard, 1998, s. 126). Diğer bir ifade ile faşist rejimde, bireyin varlığının sadece devlet içerisinde anlaşılabileceği inancı, kitlelerin devlete koşulsuz itaatini zorunlu kılmıştır. Mussolini, gündelik hayatın her anında kontrol sahibi olan devletin niteliğini şu ifadeyle açığa çıkarmıştır:

Faşizm, devlet için antiendüvidüalist anlayıştır. Absolutizme karşı çıkışın sonucu olan ve devlet halkın şuuru, halkın iradesi haline geldikten sonra, tarihi fonksiyonunu kaybetmiş bulunan klasik liberalizmi reddeder. Çünkü liberalizm, devlet çıkarlarını ferdin çıkarlarına feda etmektedir. Faşizm de ise devlet, ferdin realitesi olmaktadır [...] Faşizmde her şey

³⁰ Mussolini hükümetinin ekonomi politikaları için bkz. Blinkhorn, 1994, s. 33-6; De Cecco, M. (2002). "The Economy from Liberalism to Fascism". *Liberal and Fascist Italy, 1900-1945* içinde, Oxford: Oxford University Press, s.62-78; McDonough, 2001, s. 73-4; Paxton, 2004, s. 224-8; Pollard, 1998, s. 77-82.

³¹ İtalya'da faşist rejim boyunca sermaye sınıfı ile kurulan ilişki için bkz. Poulantzas, 2004, s. 136-40.

devletin içinde yer alır. Devletin dışında insani ya da manevi varlık yoktur, yani hiçbir şey değer taşımaz [...] Ama devlet her şeyden önce, her şeyin üzerindedir. O, millet çoğunluğunu oluşturan fertlerin toplamıdır. Yani hayali değildir (Mussolini, 1998, s. 9-10).

Faşist devlet biçimi, idaresi altındaki tüm bireylerin hayatlarına, inançlarına ve ruhlarına belirli bir şekil vermek amacıyla toplumdaki farklı sesleri bastırmıştır. Okyayuz'un belirttiğine göre (2012) bu süreçte açık şiddet ve teröre başvuran faşist devletin, şiddeti normalleştirdiği ve "doğal durum" haline getirdiği söylenebilir (s. 33).³² Faşist sistem içinde devlete bir ilahilik atfedilmesi sonucunda, devletle özdeşleştirilen tek parti sisteminin hayata geçirildiği, toplumsal alanda çok sesliliğin önüne geçilen, hayatın her bir anına nüfuz eden devlet kontrolünün sağlandığı totaliter bir devlet yaratılmıştır.

2. Faşizmde devlete atfedilen mutlak değer bir sonucu olarak, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda siyasal düşüncenin merkezine oturan bireyin, faşist rejim içerisinde yok oluşundan bahsedilebilir. Bu noktada faşizm, bireyi ve rasyonelitesini kendi başına bir değer olarak gören diğer siyasal ideolojilerden radikal bir kopuşu temsil etmiştir. Bu anlamda bireye soyut olarak bir değer ve anlam atfedilmediği söylenebilir. Rasyonel bir varlık olan bireyi bu bağlamdan çıkartarak kusursuzluğa, fedakârlığa ve disipline vurgu yapan faşizm, bu noktada yeni bir insan tipinin yaratılmasını ifade etmiştir. Bu düşünce ile ilişkili olarak faşist rejimde organik toplum modeli³³ benimsenmiş; toplum ve devlet içerisinde gerçekleştirdiği görevler doğrultusunda değer gören birey önplana çıkartılmıştır (Göze, 2010, s. 130). Devletin hizmetinde bir araç konumuna indirgenen ve herhangi bir şekilde doğal haklarından bahsedilemeyecek olan bireyin manevi bakımdan devletle bir birlik içinde olduğu ve bu nedenle de devletin hizmetinde olmasında bir sakınca görülmediği ifade edilse de, faşist rejimin, bireyi tümüyle yok sayan totaliter bir sistemi ifade ettiği söylenebilir (Babaoğlu, 1999, s. 11-2).

Faşist rejim altında kendi çıkarlarını gözetken, rasyonel bireylerin toplamı olan bir toplum yerine, çeşitli sosyal kuruluşlarda, kamu yararı için faaliyet gösteren bireylerin birbirleriyle kurduğu karşılıklı bağımlılıktan doğan bir birlik olarak toplum algısı mevcuttur. Bu düşüncede, birbirlerinden farklı hizmetleri yerine getirerek kamu yararını

³² Celal, B. Serhat ve Çoban, E. Ahmet. (2012). MEHMET OKYAYUZ'la Faşizm Üzerine. *Felsefe Yazın* (20), 32-39.

³³ (Ing. *Organic Society*) Kavram, Herbert Spencer'in (1820-1903) toplumu bir organizmaya benzetmesi sonucunda sosyoloji disiplinine girmiştir ve toplumu açıklamada başvurulan bir görüş olmuştur. Spencer'in bu düşüncesinin temelinde, toplumun kendine ait olan bir gelişme süreci olduğu, bu süreçte organizmadaki her bir parçayı temsil eden bireylerin, diğer bireylerle karşılıklı bir ilişki içinde olduğu, bu bireylerin birbirlerinden farklı görevlerinin olduğu, bireylerin kimliklerini içlerinde buldukları topluma üyelikleri aracılığıyla kazandıkları fikri yatmaktadır (Swingewood, 1998, s. 75). Spencer'in bireylerin toplum içinde bütünleşmesine yaptığı vurgunun, faşist toplum tahayyülünü önemli şekilde etkilediği söylenebilir.

gerçekleştirmeye çalışan bireylerin, yaptıkları işler doğrultusunda değer kazanmaları söz konusu olmuştur. Diğer bir ifade ile bireyler arasında, gerçekleştirdikleri hizmetler baz alınarak bir hiyerarşi kurulduğundan bahsedilebilir (Göze, 2010, s. 134). Bu noktada İtalya faşizminde eşitlik fikrinin reddedildiği söylenebilir, zira insanlar arası bir hiyerarşinin varlığını kabul eden, hak ve ödülleri yetenek esasına göre belirleyen bu sistemde haklar yönünden eşitlikten bahsetmek söz konusu olamamaktadır. Bu duruma örnek olarak ise faşizmin toplum tasarımındaki, birbirlerinden farklı niteliklere sahip olan üç tip insanın olduğu fikri gösterilebilir. Faşizme göre bir toplumu oluşturan parçalardan ilki, en üstün yeteneklere sahip olan lider; diğeri kahramanlığı ve fedakarlığı temsil eden savaşçı elitler ve son olarak da itaate mahkum olan, zayıf ve tembel bireylerdir (Heywood, 2007, s. 269-70). Bu sınıflandırma ile birlikte faşizmin toplum tahayyülünün eşitsizlikçi ve hiyerarşik boyutu açığa çıkmaktadır.

Faşizmin birey ve toplum algısının bu yönde şekillenmesinde, Aydınlanma düşüncesine yöneltilen eleştirel düşüncelerin etkisi bulunmaktadır. Örneğin on sekizinci yüzyılda rasyonel bir varlık olarak tarih sahnesine çıkan bireye ve evrensel akıl düşüncesine karşılık ulusların biricikliğini savunan ve her türlü ulusal kültürü, geleneği ve ruhu önceleyen tarihsicilik (*historicism*) okulu, faşizmi önemli ölçüde etkilemiştir (Örs, 2010, s. 490). Mussolini önderliğindeki faşist hareket, düşünsel anlamdaki bu etki doğrultusunda, ortaya çıktıkları andan itibaren ulusal değerlere vurgu yapan bir söylemle kitlelere hitap etmiş ve kaos içinde bulunan farklı toplumsal sınıfları ortak bir paydada buluşturma çabası sergilemiştir.

3. Faşizmde insanların eşit olmadıkları ve birtakım niteliklere sahip insanların, diğerlerinden daha üstün oldukları fikri benimsenmiştir. Özellikle Friedrich Nietzsche'nin (1844-1900) üstün insan düşüncesi, lidere tapınımı meşrulaştırma noktasında etkili olmuştur (Babaoğlu, 1999, s. 15). Lider karizmatik özelliklere olduğu kadar bilinçsiz kitleleri 'bilinçlendirme' ve harekete geçirme yeteneğine de sahip olan kutsal devletin temsilcisidir. Bu yaklaşımda toplumdaki en yüce kişi olarak konumlandırılan liderin rakibinin olmaması, tüm otoriteyi elinde bulundurması ve üstün yeteneklere sahip olduğunun vurgulanması lider kültürünün hayat bulmasını ifade etmiştir (Paxton, 2004, s. 217-8). İtalya'da faşist devletin Mussolini ile özdeşleştirilmesi, Duçe'nin her zaman haklı olduğuna yönelik inancın kitleler tarafından benimsenmesi ve lidere sorgusuz itaatin sağlanması için basın, radyo ve sinema aracılığıyla yoğun propaganda faaliyetlerine başvurulmuştur. Mussolini'nin toplum üzerinde sarsılmaz bir otorite kurduğunu ifade eden lider kültürü, İtalya'daki faşizmi adeta "Mussolinizm" olarak

tanımlamaya olanak sağlamıştır (Pollard, 1998, s. 60). Faşist Parti üyelerinden Giuseppe Bottai, faşizmin yaratıcısı ve lideri olarak nitelediği Mussolini'nin faşist hareket içerisindeki sarsılmaz konumunu, 1932 yılında *Critica Fascista* isimli dergide yazdığı "Mussolini Yüzyılı" başlıklı yazısında şu ifadelerle dile getirmiştir:

Mussolini tarafından oluşturulan "faşizm doktrini", tüm dünyayı etkisi altına alacak olan fikirlerin devriminin bir manifestosudur. Duçe, bu yüzyılın Faşist yüzyılı olacağını söyler: biz, onurla ve heyecanla bu yüzyılın, Mussolini'nin yüzyılı olacağını düşünüyoruz (aktaran: Griffin, 1995, s. 71).

4. Mussolini faşist hareketin oluştuğu ve sonrasında iktidara geldiği yıllar boyunca, eski rejimin tıkanma noktasının sınıf çatışmaları olduğunu düşünmüş ve sınıf mücadelelerini sertleştirdikleri düşünülen sosyalizm ve liberalizme yoğun eleştiriler getirmiştir. Faşist rejim ise bu noktada milli bilinç ve milli çıkar etrafında kaynaşmış, sınıfsız toplumu yaratmayı hedeflemiştir. Bu durum Mussolini tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

[...] Sosyalizm, işçi sınıfını iktidarda söz sahibi yapmak amacını güdüyordu. Liberalizm ise herkese eşitlik, herkese hürriyet vaatmesine rağmen, aslında patronların, girişimcilerin ve zengin toplulukların çıkarlarını kollayan bir devlet sistemi olmaktan kurtulamıyordu. Yani her iki ana sistem de, sınıf devleti olma paralelinde birleşiyordu. Faşizm ise, toplumdaki sınıflar realitesini kabul ediyordu. Ama bir sınıfın, öteki sınıfa tercih edilmesine, ya da feda edilmesine karşıydı. Faşizm, sınıf farkı doğuran devlet yönetiminin aleyhindeydi [...] İşçi ve işveren, artık birbirine düşman iki topluluk olamaz. Onların çıkarları özel çıkar değildir. Bunlar milletin yüksek çıkarlarını karakterize eden üretimin genel çıkarlarıdır (Mussolini, 1998, s. 136-8).

Faşist rejimde sözü edilen sınıf çatışmalarının önüne geçmek ve üretimde genel çıkarı artırmak düşüncesiyle korporatist sistem hayata geçirilmiştir.³⁴ 1925 ve 1939 yılları arasında bir yandan toplumsal birliği sağlaması planlanan, diğer yandan ise ekonomik gelişmeyi garantileyen; iş verenlerin, idarecilerin ve işçilerin yasal bir çatı altında bulunduğu korporatist devlet modelinin kurulması sağlanmıştır (Blinkhorn, 1994, s. 29). Temel amacın çalışanlar ve çalıştıranlar arasında bir işbirliğinin organize edilmesi olan korporatist devlette; sosyal sınıfların birbirleri ile anlaşmazlığa düşüp, milli çıkarlara zarar vermeleri eleştirilmiş ve sınıfların karşılıklı görev ve sorumluluklarına vurgu

³⁴ Ayferi Göze'nin tanımladığı şekliyle korporasyon: "Bir meslek kolunda çalışan herkesi yani işçileri, işverenleri ve teknik elemanları aynı kuruluş içinde bir araya getiren bir meslek kuruluşudur [...] Korporasyonlar çoğu zaman meslekler arası bir kuruluş olduğu görülür. Yani birbiri ile ilgisi bulunan birden fazla meslek kolunda çalışan işçiler, işverenler ve teknik elemanlar aynı meslek kuruluşu içinde toplanırlar" (Göze, 2010, s. 142).

yapılmış; sonucunda ise rejime muhalif tüm sendikalar ortadan kaldırılmıştır. Rejime bağlı olan tek sendika sisteminin getirilmesinin ardından 1934 yılında korporatif ekonomiye geçilmiştir. Korporasyonlar bünyesinde bir araya getirilen işçiler, işverenler ve teknik elemanlar arasında sıkı bir dayanışma ve güçlü bir mesleki bağ bulunduğu varsayımı üzerine temellenen korporasyonların, sadece ulusal çıkarı yükseltmesi hedeflenmiş olsa da, korporasyon sisteminin yalnızca sermayenin refah seviyesine ve devletin gücüne bir katkı sağladığı söylenebilir (McDonough, 2001, s. 73).

5. İtalya'da faşist hareketin önemli özelliklerinden bir diğeri de, milliyetçiliğin radikal bir versiyonunu temsil etmesidir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtalya'nın uluslararası alanda küçük düşürülmesi ve yaşadığı hayal kırıklığı sonucu ülke içinde bir milli uyanış yaşanmıştır.³⁵ İtalya'nın, diğer Avrupa ülkeleri karşısındaki söz konusu prestij kaybını telafi etmek ve siyasal gücünü artırmak gibi taleplerle organize olan bir milliyetçi hareketin varlığından bahsedilebilir. Faşist hareket de bir yönüyle milli şuurun bu ezilmişliğinin tersine çevrilme çabasının en uç noktasını ifade etmiştir. Mussolini Akdeniz'de eski Roma İmparatorluğu'nu yeniden yaratma hedefiyle ve bir altın çağ mitiyle, ülkede yayılmacı bir milliyetçilik fikrinin benimsenmesini sağlamıştır. İtalya ulusu için bir 'yeniden doğuşu' hedefleyen Mussolini, devamlı bir şekilde, İtalya'nın şanlı geçmişini eski Roma'ya referanslarla vurgulamış; Roma'da otoritenin bir göstergesi olan, mızraklar arasında öne çıkan balta ambleminin (*fasces*) yanı sıra Roma selamı, kartal ve kurt sembolleri de tekrar kullanıma sokulmuştur (Lee, 2002, s. 216).

İyi ve büyük bir ulusa kavuşma arzusu İtalyan milletinin, kendilerini diğer milletlerden daha üstün görmelerini sağlayan kültürel milliyetçiliğin, yayılmacı ve militarist yönü ağırlıklı olacak şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Faşist düşünce içindeki milliyetçi eğilimi Mussolini 1924 yılında Faşist Parti'nin genel kongresinde yaptığı bir konuşmada şu şekilde açığa çıkarmıştır:

Bugün Faşizm bir partidir, bir ordudur, bir korporasyondur. Bunlar yeterli değil, daha fazla bir şeyler olmak, bir hayat biçimi olmak gerekmektedir. Farklı karakterdeki Latinlik İtalyanları, Rönesans İtalyanları gibi, Faşizm İtalyanları meydana gelmelidir [...] Yaşanılan her saatte İtalyan olmaktan gurur ve iftihar duyma, çalışma hayatında disipline uyma ve otoriteye saygı gösterme (Mussolini, 1998, s. 118-9).

³⁵ Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren anlaşmaların hazırlandığı Paris Barış Konferansı sonrası İtalya'da yaşanan hayal kırıklığına ilişkin bkz. Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih, 1918-1990*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, s. 9.

Faşist rejimin gerek kitlelerin milliyetçi duygularına hitap etmesi ve gerekse de onları istenilen yolda eyleme sevk etmesi için propaganda faaliyetlerine yoğun şekilde başvurulmuştur.

6. Propaganda faaliyetleri, faşizmin İtalya'da kitlesel destek kazanmasındaki en önemli etkenlerden bir tanesi olmuştur. Faşizmde bireyleri sisteme bağlamak, bu bağlılıklarını sürekli kılmak ve kurulu düzene total sadakati ve itaati sağlayabilmek için yoğun şekilde propaganda faaliyetlerine başvurulmuştur. Özellikle 1926 yılında basın üzerinde uygulanmaya başlanan sıkı devlet kontrolü, 1930'larda Popüler Kültür Bakanlığı'nın kurulması ile birlikte daha da artmıştır (Pollard, 1998, s. 57). Duygulara hitap eden ve kitleleri coşturan yayınların yanı sıra birtakım iletişim araçlarına da - sinema, radyo, sergi, afiş ve broşürler- propaganda faaliyetleri çerçevesinde başvurulmuştur. Faşist doktrinin temel dayanağı olan savaş, güç, cesaret vb. temaların kullanıldığı filmler, hükümet anonslarının duyurulmasını sağlayan radyo yayınları, insanların zihin dünyalarında geçmişi canlı tutmak üzere ölen askerlerin madalya ve kanlı üniformalarının sergilendiği sergiler ve kelimelerin gücünden faydalandığı afişler, bu dönemde hükümetin kitleleri yönlendirilebilmesi için kullanıma sokulmuştur.

7. İtalya faşizminde rejimin istikrarlı bir şekilde devamını sağlamak için gençlere ve eğitimlerine büyük önem atfedilmiştir. Mussolini, faşist sistem içinde gençlerin konumuna ilişkin şu açıklamada bulunmuştur:

Faşizm, herşeyden yeni olmak iddiasındaydı [...] Oysa sert reformlar, ihtiyar kafalarda ve sabitleşmiş görüşlerle yürütülemezdi. Madem ki faşist doktrin hayatı sürekli bir aksiyondan ibaret sayıyordu; öyleyse bu aksiyonun en etkili unsurları, genç kafaların iş başında olması gerekirdi [...] Bunun için faşizm İtalyan gençliğinin eğitimine, moral fizik ve entelektüel alanda yetiştirilmesine büyük önem verdi. Faşist devlet kadar gençliğin eğitimine ciddi bir biçimde eğilen bir başka devlet yoktur (Mussolini, 1998, s. 185-6).

Mussolini'nin ifadesinin de ortaya koyduğu şekliyle, faşist sistemin devam etmesi noktasında İtalyan gençliği çok önemli bir konuma yerleştirilmiştir. Genç insanlar arasında faşist ruhun canlandırılması ve gençlerin, sistemin devamını sağlayacak derecede faşistleştirilmeleri ise eğitim aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Özellikle 1929 yılından başlayarak eğitim alanında yapılan reformlar ile birlikte yeni nesillerin çocukluklarından itibaren gerek entelektüel ve ahlaki gerekse de fiziksel eğitimleri devlet tarafından kontrollü şekilde yürütülmüştür.³⁶ Yeni nesillerin faşistleştirilmesi

³⁶ 1929 yılında 'Kamusal Eğitim' (Public Instruction) isimli eğitim bakanlığı, 'Milli Eğitim Bakanlığı'na dönüştürülmüş, faşizm karşıtı eğitimciler 1920'li yıllarda okullardan tasfiye edilmiş ve 1930'larda tüm

kampanyası altında, okullardaki müfredatlar da devlet tarafından belirlenmiş ve özellikle ulusal tarih, beden eğitimi ve askeri terbiye ağırlıklı bir eğitim programı hazırlanmıştır (Pollard, 1998, s. 70-1). İtalya'daki gençlerin eğitim hayatının çok sıkı bir şekilde denetim altına alınmasının yanı sıra, okul dışında kalan boş zaman aktiviteleri de bir faşistleştirme projesine dahil edilmiştir. Bu süreçte erkek çocuklar için 1926 yılında kurulan Genç Faşistler (*Balilla*) örgütüne, belirli bir yaştan itibaren de kızlar için İtalyan Kızları örgütüne üyelik zorunlu hale getirilmiş, gençlerin faşist ruhu içselleştirmeleri için bir anlarının bile boş geçirilmemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak gösterilen tüm bu çabalara rağmen özellikle Katolik okulların direnişleri sonucu eğitimdeki faşistleştirme politikası beklenildiği kadar hızlı ve etkili şekilde işlememiştir (McDonough, 2001, s. 75).

8. Faşizmin gerek söylemlerinde gerekse de eylemlerinde açığa çıktığı şekliyle militarizmin dile gelmiş hali olduğu söylenebilir.³⁷ Cynthia Enloe'nun (2006) ifadesiyle hayatında bir kez bile silah kullanmamış bir insanın bile düşünce biçimi, günlük yaşamını sürdürme şekli, çocuklarını yetiştirme tarzı ve yaşadığı toplum için belirlediği hedefleriyle militarizmin etkisi altına girebildiği ifade edilebilir (s. 29). İtalya'daki faşist rejim, geniş anlamıyla düşünüldüğünde tüm toplumun militarizasyonunu gerçekleştirmiştir. Milliyetçiliğin en uç versiyonunu temsil eden faşizmde hayat, insanlar arası bir mücadele alanı olarak algılandığı ve ulusal kimlikler birtakım 'düşmanlar' üzerinden tanımlandığı için militarist bir söylemin ve yaşam tarzının benimsenmesi kaçınılmaz olmuştur.³⁸ Faşist rejimde savaşa kendi içinde bir değer atfedilmesinin yanı sıra kullanılan sloganlar, marşlar, görsel semboller, mitler ve yapılan gösterilerde de askeri bir söylemin ve disiplinin izlendiği söylenebilir. Bunların yanı sıra özellikle gençlik örgütlerinin faşist nesilleri yetiştirme sürecinde çocuklar çok küçük yaşlardan itibaren militarist propagandaya maruz kalmış; militarizmi içselleştirmelerini sağlayacak

öğretmenlere, üniversite profesörleri de dahil olmak üzere, Faşist Parti'ye üye olma zorunluluğu getirilmiştir. Müfredatta yapılan değişikliklere paralel şekilde okullarda okutulan kitaplar da adeta birer faşist propaganda aracı şeklinde düzenlenmiştir (Pollard, 1998, s. 70).

³⁷ Kökeni itibarıyla "askerlik ve savaşa dair" anlamı taşıyan militarizm kavramı ilk etapta akıllara sadece ordu ve askerlikle ilgili görüntüler getirirse dahi kavramın, ordular ve askerleri aşan çok boyutlu bir yüzünün olduğu söylenebilir. Örneğin Rubina Saigol (2011) militarizmin yalnızca en büyük ve teknolojik silahlarla donatılmış orduları tasvir etmek için kullanılmaması gerektiğini belirtirken daha geniş ve kapsamlı bir militarizm tanımına ihtiyaç duyulduğunu işaret etmektedir. Saigol militarizmi en genel şekliyle şiddete dayalı imgeler, duygu ve düşünceler, tahayyül ve kavrayış şekillerinin tüm topluma nüfuz edilip, herhangi bir çatışmanın silahsız çözülemeyeceği sonucuna ulaşılması olarak işaret etmiştir (s. 230-1).

³⁸ Milliyetçi ideoloji ve militarist söylem arasındaki kaçınılmaz birlikteliğin detayları için bkz. Altınay, G. A. ve Bora, T. (2002). "Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik". T. Bora ve M. Gültekinil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları; Enloe, C. (2011). "Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm". A. G. Altınay (Der.). *Vatan, Millet, Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları; Selek, P. (2004). *Barışamadık*. İstanbul: İthaki Yayınları; Selek, P. (2008). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

üniformalar ve oyuncak silahlarla çeşitli geçit törenlerine katılmaları söz konusu olmuştur. İtalya'da tüm kültürel hayata nüfuz etmiş olan militarizm, ayrıca kent mimarisinde ve çeşitli sanatları ürünlerinde de yansımaları bulmuştur.³⁹

9. İtalya'daki faşist rejimin, militarizmle kurduğu ayrılmaz bağ sonucunda kadınlık ve erkeklik rollerinin de bu bağ çerçevesinde belirlendiği söylenebilir. Erkekliği temelde ulusu koruma görevi ile kuran faşizmde erkeklerin, cinsiyetçi ve militarist vatanseverlik duygularını içselleştirmelerine olanak sağlanmıştır (Akgül, 2011, s. 44). Diğer bir ifade ile faşizmde 'düşmanlara' karşı savaşmak için gerekli görülen cesaret, şiddet kullanımı, güç, disiplin, ulusa sadakat ve saldırganlık gibi özellikler erkek kimliğini oluşturmuş; vatan toprakları ile özdeşleştirilen kadının ise yönetilmesi ve ezilmesi pekiştirilmiştir. Böylelikle faşizmin ve militarizmin birbirlerini meşrulaştırıcı işleyişlerinde sürece dahil olan diğer önemli bir unsurun cinsiyetçi düşünme biçimi olduğu söylenebilir. Militarizm aterkil fikirlere düşünsel destek sağlarken, ataerkil fikirler de onun devamlılığını sağlamak için kullanılmıştır (Burke, 2006, s. 45). Hegemonik erkekliğin kurulmasıyla şiddetin kurumsallaşmasının paralel şekilde hayat bulduğu faşist yaşam biçiminde kadınlar anne ve eş olarak, geleneksel kadınlık rollerini hayata geçirmek zorunda bırakılmışlardır. Bu sistem kadınları tüm hayatlarında ikincilleştirici bir zemin sağlarken, erkekleri birinci cins sayarak yüceltmıştır. Ancak militarizmin dili erkekliği yücelttiği ve kadınlığı hor gördüğü halde militarizm, erkeklerin ve özellikle kadınların bu düzeni aktif katılımları ve rızalarıyla içselleştirmeleriyle meşrulaştırılmıştır (Gedik, 2006, s. 39). Bu gerçekten hareketle faşist rejim altında kadınlık ve erkeklik rollerinin nasıl belirlendiği, kadınların bu sisteme ne şekilde destek verdiği ve sonrasında ne gibi durumlarla karşılaştıkları somut tarihsel gerçekler üzerinden ele alınmalıdır.

Ele alınan tüm bu nitelikleri ile faşizm İtalya toplumundaki her bir sınıfı ayrı ayrı etkisi altına almıştır. Özellikle totaliterleşmesinden sonraki dönemde faşizme kitlelerin desteği azalmış olsa da, kurulan denetim mekanizması herhangi bir toplumsal muhalefetin gelişmesine engel olmuştur. Bir yandan açık şiddet ve terör yönetiminden duyulan korku, yoğun propaganda faaliyetleri, Komünist Parti'nin faşizmin evrilmesi sürecini yanlış okuması ve özerk örgütlerin ve kamuoyunun etkisiz bırakılması; diğer yandan da faşizmin gerek örgütsel yapısını gerekse de söylemini karşılaşılan duruma göre değiştirmesi sonucu faşizm ülke içinde gelişen bir toplumsal hareketle yıkılamamış ve ancak ülke dışı dinamiklerin sayesinde tasfiye edilebilmiştir (Togliatti, 1989, s. 167-9).

³⁹ Faşist İtalya'da siyasetin sanatla kurduğu ilişkinin detayları için bkz. Doordan P. D. (1997). In the Shadow of the Fasces: Political Design in Fascist Italy, *Design Issues*, 13(1), 39-52.

Mussolini'nin özellikle 1930'lu yıllardan itibaren hızlandırdığı emperyalist politikalar ve Alman Nasyonal Sosyalizminin kurucusu Adolf Hitler'le kurulan siyasal yakınlaşma sonucu Faşist Parti'ye olan destek azalmış, İtalya'nın 1940 yılında İkinci Dünya Savaşı'na katılması ile birlikte de faşizmin tasfiyesine giden süreç başlamıştır.⁴⁰ Savaş süresince yaşanan siyasal bunalımlar sonucu 1943 yılında Mussolini hükümeti düşmüş ve İtalya Müttefikler tarafından işgal edilmiştir. Bu süreçte Mussolini'ye destek Almanya'dan gelmiş ve savaş sonuna kadar Salo Cumhuriyeti'nde başkanlığa getirilen Mussolini, 1945 yılında İspanya'ya kaçmaya çalışırken yakalanmış ve bir grup İtalyan tarafından linç edilmiştir (Passmore, 2002, s. 61). Sonuçta ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan düzenlemelerle birlikte İtalya'da faşist rejim ortadan kaldırılmıştır.

İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılması gerektiği yönündeki fikirlerini *Il Popolo d'Italia* gazetesi aracılığıyla ileten ve bu fikirleri ülkede destek gören faşist hareket, İkinci Dünya Savaşı'na katılma kararı ile birlikte, kitleler nezdindeki vadesini doldurmuştur. Faşist hareketin gelişim evreleri genel olarak göz önüne alındığında doğrusal, kesintisiz ve çelişkisiz bir gelişim süreci geçirmediği ifade edilebilir (Öngen, 2011). Öncelikle ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumdan, istikrarsızlıktan ve duygusal patlamadan fırsatla kendisini yeni bir alternatif olarak ortaya koyan faşist hareket; kral, ordu, sermaye sınıfı, diğer siyasal partiler ve özellikle orta sınıfın ağırlıkta olduğu kitleler tarafından desteklenmiştir.⁴¹ Ancak kitlelerin yeni bir umut gözüyle baktığı faşizmin, ilerleyen dönemlerde sermaye sınıfı ile kurduğu ilişki ve sermaye lehine üretilen politikalar, faşizmin kitlesel tabanında bir daralmaya yol açmıştır. Faşizme, iktidarda kalabilmesi için ihtiyaç duyduğu maddi desteği sağlayan sermaye sınıfının, faşist rejim içinde aktif bir siyasal ve ekonomik güç haline gelmesi sonucu bu dönemde, Faşist Parti'nin geniş yığınlardan oluştuğu ancak etkin olan asıl çekirdiğin küçük bir kesim olduğu söylenebilir (Togliatti, 1989, s. 75). Parti'nin izlediği ekonomi politikaları sonucu tarım ekonomisinden sanayileşmeye geçiş yaşanmıştır ancak ne Kuzey-Güney arasındaki refah farkı kapatılmış ne de kitlelerin yaşam kalitelerinde bir iyileşme sağlanmıştır. Özellikle orta sınıflarda yaşanan yoksullaşma ve artan huzursuzluğun, sermaye sınıfının ekonomik ve siyasal durumunun güçlenmesi ile doğrudan ilişkili olduğu düşünülebilir. Ancak baskıcı, militarist, cinsiyetçi ve propagandist bir yapı arz eden faşist iktidara karşı geniş çaplı ve örgütlü bir direniş hareketinin geliştirilememiş

⁴⁰ Savaş süresince İtalya'nın konumu için bkz. Sander, 1989, s. 107-8; 134-6.

⁴¹ Yalnızca sosyalistlerin, komünistlerin ve birtakım işçi gruplarının faşizme direnişi olmuştur ancak bu direniş sosyalist devrimin gerçekleştirilememesi nedeniyle, faşizmi durdurmak konusunda işlevsiz kalmıştır (Michel, 2011, s. 30).

olması, faşizmin toplum üzerindeki nüfuzunu ve siyasal manevralarındaki başarısını göstermiştir.

Faşizm, İtalya'da iktidarda olduğu süre boyunca tüm toplumsal sınıfların hayatında olumlu veya olumsuz birtakım değişiklikler gerçekleşmiştir. Örneğin bu süreçte sanayinin gelişmesini teşvik edici politikalar sayesinde güçlenen sermaye sınıfı ile dezavantajlı konuma düşen orta sınıfların faşizm deneyimleri farklı şekillerde sonuçlanmıştır. İtalya faşizminin toplumsal sınıflarla kurduğu ilişkilerin incelenmesi noktasında sıklıkla ele alınan sermaye sınıfı ve orta sınıfın faşizmle ilişkilendirilmesinin dışında, 1970'li yıllara kadar varlığından fazla bahsedilmemiş ve görünür kılınmamış ilişki türlerinden bir tanesinin, faşizmin kadınlarla ilişkilendirilmesi olduğu söylenebilir. Faşizm iktidarı altında tamamen eşitsizlikçi bir rejime maruz kalan kadınların, faşizm içindeki konumlarına ve erkeklik-kadın rollerinin faşizmde nasıl kurgulandığına ilişkin veriler, tarihsel gerçeklerden yola çıkarak ele alınmalıdır.

2.2 İTALYA FAŞİZMİ İÇİNDE KADININ KONUMU

Çeşitli siyasal hareketlere katılan insanların hayata geçirmek istedikleri, birbirlerinden farklı ekonomik, siyasal ve toplumsal özelliklere sahip ideal düzen tasarıları bulunmaktadır. Kurgulanan ideal düzenlerde öncelenen ekonomik, siyasi ve toplumsal yapıların belirli bir insan doğası anlayışından yola çıkmasının yanı sıra, düzeni destekleyici bir kadınlık ve erkeklik kurgusunun varlığından da bahsedilebilir. Diğer bir ifade ile her türlü siyasal harekette, erişilmek istenen ideal düzen doğrultusunda kadının ve erkeğin konumuna ilişkin çeşitli varsayımlar oluşturulmaktadır (Durham, 1998, s. 2). Buradan hareketle faşizmde de, ideal düzenin diğer parçaları ile karşılıklı bir ilişkisi bulunan, belirli bir kadınlık ve erkeklik algısının varlığından bahsedilebilir.

Faşist hareketin kadın ve erkek algısını şekillendiren, bir kısmı ulusal ve uluslararası dinamiklerle ilişkili, diğerleri ise düşünsel düzeyde olan çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Bir yandan Katolik öğretisi ve Darwinci görüşün faşizme yaptığı etki, diğer yandan tırmanışa geçen milliyetçi duygular, gelişmeye başlayan kadın hareketi kapsamında eşitlik taleplerinin artışı ve geleneksel değerlerin hakim olduğu kırsal yaşamın dönüşmeye başlaması faşist harekete dahil olan kadroların, kadın ve erkek algısını şekillendirici temel unsurlar olarak sayılabilir.

İtalya'da toplumsal yaşamda benimsenen kadın algısını etkileyen önemli unsurlardan bir tanesi Katolik öğretileridir. Katolik kilisesinin kadını kamusal hayattan dışlayan ve annelikle özdeşleştiren geleneksel tutumunun, İtalya'daki toplumsal yaşama önemli şekilde etki ettiği söylenebilir. Bu bağlamda Katolik mezhebinin önemli merkezlerinden bir tanesi olan İtalya'da, kilisenin toplumsal yaşam üzerindeki nüfuzu, kadını annelik üzerinden tanımlayan ve aile yaşamı ile özdeşleştiren Katolik inancının, faşist hareket içindeki kadrolara bir ölçüde etki ettiği düşünülebilir. Katolik inancı ve faşizm arasında kadın algılarında bir noktaya kadar kurulan bu ortaklık, 1930'lu yıllarda Faşist Parti'nin kadına yönelik çıkardığı yasalara, Katolik kilisesinin verdiği destekle somutlaşmaktadır (Pollard, 1998, s. 82-3).⁴² Ancak kadına ilişkin çıkartılan yasalarda sağlanan bu görüş birliği, faşizmin mutlak şekilde Katolik öğretilerini devam ettirdiği yönünde bir sonuca ulaşmamaktadır zira, faşist rejim milli çıkarların gerçekleştirilmesi noktasında kadına attığı 'aktif' rolle, Katolikliğin kadın algısından bir ölçüde kopuş yaşamıştır. Kilisenin, anneliği duygusal olarak yücelten öğretisi, 1920'li yılların başından itibaren belirli bir rota izleyen faşizmin kadın politikası içerisinde daha pragmatik bir şekilde uygulamaya konmuştur (Willson, 1993, s. 4).

Katolik öğretilerine ek olarak faşizmin kadın ve erkek algısının şekillenmesinde etkili olan diğer bir düşünsel kaynak Charles Darwin (1809-1882) ve sosyal Darwinizmdir.⁴³ Darwin'in doğal ayıklanmaya dayalı evrim teorisinin insan toplulukları üzerine uygulanması sonucu ortaya çıkan "en güçlü olan hayatta kalır" ilkesi, faşizm tarafından içselleştirilmiştir (Steffoff, 2004, s. 114-5). Buna ek olarak Darwin'in görüşlerinin faşizme etki ettiği diğer bir konu; kadınlık ve erkeklığe ilişkindir. Darwin'in bu konuda faşist düşünürleri etkileyen görüşlerini George Levine şu şekilde aktarmıştır:

[...] Kadınlarla erkeklerin eşit derecede zeki oldukları görüşünü ihtiyatla reddeder ve daha aşağı hayvanlarla kurulacak bir benzetmenin aradaki farkı olası kıldığını söyler: "Mizaçları bakımından boğanın inekten, yabandomuzunun dişi domuzdan, aygırın kısıraktan, büyük maymunların erkeklerinin dişilerden farklı olduğunu kimse tartışmayacaktır". Ardından Viktorya döneminde kadınlara atfedilen "annelik içgüdüleri"nden doğan "şefkatlilik ve daha az bencil olma", "sezme, hızlı algılama ve belki de taklit etme yetenekleri" gibi sıfatları sıralar. Bunlar Darwin'in derin düşünce, akıl veya hayal gücü, ya da salt duyuların ve ellerin kullanımı bakımından erkeklerden altta gördüğü kadınlara Viktorya döneminde verilen sus paylarıdır. Darwin böylece John Galton'un şu argümanını da nihayet kabul eder:

⁴² Kilisenin ve faşizmin kadın söylemindeki uzlaşma için ayrıca bkz. de Grazia, 1993, s. 10-1, 20; Wandrooij, 2002, s. 175-95; Willson, 1993, s. 4.

⁴³ Sosyal Darwinizm, Darwin'in evrim teorisinin insan toplumlarına ilişkin olarak yorumlandığı, hayatın ve toplumun bir yaşam yavaşı olarak tanımlandığı ve bu savaşta "güçlü olan hayatta kalır" ilkesinin benimsendiği görüştür (Cevizci, 2010, s. 1432).

'Erkeklerdeki zihinsel güç standardı kadınlarınkinden yüksek olmalıdır (Levine, 2009, s. 219).

Darwin'in kadını ikincilleştirici bu görüşleri Mussolini, Giovanni Gentile ve Ferdinando Loffredo gibi faşizmin düşünsel temellerini oluşturan isimler tarafından benimsenmiş ve onların kadın algılarının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Faşizmin kadın algısının belirli bir yönde yoğunlaşmasına ve bu yönde yasaların çıkartılmasına olanak sağlayan diğer bir unsur, faşizmin İtalya siyasetinde güçlü bir alternatif olarak ortaya çıktığı 1900'lü yıllarda, uluslararası alanda gelişmeye başlayan bir kadın hareketinin varlığıdır. Feminist literatürde Birinci Dalga Feminizm olarak tanımlanan ve feminizmin gelişmesinde temel bir yere sahip olan hareket, 19. ve 20. yüzyılda kadınların oy hakkı, eğitim hakkı ve mülkiyet hakkı için verdikleri mücadelelerden doğmuştur (Ayata, 2011, s. 66-7). Ağırlıklı olarak oy hakkı ekseninde yürütülen ve kadınların ciddi anlamda seslerini duyurmalarını sağlayan birinci dalga feminizm hareketi çerçevesinde verilen mücadele sonucunda kadınlar, farklı tarihlerde olmak üzere çeşitli ülkelerde oy hakkı kazanmışlardır.⁴⁴ Dünya çapında yankı bulan bu gelişme İtalya'yı da etkisi altına almış ve öncelikle oy hakları için mücadele eden kadın hareketleri ortaya çıkmıştır. Sosyalist hareket içerisinde örgütlenen ve kadınların ekonomideki konumlarının iyileştirilmesi taleplerine ek olarak oy haklarını da savunan sosyalist kadın hareketinin yanı sıra, 1900'lü yıllarda Katolik kadın hareketi ve burjuva kadın hareketi de İtalya'da kadınlara oy hakkı için seslerini duyurmaya başlamıştır (de Grazia, 1993, s. 21-3).⁴⁵ Ancak kadınların doğal hak ve özgürlükleri için yürüttükleri bu mücadele, ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamından bir hayli zarar görmüş ve 'kadın sorunu' ikinci plana atılmıştır. Milliyetçi görüşün İtalyan ulusu içinde birlik ve bütünlüğü sağlama yönündeki çabaları, kadın mücadelesini görünmez kılarken; sosyalist hareketin, düşmanlarına karşı verdiği savaşta kadın hakları, işçi haklarının gölgesinde kalmıştır. Ortaya çıkan bu durum ise İtalya'da kadın hareketinin bağımsız bir gelişim göstermesini engellemiştir. Özellikle iktidara gelmesinden önceki yıllarda milliyetçi duyguların adeta temsilcisi konumunda olan faşizm, bağımsız bir kadın hareketine yönelik çok sert bir tutum sergilemiştir. Kadınların kendi çıkarlarının peşinde

⁴⁴ Çeşitli ülkelerde kadınların oy hakkını kazandıkları tarihlere ilişkin detaylı bilgi için bkz. http://womenshistory.about.com/od/suffrage/a/intl_timeline.htm, 13.04.2013.

⁴⁵ Amaçlarından bir tanesinin oy hakkının elde edebilmesi olan bu kadın hareketleri, savundukları diğer görüşler çerçevesinde birbirlerinden ayrılmıştır. Örneğin sosyalist kadın hareketi, siyasi ve ekonomik alanda bir demokratikleşmeyi savunurken, Katolik kadın hareketi aile bağlarını güçlendirici birtakım düzenlemeler öngörmektedir. Burjuva kadın hareketi ise mücadelesini doğal haklar çerçevesinde tartışmaktan ziyade annelik ve anneliğin toplumsal düzene katkısı üzerinden yürütmüştür (de Grazia, 1993, s. 21-3).

koşmalarının, milli çıkarlara zarar getireceği yönündeki endişeleri, faşist hareketin gerek iktidara gelmesinden önce ve gerekse de iktidarda olduğu müddetçe, kadınların kontrol altında tutulması yönünde bir bilinç ve pratik geliştirilmesine yol açmıştır (Passmore, 2002, s. 126-8).

Kadınların bireysel haklarını elde etme yönünde verdikleri çabalara karşı faşist harekette takınılan olumsuz tavır ve kadınlıkla erkekliğe ilişkin algıları şekillendiren bir diğer unsur da aşırı milliyetçilik ile ilişkilidir. Birinci Dünya Savaşı'ndan ulusal onuru kırılmış bir biçimde ayrılan İtalya'da, gerek ulusal ve gerekse de uluslararası alanda yaşanan prestij kaybını telafi etme süreci, ülke içinde milliyetçi bir söylemin benimsenmesine yol açmıştır. Faşist hareketin radikal bir boyuta taşıdığı milliyetçi söylemde, ulusun maskülen bir biçimde kurgulandığı ve erkeklikle ilişkilendirilen savaşkanlık, cesaret ve kahramanlık gibi çeşitli değerlerin övüldüğü söylenebilir (Benadusi, 2004, s. 174-5). Erkeklerin, İtalya ulusunun kadın ve çocuklarının 'koruyucuları' olarak ölmeye ve öldürmeye razı olmuş erkekler haline gelebilmeleri, yoğun bir eğitim ve disiplin sürecini 'erkeklik sınavı' olarak kurgulamakla mümkün kılınmıştır. Bu süreçte küçük yaşlardan itibaren devam eden manevi ve zihinsel bir seferberliğe ihtiyaç duyulmuştur (Bröckling, 2001, s. 10). Ülkeye hakim olan aşırı milliyetçi söylem, erkeklerin topyekün cinsiyetçi ve savaşçı bir eğitimden geçirilerek, katı bir cinsiyet hiyerarşisine dayanan "militarize edilmiş erkeklik" (Sancar, 2009, s. 154) kimliğinin kurulmasını sağlamasının yanı sıra kadınların bir yandan ikincilleştirilmesine, diğer yandan da ulusun çıkarlarının gerçekleştirilmesi noktasında işlevselleştirilmelerine neden olmuştur.

Faşist hareketin kadına ilişkin görüşlerini şekillendiren son unsur, 20. yüzyılda tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte dönüşüm geçiren kadın imgesi ve Birinci Dünya Savaşı ile ilişkilidir. Yaşanan her iki tarihsel olay da İtalya'da kadının rolünde bir ölçüde farklılaşma yaratmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren savaşta bulunan erkeklerin yerine iş gücü olarak emek piyasasına dahil olmaya başlayan kadınların sayısı, sanayileşmede yaşanan hızlanmayla birlikte daha da artış göstermiştir. Sanayide kadın istihdamının artışı bir yandan geleneksel kırsal yaşamın kadın algısında bir dönüşüm sağlarken, diğer yandan ise erkeğe, aile içinde üstünlüklü bir konum arz eden ataerkil değerleri sarsmıştır. Özellikle savaş sonrası dönemde İtalya sanayisinin ihtiyaç duyduğu iş gücünü karşılayan kadınların, aile içinde olduğu kadar piyasada da sorumluluk alabileceğini kanıtlanmasıyla birlikte, anneliğine vurgu yapılan geleneksel kadın imgesinin yıkılması yönünde olanaklar doğmuştur. Aynı zamanda

toplumsal düzeyde ve ekonomik alanda da erkek egemenliğini sarsıcı bir işlev gören bu gelişmeler, faşist hareket içindeki isimleri oldukça rahatsız etmiştir, zira yaşanan bu durum maskülen değerlerin yüceltiildiği ulus kimliğinin sarsılmasına yol açabilecek potansiyele sahip gelişmelerdir (Tsvasman, 2005).

Sözü edilen tüm bu unsurlar, faşizmin kadınlık ve erkeklik kurgusunu şekillendirmede etkili olmuştur. Kadın imajının ve rollerinin, bu algı etrafında şekillendiği faşist harekete, en yoğun destek kadınlardan gelmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası yayılan milliyetçi duyguların kadın hareketlerinin içine sızması sonucu, kadınlık ortak paydasında yürütülen mücadeleye devam edilememiş ve faşizme önemli bir destek grubu oluşmuştur. Kadınların bireysel haklarının ve özgürlüklerinin peşinde koşmalarına karşı olumsuz tavır takınılan faşist harekete, özellikle burjuva kadınların, antifeministlerin, işçi sınıfına nefretle bakanların ve diğer partiler tarafından siyasi olarak temsil edilemediğini düşünen kadınların destek verdiği söylenebilir (Passmore, 2002, s. 128-9). Faşist harekette, kadınların desteğini sağlama konusuna büyük önem verilmiştir. 1921 yılında, henüz kurulmuşken iki bin kadın üyesi olan Faşist Parti'nin, kadınların desteğini nasıl sağladığı sorusuna verilecek cevap, faşist hareketin kadınlara yönelik siyasi ilgisi ile ilişkilidir. Kadınlar arasında bir kitle tabanı arayan faşist hareket, yaklaşık olarak 1921 yılına kadar geçen süreç içerisinde kadın hakları lehine bir söylem geliştirmiş ve kadınlara genel oy hakkı verileceği iddiaları ile kadınları faşizme kanalize etmeye çalışmıştır. Faşist hareketin 1919 yılında yapılan kuruluş toplantısında ilan edilen hareket programında kadınlara hem oy hakkı hem de belirli makamlara gelebilme hakkı tanınacağı savunulmuştur. Hareketin verdiği bu vaatler, bazı kadınların kendi aralarında faşizmi destekleyici bir birlik⁴⁶ kurmalarını sağladığı gibi 'Faşist Feminizm' gibi bir kavramın da ortaya çıkmasına neden olmuştur (Durham, 1998, s. 8-9). Tüm bunların sonucunda kadınların faşizme katılımının ilk nedeni Macciocchi'nin ifadesiyle; sosyalist ve komünist hareketin 'kadın sorununa' yönelik ilgisiz tavrına kıyasla faşist kadroların bu soruna verdikleri önemle ilişkilidir. Öyle ki, faşizmin bu ilgisi bazı proleter kadınların faşizme destek vermesini dahi sağlamıştır (Macciocchi, 2000, s. 105).⁴⁷

⁴⁶ *National Association of the Sisters of the Legionnaires of Fuime and Dalmatia*

⁴⁷ Bazı proleter kadınların faşizme verdikleri destek, proleter kadınların tümüyle faşizme kanalize olduğunu sonucunu akla getirmemelidir zira, proleter kadınlar arasında faşizme karşı direnç gösteren, ücret ve emek için mücadele eden ve bu mücadeleyi Faşist Parti iktidara geldiğinde de devam ettiren kadınlar bulunmaktadır. Sözü edilen bu proleter kadınların, Roma Yürüyüşü'nden önce faşizme karşı başlattıkları mücadeleler, 1931 yılında iki yüz bin kadının greve gitmesi ile sonlanmıştır (Macciocchi, 2000, s. 106-7).

Faşist kadroların kadınlara yönelttiği ilginin sonucu olarak kadınların da, çeşitli beklentilerinin gerçekleşeceğine yönelik umutlarının artması, faşizme verilen desteği artırmıştır. Kadınlar, özellikle Birinci Dünya Savaşı süresince yaptıkları fedakârlıkların ve hizmetlerinin bir karşılığı olarak; oy hakkı, kamusal tanınma, erkeklerle eşit vatandaşlık hakkı, iş yaşamında erkeklerle denklik gibi çeşitli isteklerinin gerçekleştirileceği yönünde bir inanca sahip olmuşlardır (de Grazia, 1993, s. 7). Kadınların, beklentilerinin boşa çıktığını görmeleri içinse, 1921 yılına kadar beklemeleri yeterli olmuştur.

Kadınların faşizme destek vermelerinde etkili olan son unsur ise; kadının millileştirilmesi projesi sonucunda, kadınların kendilerini değerli hissetmelerinin sağlanması ve kamusal alanda görünürlüklerinin artmasıdır. Kadının, milli çıkarların gerçekleştirilmesi noktasında taşıdığı büyük önem, kadına daha önceden atfedilmeyen bir değer verilmesini sağlamıştır. Kadınlara atfedilen bu önem, kadınların kendilerini adeta 'ulusun kahramanları' olarak hissetmelerini sağladığı gibi, erkeklerle eşit ve aktif vatandaşlık arzularının da bir ölçüde doyurulmasına hizmet etmiştir. İtalya ulusunun çıkarlarının gerçekleştirilmesi için seferber edilen millileştirilmiş kadınların, sosyal hayata katılım istekleri, Faşist Parti'nin kadınlara özel çeşitli organizasyonlar kurması ile telafi edilmiştir (Tsvasman, 2005). Bahsedilen tüm bu unsurlar, Faşist Parti'nin kadın özgürleşmesi ile uzaktan yakından ilgisi olmayan tutumuna rağmen kadınların faşizme kanalize olmasına yardımcı olmuştur.

Faşist Parti'nin kadına karşı düşmanca tutumu özellikle iktidara gelmesinden sonra görünür hale gelmiş ve faşist sistemde tercih edilen kadın imgesi gerek parti içinden isimlerin sözlü ve yazılı ifadelerinde, gerekse de iktidar süresince çıkartılan yasalarda takip edilebilmiştir.

Faşist Parti'nin tahayyülündeki kadına ilişkin temel nitelikler ve bu niteliklerle uyumlu şekilde kadınlara atfedilen roller üç farklı düzeyde düşünülebilir. Öncelikle faşizmin kadın imgesi; kadının doğası gereği ikinci cins olduğu düşüncesi üzerine temellenmiştir. Kadını hiyerarşik olarak erkekten daha aşağıda konumlayan faşizmde ikinci olarak; toplumun temel yapı taşı olarak düşünülen aile içine konumlandırılan ve doğurganlıkla özdeşleştirilen bir kadın imgesinin varlığından bahsedilebilir. Son olarak ise; millileştirilmiş ve ulus için seferber edilen 'aktif' bir kadının ön plana çıkartıldığı söylenebilir. Faşist sistem içerisinde rejimin bel kemiklerinden bir tanesi olan kadınları

tanımlamak üzere başvurulan bu niteliklerin, tek bir imge içerisinde birbirlerine nasıl eklemleendiğini anlamak için öncelikle her bir niteliği tek tek incelemek uygun olacaktır.

1. Öncelikle faşist harekette, özellikle 1920'li yıllardan sonra görünür hale gelen bir kadın düşmanlığının varlığından bahsedilebilir. Faşist Parti'nin kadına yönelik söyleminde, kadına yüklenen birtakım sorumluluklar ve rollerin ötesinde kadının 'yetersizliğine' olan bir inanç yatmaktadır. Her ne kadar kadınlar sistemin yeniden üretilmesi noktasında çok önemli bir işleve sahip olsalar da, İtalya'da faşist rejim iktidarı boyunca kadınlığın ikincilleştirildiğinden ve adeta kınandığından bahsedilebilir (de Grazia, 1993, s. 6). Kadının erkeğe oranla daha az değer taşıyan cins olduğuna yönelik inanç faşist rejimde o kadar kuvvetli bir yer etmiştir ki, kadınların birtakım 'aşağılık' özelliklerinin tıp yönünden sıralanması ve titizlikle incelenmesi için 'bilimsel' çalışmalar dahi yürütülmüştür (Macciocchi, 2000, s. 163).

Faşizmde kadının ikincilleştirilmesine ve aşağılanmasına yönelik somut veriler, faşizmin önemli kuramcılarının sözlü ve yazılı ifadelerinde açık bir şekilde takip edilebilir. Örneğin Ferdinando Loffredo'nun ifadeleri, faşizmin katı cinsiyet ayrımını ve kadına yönelik aşağılayıcı tutumunu temsil eden örneklerden sadece bir tanesidir. Macciocchi'nin (2000) aktardığı şekliyle Loffredo'nun kadını aşağılayıcı ifadeleri şu şekilde sıralanabilir: "*Kadının tartışma götürmeyecek kadar aşağı düzeyde bulunan zekası... bulabileceği en büyük doyumun aile içinde olacağını, kocanın güvenilirliğinde daha onurlu yaşayacağını kavramasına engel olmuştur...*"; "Kadın, erkeğin (kocanın ya da babanın) egemenliği altına dönmelidir. Bağımlılığa, yani ruhsal kültürel ve ekonomik aşağılığa kavuşmalıdır." Kadının bağımsızlığı ve erkeklerle eşitliği konusunda mutlak bir inkar içinde olan Loffredo, erkek egemenliğini yıprattığını düşündüğü çalışan kadınlar içinse daha da öfkeli: "kadın işçi, kadın emekçi gibi sözler iğrençtir"; "çalışmak için aile ocağını terk eden, sokakta dolaşırken, tramvaya ya da otobüse binerken, atölyelerde bürolarda çalışırken, yakışık almayan biçimde erkeklerle bir arada bulunan bu kadın, kınama konusu yapılmalıdır" (Aktaran: Macciocchi, 2000, s. 165-7).

Faşizmin ideologlarından Giovanni Gentile de kadının doğası gereği erkekten daha aşağı olduğuna yönelik inancını şu şekilde dile getirmiştir: "Kadın, 'erkeğe oranla yalnız birtakım bedensel sınırlar' taşımakla kalmaz, aynı zamanda 'ruhsal, zihinsel özünde' de sınırlıdır"; "hem kendisi, hem başkaları için özgürlüğü elde eden erkektir. Tıpkı kölenin, efendisinde, onu köle gibi kullanmaktan vazgeçmedikçe kendisinin de zincire vurulu kalacağı inancı belirlediği zaman özgürlüğe kavuşması gibi kadın da, erkek kendine saygı beslediği oranda saygınlık kazanır..." (s. 178-9).

Loffredo ve Gentile'nin ifadelerinde açığa çıktığı şekliyle faşizmde kadının hem bedensel, hem de zihinsel olarak aşağılanması söz konusu olmuştur. Bu duruma ek olarak, kadını ikincilleştiren bu düşünceler; kadınları annelikle, aileyle ve ev içi hizmetle özdeşleştiren, iş yaşamından uzak tutan birtakım geleneksel rollerin kabulünü de içinde barındırmıştır.

2. Faşist rejim en açık haliyle katı bir cinsiyet ayırımına dayanan siyasal, ekonomik ve toplumsal bir düzeni temsil etmiştir. Bu rejimde kadına ve erkeğe atfedilen rollerin ve iş bölümünün keskin bir biçimde ayrılışının temelinde geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin kabulü bulunmaktadır. Faşist rejim, kadının temel işlevini çocuk doğurmakla ve ev içi düzenle sınırlayan geleneksel yaklaşımı benimsemiştir (Passmore, 2002, s. 123).

Faşist rejimde geleneksel kadınlık rollerinin toplumsal yaşamda varlığını sürdürebilmesi için yoğun bir uğraş ortaya konmuştur. Özellikle 20. yüzyıl başlarında artış gösteren kadın hareketlerinin yarattığı değişim tehdidine ve iş yaşamında artan kadın istihdamına karşı faşist rejim, kadınlara 'doğaları itibarıyla sahip oldukları özelliklerini' ve geleneksel rollerini hatırlatmak, ataerkil düzeni tekrar kurmak için çeşitli adımlar atmak zorunda kalmıştır. Çünkü faşist iktidar, 'ezber bozan' kadınların varlığının, kurgulanan ideal düzenin temellerini sarsacak en etkili güçlerden bir tanesi olduğunun bilincindedir. Bu doğrultuda erkeklerin evin geçimini sağlayan kişiler olarak konumlandırılmasına koşut olarak kadınlar da ev içi düzenden ve ailenin manevi huzurundan sorumlu olan yegane kişiler olarak belirlenmiştir (Forcucci, 2010, s. 6). Toplumsal düzenin istikrarlı bir şekilde devam etmesi noktasında aileye büyük önem atfeden faşizm, kadınların aile içindeki görevlerini öncelikle, iş yaşamından kadınların dışlanması öngörmüştür. Faşist rejimde kadınların doğaları gereği ev içi düzenle ilişkilendirilişi ve iş yaşamından uzaklaştırılması yönündeki talepler Mussolini'nin şu ifadelerinde açığa çıkmaktadır:

Kadının toplumsal hayatta erkeklerle eşit haklara sahip olduğu, yani yaratılış gereği erkeklere özgü olması gereken görevleri yapabileceği biçimindeki görüşler Faşist doktrinci akla uygun olarak kabul edilemez. Kadın bambaşka görevler ve sorumluluklar için yaratıldı. Dolayısıyla erkeğe eşit kabul edilmesi, tabiatın kanunlarına aykırı hareket edilmesine sebep olur (Mussolini, 1998, s. 220).

Toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirildiğini anlamaya katkı sağlayan bu ifadenin bir benzeri de yine Mussolini tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

Faşizm; kadını yalnız bir anne, çocuk terbiyecisi ve kocasına karşı dişilik sorumlulukları bulunan varlık diye tanır. Bu bakımdan kadının toplumsal hayata girmesi, yani erkeğe özgü mesleklerde çalışması çok hatalıdır. Bu tür uygulamalar kadını tabii fonksiyonlarından, analık görev ve sorumluluklarından uzaklaştırır (Mussolini, 1998, s. 220).

Bu söylemlerinin yanı sıra 1943 yılında Popolo d'Italia'da yayımlanan "Makine ve Kadınlar" başlıklı yazısında Mussolini kadınların çalışmasına karşı düşüncelerini, kadının iş yaşamında yer almasının kadını erkeksileştirdiği, ev içindeki görevlerin ihmaline neden olduğu, nüfus artışına engel teşkil ettiği, erkeklerin işsiz kalmalarına neden olduğu ve onurunu kırdığı gibi gerekçelerle meşrulaştırmaya çalışmıştır (Macciocchi, 2000, s. 126-7).

Bu düşüncelerden hareketle faşist iktidarın, kadınları eve geri gönderme kampanyaları kapsamında gerçekleştirilen politikalardan biri, ekonomideki kadın istihdamını azaltma yönünde olmuştur. Kadınların özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası süreçte artan istihdamını, erkek egemenliğine yönelik bir tehdit olarak okuyan faşist iktidar, çeşitli yasalar aracılığıyla iş yaşamındaki kadın imajını yok etmek istemiştir. Örneğin 1923 yılında kadınların okullarda müdürlük yapmaları yasaklanmış, 1927'de çıkartılan bir kararname ile kadın işçilerin ücretleri yarıya indirilmiş, kadınlara liselerde edebiyat ve felsefe derslerinin okutulması yasaklanmış, 1933 yılında devlet yönetimindeki tüm şubelerde kadınların devlet memuru olma yönündeki çabaları önlenmiş ve son olarak 1938 yılında çıkartılan bir yasa ile birlikte gerek özel ve gerekse de kamu sektöründe kadınların istihdamı yüzde on oranı ile sınırlandırılmıştır (Willson, 1993, s. 6). Kadınların iş hayatlarındaki konumlarına müdahalede bulunan bu yasaların özel olarak memurlar, öğretmenler ve doktorlar gibi küçük burjuva ve burjuva kadınları hedef aldığı belirtilmelidir. Faşist rejimin bu tavrı, geleneksel değerlerin çözülerek modern döneme geçilen süreçte, burjuva kadının görünürlüğü ile ilişkilidir, zira faşizm geleneksel değerleri koruması açısından kırsala dönüşü yücelten ve burjuvazi değerlerinin toplumsal bozulmaya yol açtığını savunan bir duruş sergilemiştir (De Grand, 1976, s. 958-9).⁴⁸ Kol emeği ile çalışan kadınların statüsüne bakıldığında ise özellikle kadınların ücretlerinde yaşanan düşüşün, proleter kadınların emeklerinin daha ucuzlaşmasına ve değersizleşmesine neden olduğu, bunun da 1930 ekonomik krizi gibi durumlarda fazla

⁴⁸ Faşist rejimi rahatsız eden kentleşme ve modernleşmenin toplumsal düzen üzerindeki yarattığı etkiye ilişkin detaylar için bkz. Wandrooij, 2002, s. 175-95.

maliyet yapmamak için proleter kadın istihdamını vazgeçilmez kıldığı söylenebilir (Tekeli, 1984, s. 423).⁴⁹

Faşist rejim kadınlar için başlattığı eve dönüş kampanyası kapsamında birtakım yasalarla, kuruluşlarla ve baskılarla kadınları toplumsal yaşamdan, iş yerlerinden ve okullardan uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bu süreçte özellikle Kilisenin desteğini de arkasına alan iktidar, kadın düşmanlığını yoğunlaştırıcı adımları kararlı bir şekilde atmaktan geri durmamıştır. Toplumsal düzen içerisinde erkeklere ve kadınlara atfedilen rollere ilişkin paralel düşüncelere sahip olan faşist rejim ile kilisenin bu konuda sağladığı görüş birliği, 1929 yılında imzaladıkları Lateran Anlaşması ile somutlaşmıştır. Anlaşmanın 34. maddesi uyarınca İtalya’da evlenme ve boşanmayla ilgili konularda, devletin Katolik yasalarına bağlı kalacağı taahhüt edilmiştir.⁵⁰ Bu anlaşmaya ek olarak kilisenin 1930 yılından itibaren yayınladığı genelgelerle, kadın ve aileye yönelik tutumunda faşist rejime destek verdiği söylenebilir. Örneğin Kilisenin *Casti Connubii* (1930) genelgesi faşist rejimi, bu konuda destekleyici niteliktedir.⁵¹

Çalışma hayatı, kesinlikle, kadının ruhunu ve onun analık onurunu bir çürümeye, aile ilişkilerini korkunç bir biçimde yıkılmaya götürmektedir; çünkü kadın, üstünde İncil bulunan o gerçekten şahane tahttan inerse, kısa süre içinde eski köleliğine indirgenecek, zındıkların dünyasında olduğu gibi, kocanın elleri arasında basit bir araç haline gelecektir (Aktaran: Macciocchi, 2000, s. 117-8).

1931 yılında yayınlanan bir başka genelgede de Kilisenin kadına ilişkin tutumunda faşist rejimle buluştuğu ortak payda görünür kılınmıştır:

Kadını ev işleriyle çeşitli uğraşlara bağlayan yer aile ocağıdır; kadının, aile anası mesleğini bu çerçeve içine yerleştirmesi gerekir. Bazı annelerin, aile başkanının ücretinin az olması nedeniyle, aile ocağı dışında bir gelir kaynağı aradıkları görülmektedir: ne pahasına olursa olsun, son verilmesi gereken zararlı ve kötü bir gidiştir bu (Aktaran: Macciocchi, 2000, s.118).

Kadınların annelik ve üreme görevlerini ‘başarılı’ şekilde yerine getirmeleri için onları iş yaşamından koparmaya çalışan iktidar ayrıca 1925 yılında Ulusal Anne ve Çocuk

⁴⁹ Kadınların ücretlerindeki düşüşün detayları için bkz. Macciocchi, 2000, s. 131.

⁵⁰ Katolik Kilisesinin faşist rejimle uzlaşısının bir sonucu olarak 1929 yılında imzalanan Lateran Anlaşması’nda kabul edilen düzenlemeler için bkz. <http://www.vaticanstate.va/NR/rdonlyres/3F574885-EAD5-47E9-A547-C3717005E861/2528/LateranTreaty.pdf>, 19,03,2013.

⁵¹ Faşist rejim ile Katolik kilisesi, kadına yönelik tutumlarında uzlaşma sağlamış olsa da, bu durum Kilisenin, faşizme mutlak destek vermesi sonucunu doğurmamıştır. Kilise ile faşist rejim arasındaki ilişkinin detaylarına ilişkin bkz. Pollard, J (2008). *Catholicism in Modern Italy- Religion, Society and Politics since 1861*. London: Routledge, s. 95-107.

Bürosu (*Opera Nazionale della Maternita e dell'Infanzia- ONMI*) isimli bir kurum kurmuştur. Kurumun temel hedefi; anneler ve çocuklar için bir denetim mekanizması sağlamak ve aile bağlarını güçlendirebilmektir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Kurum için 1935 (a) ve 1937 (b) yıllarında hazırlanmış posterler.

Kaynak: de Grazia, 1993, s.74-5

Bu kurumun yanı sıra bu dönemde kadınların evlerinde ve aile yaşamlarında kullanabilecekleri gerekli bilgilerin paylaşıldığı okullar, geleceğin annelerini yetiştirmek üzere Küçük İtalyan Kızları, Genç İtalyan Kızları, Genç Faşist Kızlar ve Faşist Kadınlar isimli organizasyonlar kurulmuştur (De Grand, 1976, s. 961).⁵² Bu kurum ve organizasyonların kuruluş amacını Mussolini şu şekilde açıklamıştır:

Bu organizasyonların başlıca amacı, İtalyan kızlarını ev hayatına alıştırmak, bu hayati sevdirmek ve onları iyi birer anne olarak yetiştirmektir. Bu amaçların gerçekleşmesi için organizasyonlara bağlı biçki-dikiş kursları, ev ekonomisi ve işe alıştırmaya okulları açılmıştır (Mussolini, 1998, s. 220).

Mussolini'nin kadınları 'eğitici' bu kurum ve organizasyonlara yönelik diğer bir açıklaması ise aşağıdaki gibidir:

Genç kızları içine alan bütün bu organizasyonların amacı, yarının kadını yetiştirmek, yani onu kocasına, çocuklarına, evine ve hepsinin üstünde rejime, yurda bağlı bir insan olarak

⁵² Faşist devlet tarafından kurulan tüm kurum ve örgütler kadınların siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşamla bağlarının kopartılma çabalarına rağmen, onlarda sisteme karşı bir aidiyet duygusu geliştirmeyi hedeflemiştir (Forcucci, 2010, s. 9).

ortaya çıkarmaktı. Faşizm, kadını maddi ve manevi bir eğitime tabi tutmak suretiyle, ülkenin geleceğini daha emin ve sağlam temellere oturtacağına inanırdı (Mussolini, 1998, s. 224).

Bu noktada Mussolini'nin de belirttiği üzere faşist rejimde, kadınlarla İtalya ulusunun milli çıkarları arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur. Kadının milli çıkarlarla ilişkilenmesi durumu, faşizmi geleneksel ataerkil değerlerin savunuculuğundan bir adım öteye götürmüş ve kadının çocuk doğurmasını adeta makineleşmiş bir düzen çerçevesinde algılamasına yol açmıştır. Faşist iktidarın ihtiyaç duyduğu geleneksel ataerkil düzeni devam ettirme yönündeki uğraşları, yeni ve millileştirilmiş İtalyan kadınının yaratılması süreci ile birlikte yürütülmüştür (de Grazia, 1993, s. 1-2). Buradan hareketle faşist İtalya'daki kadın algısının üçüncü boyutunun da millileştirilmiş kadın imgesinden oluştuğu söylenebilir.

3. Faşist rejimin kadınları annelik ve ev içi hizmetle özdeşleştiren geleneksel değerlere olan bağlılığı, yürütülmekte olan ulusal projelerle ilişkili şekilde düşünülmelidir. Kadınlara ekonomik, siyasi ve toplumsal alanda annelik dışında bir görev vermeye yanaşmayan faşist iktidar, kadınlar için üremeyi ulusal görev kılmıştır. Kadınların faşist sisteme olan inançlarının ve bağlılıklarının azalmaması için şaşırtıcı boyutlarda yüceltilen annelik ve çocuk doğurma görevi, faşist sistemde kadının varoluş nedeni olarak belirlenmiştir.

Faşist iktidarı İtalyan kadınlarının doğurganlığını mekanik bir boyutta ele almaya iten birtakım sebeplerden bahsedilebilir. Faşist rejimin kadınları daha çok çocuk doğurmaya teşvik etme nedenlerinden bir tanesi; İtalya'nın uluslararası arenada güçlü hale gelebilmesi ve bu gücünü sürekli kılabilmesi için nüfusunun fazla olması gerektiği yönündeki inançtır. Bir milli güç unsuru olan genç ve büyük bir nüfus, faşist rejimin doğumları artırma saplantısının altında yatan temel nedendir. Doğum oranlarının düşüşünü adeta bir milli felaket olarak yorumlayan Mussolini, bir ülkenin sahip olduğu siyasi, ekonomik ve ahlaki gücün, demografik gücüyle orantılı olduğunu düşünmüş ve faşist İtalya'nın da 60 milyon İtalyanla birlikte bu güce ulaşacağını savunmuştur.⁵³ Mussolini'nin "sayı, güç demektir" ifadesi böylece kadınlara çocuk yapınız demekle özdeş hale gelmiştir.

Faşist iktidarın yönettiği nüfus kampanyası ile ulaşılmak istenen diğer hedefler ise faşizmin emperyalist yayılma siyasetiyle, orduya düzenli insan gücü sağlama arzusuyla

⁵³ Mussolini'nin "sayı, güçtür" ifadesinin detayları için bkz. Mussolini, B. (1995). "The Strength in Numbers", *The Nature of Fascism*, Roger Griffin (Ed.). New York: Oxford University Press, s. 58-9.

ve ülke içinde ucuz iş gücü yaratma isteğiyle ilişkili şekilde düşünülebilir (Tekeli, 1984, s. 419). Sürekli bir şekilde gerçekleşecek nüfus artışının, yeni koloniler talep etmeyi meşrulaştırmasının yanı sıra, faşist doktrini içselleştirerek büyüyen, dinamik gençlerin İtalyan ordusuna katılacak olması, nüfus kampanyasının ciddi bir şekilde takip ve teşvik edilmesi sonucunu doğurmuştur (Tsvasman, 2005). Doğum oranlarının azalmasıyla ortaya çıkacak tehlikeleri önlemek ve İtalya'da nüfus patlamasını sağlamak için yeni nesilleri doğurup yetiştirecek olan kadınları doğurganlıkları üzerinden yücelterek, onların ulusal çıkarlar yönünde seferber olmasını istemiştir (Kallis, 2001, s. 42).

Bu amaçtan hareketle faşist rejimin, ihtiyaç duyduğu nüfus artışını sağlayacak olan kadınlara yönelik söylemlerinde çocuk doğurmanın ve anneliğin yurttaşlık görevleri olarak nitelendirilmesi ve yüceltilmesi söz konusu olmuştur. Diğer bir ifade ile kadınların sistemle ilişkilmesi annelik söylemi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Mussolini'nin iktidara geldiği andan itibaren kadınların özellikle doğurma yetilerine ve anneliklerine attığı önem, faşist iktidarın kadına yönelik söyleminin en yoğun ve büyük kısmını oluşturmuştur. Kadının biyolojik ve zihinsel olarak çocuk doğurmaya uygun olduğu iddiası, faşist iktidarca radikalleştirilmiş ve kadının adeta bir doğum makinesi şeklinde kurgulanmasıyla sonuçlanmıştır. Kadınların bu konudaki onayı ise çocuk doğuran kadınların 'ulusun kahramanları' olarak lanse edilmesi ile sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu noktada faşist rejimde kadınların pasif özneler şeklinde konumlandırılmasından ziyade, sahip oldukları bu görevlerle birlikte kamusal görünürlükleri artan, ulus için seferber olan, çocuk doğuran, sağlıklı nesiller yetiştiren ve fedakarlık yapan 'aktif' kadın imgesinin ön plana çıkartıldığı söylenebilir (Wandrooij, 2002, s. 188). Ancak ulusun hizmetine koşulan bu aktif kadın imgesinin, özgür kadınların varlığından bahsetmeye olanak vermediği, kadınların sosyal aktörler olarak kabul edilmesinin totaliter bir proje içerisinde gerçekleştirildiği ve bu proje kapsamında kadınların 'aktifliğinin' sınırlarının doğrudan iktidarca belirlendiği de belirtilmelidir.

Kadınların faşist siyasal sistemle bütünleşmesini sağlayan çocuk doğurma ve annelik görevlerine ilişkin Mussolini, 1934 yılında *Il popolo d'Italia*'da yayınladığı *Nüfus ve Biyoloji* başlıklı yazısında şu çağrıda bulunmuştur:

Faşistler, İtalyanlar, diyeceğim şu ki, bir üçüncü, özellikle dördüncü çocuk sahibi olmaya çalışınız! Ancak dördüncü çocuktan sonradır ki olumsuz öğeler gelecek kuşaklar düzeyinde aşılmış olacaktır. Öyleyse normal kişiler kafalarına koymalıdır ki, yalnız ahlaksal ve yurtsever açıdan değil, amaçladığımız biyolojik işlevin güvencesi olarak da, bunun uzak

sonuçlarından yoksun kalmayacaklar ve 'en az dört çocuk' parolası sürüp gidecektir... Bu veri, özellikle 'tek oğul'un savunucusu kesilmiş büyük burjuvalar arasında olmak üzere, herkesçe bilinmeli ve yaygınlık kazanmalıdır. Yalnız kısır kimseleri belirlemek yetmez, 'damla damla' doğurgan nitelikteki kişilerin de belirlenmesi gerekir. Geleceğimiz buna bağlıdır (Aktaran: Macciocchi, 2000, s. 142).

Faşist rejim çoğalmaya yapılan övgülerin yanı sıra birtakım yasaklar ve teşvikler aracılığıyla da, İtalya'daki doğum oranlarını artırmak için adeta bir savaş başlatmıştır.. İlk olarak büyük ailelerin kurulmasını sağlamak adına 1926 yılında evli olmayan erkeklere özel bir bekarlık vergisi koyan faşist iktidar, bekar erkeklere işe alımlarda ve burs imkanlarında da bir sınırlama koymuştur. Bunlara ek olarak 1932 Rocco Yasası uyarınca her türlü doğum kontrol yönteminin satışı yasaklanmış, gebelikleri kesintiye uğratan veya sonlandıran tüm eylemler suç kapsamına alınmıştır. Bu yasakların yanı sıra faşist rejim kadınların doğum oranlarını artırmak için pek çok teşvik edici düzenleme de yapmıştır. Bu düzenlemelerden ilki; çok çocuklu büyük ailelere vergi indirimleri-afları ve düzenli para ödemeleridir. Bu teşviğe ulaşabilmek için faşist iktidarın ön koşulu ise; vergi affından faydalanacak olan, kamu sektöründe çalışan ailelerin en az yedi çocuk sahibi olmalarıdır; kamu sektöründe çalışmayıp da vergi indiriminden faydalanmak isteyen ailelerden ise yedi çocuktan daha fazla çocuğa sahip olmaları beklenmiştir. Bunun yanı sıra 1933 yılında başlamak üzere her 24 Aralık gününün "Anneler ve Çocuklar Günü" olarak kutlanmasına karar verilmiş ve bu özel günde, çok çocuklu İtalyan kadınlarının ve çocuklarının onurlandırılması sağlanmıştır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. ONMI'nin 24 Aralık "Anneler ve Çocuklar Günü" için hazırladığı posterler (1939).

Kaynak: de Grazia, 1993, s. 74-5

Bunun yanı sıra çok çocuklu kadınlar arasında yapılan çeşitli yarışmalar sonucunda, en çok çocuğa sahip olan kadınlara, büyük bir törenle Mussolini adına madalya verilmesine karar verilmiştir (Forcucci, 2010, s. 6). Bunlara ek olarak faşist rejim, çok çocuklu büyük ailelerin babalarına iş bulma konusunda kolaylık sağlayan, çalışmak zorunda olan çok çocuk sahibi kadınları işyerlerinde koruma altına alan, yeni evlilere, yeni çocuk sahibi olanlara ve çocuklarını sağlıklı bir şekilde yetiştirenlere maddi yardımda bulunulmasını öngören düzenlemeler yapmıştır (Durham, 1998, s. 10). Ancak yapılan tüm propagandalara, teşviklere ve seferberliğe rağmen faşist iktidarın doğum kampanyasında başarı sağlanamamıştır. 1927 ve 1934 yılları arasında hem doğum oranlarında hem de evlenme oranlarında yaşanan düşüş, iktidarın doğumu teşvik eden politikalarının başarısızlığının kanıtı olmuştur (Forcucci, 2010, s. 5).⁵⁴ Özellikle faşizmin kitle tabanının büyük kısmını oluşturan orta sınıfın, ülke içi kaostan ve ekonomik krizlerden etkilenmesi sonucu, çok çocuk sahibi olma konusunda isteksiz davranmalarının yanı sıra iş yaşamındaki kadın oranının da istenilen düzeyde azaltılamaması, rejimin kadına yönelik politikalarında mutlak bir başarı elde edemediğinin göstergesi olmuştur (Tekeli, 1984, s. 428-9).

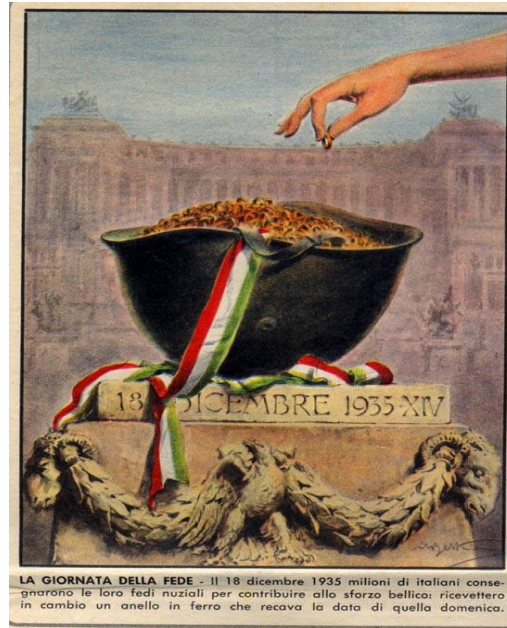
Sonuç olarak faşist rejimin İtalyan kadınına millileştirme projesi, kadınların omuzlarına daha çok sorumluluk yüklenmesine neden olmuştur (Wandrooij, 2002, s. 189). Kadınlara atfedilen geleneksel rollerin, İtalyan milli çıkarları ile bütünleştirilerek radikalleştirilmesi sonucu kadınlardan bir yandan ücretsiz ev içi hizmette bulunması, tutumlu olması, fedakârlık yapması; diğer yandan ise çok sayıda çocuk doğurması beklenmiştir. Kadınlardan beklenen özveriye simgesel bir örnek olarak Mussolini iktidarı tarafından 1935 yılında ekonomiye katkı yapmaları için, yurda altın armağanı projesinin icat edilmesi ve İtalyan kadınlardan tüm altınlarının sorgulamaksızın ulusları için elden çıkarmalarının 'rica edilmesi' gösterilebilir. Ancak maddi olarak bir refah içerisinde olmayan ve altın yüzüklerinden başka verebilecekleri değerli bir varlığa sahip olmayan kadınların, yurda armağan olarak sadece altın yüzüklerini teslim etmeleri sonucu bu proje, *Yüzük Günü* adıyla tekrar düzenlenmiştir. Bu 'özel' gün kapsamında altın yüzüklerini çıkartıp yerine dört meteliklik birer çeyrek yüzük takan kadınlar; belirli bir ölçüde vatanları için verebilecekleri ne varsa vermeye hazır olduklarını böylece göstermişlerdir (Macciocchi, 2000, s. 135-7) (Fotoğraf 3 ve 4).

⁵⁴ 1927 yılında binde 27,5 olan doğum oranı, 1934'te binde 23,4'e kadar gerilemişti (Macciocchi, 2000, s. 138). 1921-1945 yılları arasında İtalya'daki doğum oranlarına ilişkin detaylı bilgi için bkz. de Grazia, 1993, s. 45-6.

Fotoğraf 3. Yüzük Günü için hazırlanmış bir kartpostal.

Kaynak: Zamponi, 1997, s. 180.

Fotoğraf 4. İtalya kadınlarını, altın yüzüklerini bağışlamaya çağıran gazete reklamı (1935).

Kaynak: Colonnelli, 2008, s. 223

Kendilerinden beklenen her türlü hizmete ve fedakârlığa ek olarak, toplumsal yaşamda gözlenen maddi sıkıntılar sonucu emek piyasasına dahil olan ve ücretleri yarıya indirilen kadınların sorumluluğu daha da artmıştır. Bu açıdan bakıldığında faşist rejimin, kadınların her türlü emeğini sömüren bir düzen tesis ettiğinden bahsedilebilir (Tekeli, 1984, s. 425).

Faşist rejim milli hedefler doğrultusunda, anne olan kadınları ‘ulusun kahramanları’ olarak konumlandırırken, bir özne olarak kadını tamamıyla yadsımış ve aşağılaşmıştır. Bir yandan kadına atfedilen roller üzerinden onu kutsallaştırır; diğer yandan ise kadına yönelik düşmanca tutumlara evsahipliği yapan ve kadını özgül bir kimlik olarak yok sayan faşist rejimin kadın algısı, Macciocchi’nin ifadesiyle adeta bir “yüceltme-aşağılama”, “kin-aşk” ve “tiksinti-istek” karışımına işaret etmektedir (Macciocchi, 2000, s. 163). Bu durumun faşizmin kadın söylemine içkin ve onun en özgün yanlarından bir tanesi olduğu söylenebilir. Faşist iktidarın kadın söyleminin belkemiğini oluşturan bu yüceltme-aşağılama durumu, kurgulanan kadın imgesinde bir çelişkililik halini temsil ediyor gibi görünse de temelde bu durum, faşizmin kadınlara belirli bir şekil verebilmek için bilinçli bir şekilde oluşturduğu söylemini ifade etmektedir. Daha önce de belirtildiği şekliyle, 20. yüzyılda kadınlar kendi hakları ve kapasiteleri konusunda bir bilinç geliştirmeye başlamışlar ve bu doğrultuda eylemlilik hallerinde bir artış yaşanmıştır. Bu durum kadınların, kendilerine sunulan rolleri ve sorumlulukları sorgulanmaksızın kabul etmeleri önünde bir engel teşkil ettiği gibi, faşist sistemin varlığının devamı için gerekli olan fedakar ve doğurgan kadının yaratılması önünde de bir sorun kaynağı olarak belirlemiştir. İtalya’nın siyasal ve ekonomik koşullarından fırsatla evleri dışında da var olmaya başlayan kadınların, kendi istekleriyle tekrar evlerine dönmelerinin sağlanması için, annelik ve doğurganlık üzerinden bir yüceltme politikası uygulanmıştır.

Faşizmin kadına yönelik tutumunda geleneksel erkek egemen söyleme kıyasla özgünlük arz ettiği diğer bir unsur kadınların doğurganlığına atfedilen bu önemin geleneksel olmaktan çok pragmatik bir şekilde ele alınmış olması ve kadının doğurganlığının radikal derecede politikleştirilmesidir. Faşist iktidarın nüfusu artırma yönündeki ciddi talebi, sürekli olarak yeni doğumları teşvik etme noktasında bir saplantıya dönmüş ve geleneksel olarak kadına atfedilen annelik rolünün daha da ötesinde kadın bir doğum makinesi şeklinde algılanmıştır. Mussolini iktidarının milli çıkarlar doğrultusunda meşrulaştırılan bu saplantılı söylemi, faşizmin kadın söylemindeki en karakteristik unsurları arasında sayılabilir (Tekeli, 1984, s. 429).

Bu özelliklere ilaveten faşizmde temsil edilen kadın; millileştirilmiş ve İtalyan’ın milli çıkarları için seferber olmuş bir kadındır. Geleneksel erkek egemen düşüncede özel alanda konumlandırılan, ev içi hizmetle ve aile ile ilişkilendirilen pasif kadının aksine; faşist İtalya’da doğurganlığıyla, anneliğiyle ve fedakârlığıyla ‘aktif’ olarak sistemde var olan bir kadın imajı yaratılmak istenmiştir. Öyle ki, Mussolini’nin söylevlerinde,

propaganda faaliyetlerinde, törenlerde ve kutlamalarda 'ulusun kahramanları' olarak kodlanan kadınların mevcut sisteme gösterdikleri rızayı süreklileştirebilmek amacıyla kurulan çeşitli kurumlara ve organizasyonlara katılımları desteklenmiş; rejimin, tasarladığı kadın imgesine ulaşabilmek için, kadınlar evlerinden, kamusal hayata çağrılmışlardır (Passmore, 2002, s. 125-6). Ancak kadının sistem içindeki görünürlüğünü ve 'aktifliğini' artıran faşizmin bu politikası, kadın özgürleşmesini sağlayıcı ve eşitsizlikleri giderici olmaktan bir hayli uzaktır. Bu aktiflik ve görünürlük, kadınların kendi tercihleri etrafında şekillenmemiş ve onların bağımsız bir düşünce etrafında harekete geçmesini sağlamamış olması nedeniyle özgür bir kadın imgesine işaret etmemiştir. Bunun sonucunda sözü edilen aktifliğin sınırlarının yalnızca faşist rejim tarafından belirlendiği ve belirlenen çerçevelerin ötesinde bir varoluşa izin verilmediği söylenebilir. Diğer bir ifade ile faşist rejimdeki kadın imgesinde göze çarpan 'aktiflik', kadınların üstlerine düşen 'sorumluluklarını' gerçekleştirmeleri noktasında kazanılan bir aktiflik olup; kadın özgürleşmesini sağlayabilecek, yaratıcı eylemlerin tasarlanması anlamında bir eylemlilik halini ifade etmemektedir. Bu doğrultuda faşizmin kadın algısında, erkeklığı yücelten ataerkil kalıplardan bir kopuşu ifade etmediği söylenebilir. Diğer bir ifade ile kadınlara atfedilen geleneksel roller ile milli çıkarların birbirlerine yedirildiği faşizmin kadın söylemi, ne kadınların sahip oldukları düşünülen niteliklerine ilişkin ne de onlara yüklenen rollerde niteliksel bir farklılaşma yaratmamıştır. Böylece Mussolini iktidarının kadına yönelik politikalarında, ataerkil düzenin eşitsizlikçi kalıplarının korunduğu ve niteliksel olarak erkek egemen söylemin yeniden üretiminin temsil edildiği söylenebilir. Faşist pratiğin en özgün yanı erkek egemenliğinin geleneksel şekilde kurumsallaşmasından ziyade daha yoğun ve radikal bir şekilde ve farklı bir görünüm altında gerçekleştirmiş olmasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALMANYA'DA FAŞİZM: NASYONAL SOSYALİZM VE KADININ KONUMU

Faşizm çalışmalarındaki en problemleri noktalardan bir tanesi; 1933 yılında Almanya'da iktidara gelen Adolf Hitler'in temsilcisi olduğu Nasyonal Sosyalist hareketin, faşizm kategorisi altında düşünülüp düşünülemediğine ilişkindir. Bu konuda sonuca çoğunlukla, Mussolini ile Hitler rejimlerinin, önceliklerinin ve ideal düzen tasarılarının karşılaştırılması yoluyla varılmaya çalışılır.

Daha önce de belirtildiği şekliyle, faşizm her ülkede, o ülkeye özgü farklı koşullardan doğmuştur. Bu farklar Mussolini iktidarına olduğu kadar Hitler iktidarına da birtakım karakteristik özellikler katmıştır. Diğer bir ifade ile ülkelerin ekonomik, siyasi, toplumsal ve tarihsel koşullarının mutlak şekilde birbirlerine benzememesi nedeniyle, faşizm ve Nasyonal Sosyalizm arasında çeşitli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ancak gerek insan ve toplum doğasına ilişkin algıları, gerek kurgulanan ideal düzenlerin taşıdığı ortak öğeler ve gerekse de bu ideale ulaşmada uyguladıkları yöntemlerin paralellikleri gibi nedenlerle bu rejimler faşizm ortak paydası altında düşünülebilir. Buradan hareketle tez çalışması kapsamında; Hitler'in lideri olduğu Nasyonal Sosyalizm hareketi, faşizmin Almanya'daki uygulaması olarak ele alınacaktır.

Faşizm analizlerinde hem bir faşizmden hem de faşizmlerden bahsetmeyi olanaklı kılan söz konusu muğlaklık, Mussolini ve Hitler iktidarının ortak unsurlarını açığa çıkarmayı gerektirdiği kadar, farklılaşan yanlarını da görünür kılmayı şart koşmaktadır. Farklılıkların varlığına rağmen ortak bir faşizm kategorisinden bahsedebileceği kabulünden hareketle incelenen bu rejimlerin, kadınların konumuna ilişkin ne derecede bir ortaklığı temsil ettiği ise ayrı bir sorunsaldır. Birinci Dünya Savaşı sonrası İtalya ve Almanya'da gelişme gösteren ve tarihin belirli bir aşamasında özellikle Avrupa'nın kaderini belirleyen faşist rejimlerde tasarlanan kadın imgelerinin, ne ölçüde benzerlik taşıdığı ve faşist söylemde ortak bir kadın imgesinin var olup olmadığı soruları; tarihsel verilerden ve kurgulanan ideal toplumsal düzenlerinin incelenmesinden yola çıkılarak cevaplandırılabilir. Nasyonal Sosyalizmin kadın söylemini şekillendiren siyasal, ekonomik ve toplumsal unsurları belirleyebilmek ve her iki rejimin bu konuda karşılıklı bir değerlendirmesini yapabilmek için bu bölümde öncelikle; Almanya'da Nasyonal Sosyalizmi ortaya çıkartan ve iktidara taşıyan dinamiklerle birlikte rejimin temel

nitelikleri ele alınacak ve sonrasında ise Almanya'nın *Volksgemeinschaft*'inde⁵⁵ kadınlara hangi rollerin ve sorumlulukların yüklendiğine, kadınların Hitler iktidarı ile nasıl ilişkilendiğine odaklanılacaktır.

3.1 ALMANYA'DA NASYONAL SOSYALİZM İKTİDARI

Nasyonal Sosyalizmin Almanya'da iktidarda olduğu süreç yalnız ülke çapında değil değil, uluslararası alanda da yankı bulmuştur. Hitler iktidarının yaklaşık on iki yıl süren faşist rejim denemesi, tüm dünya tarihinin en korku veren ve kabus dolu yılları olarak zihinlerde yer etmiştir. Böylesine korku salan ve şaşkınlıkla karşılanan Hitler iktidarının kuruluşuna ve Nasyonal Sosyalist rejimin iktidara gelişine zemin sağlayan gelişmeler, Almanya tarihinde adım adım takip edilebilir niteliktedir.

Almanya, tıpkı İtalya gibi, siyasal birliğini diğer Avrupa ülkelerine göre daha geç sağlamış bir ülkedir. 19. yüzyılda bir grup küçük devletin yanı sıra Avusturya ve Prusya gibi iki ana güçten oluşan Almanya'nın milli birliği; Otto von Bismark'ın "Kılıç ve Kan" politikasının takip edilmesinin ardından yaşanan bir dizi savaş sonrasında, 1871'de Alman İmparatorluğu'nun kurulması ile sağlanmıştır (Armaoğlu 2007, s. 326). Birliğini sağlamasına paralel olarak bu yüzyıldan itibaren Almanya'da; Alman dilinin, tarihinin, ruhunun ve ırkının biricikliğini savunan *Volkisch* hareketi canlanmaya başlamıştır. Bu hareket, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası kaos ortamında milliyetçi duyguların hızlı şekilde içselleştirilebilmesine olanak sağlayan düşünsel zemini hazırlamıştır (Levy, 2005, s. 743).

Birliğini sağlamanın ardından uluslararası politikaya yaptığı etki artan Almanya'da Hitler iktidarına kapılar, Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmelerle birlikte açılmaya başlamıştır. Bu savaştan mağlup ayrılan Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğü sona ermiştir. 1918 yılında Friedrich Ebert, Weimar Cumhuriyeti'nin kurulduğunu bildirmiş ve Almanya'da demokrasi denemesine geçilmiştir. Bu deneme sürecinde yaşanan başarısızlıklara ek olarak birtakım ekonomik ve toplumsal faktörlerin de tetiklemesi ile Alman siyasal yaşamında geri dönüşü olmayan bir sürece girilmiştir.

Weimar dönemi çeşitli iç ve dış dinamiklerin etkisi sonucu ülke içi bir kaosa sahne olmuştur. Ülkeyi adeta bir felakete sürükleyen, birbirleri ile ilişkili olan dört temel

⁵⁵ Kavram, Nasyonal Sosyalizmin propagandası içinde "ırk ve fikir cemaati" olarak kullanılmıştır. Diğer bir ifade ile Hitler'in siyasi programında temel bir konum arz eden *Volksgemeinschaft* kavramı kan, ortak kader ve ortak inanç açısından birbirine bağlı olan Alman halkının bütününe ifade edecek şekilde kullanılmıştır (Breuer, 2010, s. 68).

unsurdan bahsedilebilir. Bunlardan ilki; Versay Antlaşması ve antlaşmanın, Almanya'nın üstünlüğünü sonlandırmasıdır.⁵⁶ Almanların, kendilerine dikte ettirildiğini düşünmeleri nedeniyle *Diktat* adını verdikleri bu anlaşma sonucu Almanya'da büyük toprak kayıpları yaşanmış, silahlanmaya sınır getirilmiş ve ülkeye ağır bir tazminat borcu yüklenmiştir. Diğer bir ifade ile Almanya bu savaştan; ekonomisi çökmüş, dış pazarı daralmış ve prestiji sarsılmış şekilde çıkmıştır (Örs, 2010, s. 504). Almanya'nın özellikle Versay Antlaşması sonucu hissettiği aşağılanma ve prestij kaybı o kadar büyük olmuştur ki, Hitler'in propagandasında, Versay Antlaşmasının yürürlükten kaldırılması yönündeki taahhüdü temel bir konum arz etmiştir. Alman tarihinde adeta bir kara leke olarak görülen bu antlaşmanın yarattığı ulusal aşağılanmışlık, *Volkisch* fikrinin ülke içinde daha fazla yayılmasını ve milliyetçi kanatta büyük bir canlanma yaşanmasını sağlamıştır.⁵⁷ Milliyetçi hareketin canlanmasının yanı sıra savaş sonrası dönemde sosyalist harekette de proleter devrimi gerçekleştirmeye yönelik bir canlanma başlamıştır. Her ne kadar 1919'da Spartakistlerin devrim denemesi başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, görünür hale gelen komünizm ve sosyalizm 'tehlikesi', milliyetçi hareketlerin tetikte bulunması için yeterli olmuştur.⁵⁸ Bu durum sağ ve sol paramiliter örgütler arasında sokak çatışmalarına ve ideolojik kargaşalara yol açmıştır (McDonough, 2001, s. 84-5).⁵⁹ Ülke içindeki siyasal ortamı kaosa sürükleyen ikinci faktör ise; Weimar Anayasası'nda kabul edilen nisbi temsil sisteminin, herhangi bir partinin mecliste güçlü bir çoğunluk elde etmesinin önüne geçmesi ve bunun sonucunda istikrarsız koalisyon hükümetlerinin Weimar Cumhuriyeti'ne hakim olmasıdır (Davidson, 1997, s. 218). Reichstag'da kurulan bu istikrarsız koalisyon hükümetleri, sağ ve sol ideolojik grupların iktidarı ele geçirme çabalarına hız verdiği gibi; ekonomideki bozulma ve işsizlik gibi faktörlerin varlığı da kitlelerin Weimar Cumhuriyeti'ne olan desteklerini azaltmıştır. Bu duruma örnek olarak 1919 yılında yapılan seçimlerde Alman halkının yüzde 77'sinin oyunu alarak bir koalisyon hükümeti kuran Sosyal Demokratlar, Alman Merkez Partisi ve Alman Demokrat Partisi'ne verilen desteğin tam bir yıl sonra yarı yarıya azalması gösterilebilir. Savaş sonrası ülke içi koşullarda belirleyici olan bir üçüncü faktör; yerle bir olan ekonomik düzene ilişkindir.

⁵⁶ Antlaşmanın içeriğine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Armaoğlu, F. (2004). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Alkım Yayınevi, s. 146-7.

⁵⁷ Barış antlaşmasının imzalanması sonucunda cephelelerden dönen askerler, yaşadıkları hayal kırıklıklarını Weimar Cumhuriyetine, komünistlere ve Yahudilere yöneltmiştir. Kendilerini ihanete uğramış hisseden bu askerler, "sevgili vatan, cephe gerisine sırtından hançerlenmiştir" düşüncesini dillendirmişlerdir. Ülke içinde canlanan milliyetçi hareket, bu söylemi etkin bir silah olarak kullanmıştır (Babaoğlu, 1998, s. 58).

⁵⁸ Birinci Dünya Savaşı sonrası işçi sınıfı ve komünist partilerin konuları ve Nasyonal Sosyalizm ile ilişkilendirmeleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Poulantzas, 2004, s. 174-205.

⁵⁹ 1918-1922 yılı arasında sağ ve sol gruplar arasında yaşanan ideolojik çatışmalar sonucunda yaklaşık 376 kişi hayatını kaybetmiştir (McDonough, 2001, s. 85).

Öncelikle sanayi çökmüş, sömürgeler kaybedilmiş ve dış pazar daralmıştır; bunun sonucu olarak da üretimde düşüş, işsizlik, küçük işletmelerin kapanışı, yoksulluk, enflasyon Almanya'nın yakasını bırakmamıştır.⁶⁰ Savaşın ekonomiyi tahrip edici bu etkisinin yanı sıra savaş sonrası ödenmesi zorunlu tazminat borçları ise durumu daha da çıkmaza sokmuştur. Tazminatın ödenmesine yönelik hükümetin uyguladığı politikalar milliyetçi hareketi, Weimar Cumhuriyeti'ne karşı daha da tahammülsüz kılmıştır. Yaşanan tüm bu sıkıntılara ek olarak 1929 yılında patlak veren Büyük Buhran, Weimar Cumhuriyeti'nin, halkın gözündeki 'kredisinin' bitmesine neden olmuştur. Demokrasiye yönelik inancını tamamıyla kaybeden Alman seçmenleri, Almanya'nın Avrupa'da üstün güç konumunda olduğu yıllara özlem duymaya başladıkça ve içlerinde buldukları dezavantajlı konum arttıkça, radikal hareketlerin de siyaset sahnesine girişi kolaylaşmıştır (Stackelberg ve Winkle, 2002, s. 46).

Sözü edilen tüm bu unsurlar, savaş sonrası Almanya'da radikal hareketlerin kitleler tarafından benimsenmesi için uygun zemini sağlamıştır. Adolf Hitler'in siyasi kariyeri de Almanya'nın içinde bulunduğu bu atmosfere bağlı şekilde gelişmiştir. Hitler ülke içindeki istikrarsızlığı oldukça 'başarılı' bir şekilde okumuş ve geniş kitlelerin özlemlerine hitap eden bir hareketin temsilcisi olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Hitler siyasi kariyerine 1919'da Alman İşçi Partisi'ne üye olarak başlamıştır. 1920'de Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei- NSDAP*) ismini alan parti, Versay'a ve Weimar Cumhuriyeti'ne karşı, milliyetçi bir hoşnutsuzluğu temsil eden Volkisch hareketinin içerisinden doğmuştur (Stackelberg ve Winkle, 2002, s. 47). 1923'te Weimar Cumhuriyeti'ni yıkmaya yönelik, başarısızlıkla sonuçlanan bir 'devrim' denemesinin ardından Hitler, uyguladığı stratejiyi değiştirmiştir. Goebbels yaşanan bu taktik değişikliğini 1928 yılında şu şekilde aktarmıştır:

Reichstag'a, belki kendimizi demokrasinin silahları ile onun cephaneliğinden donatabiliriz diye giriyoruz. Weimar ideolojisinin kendisi bize onu yıkmak için yardım edebilir beklentisi ile Reichstag milletvekilleri olmalıyız [...] Şu andaki gidişatı değiştirmek için tüm meşru yollara başvurmakla sorumluyuz [...] Hiçbir kimsenin, parlamentarizmin bizim şanıımız olduğunu düşünmesine izin vermeyelim. Düşmanlar olarak geldik! Koyun sürüsünün içine düşen kurt gibi, işte biz bu şekilde geldik (aktaran: Lee, 2002, s. 232).

'Devrim' denemesinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine iktidarı parlamenter sistem aracılığıyla ele geçirmeyi hedefleyen Hitler'in işini kolaylaştıran, partisine verilen kitlesel

⁶⁰ 1924-29 yılları arasında Alman ekonomisinde, ABD'den alınan yardımlar neticesinde görece bir düzleme sağlanmış olsa da, 1929 Büyük Buhranı, Almanya'yı ekonomik durumunda başladığı noktaya geri götürmüştür (McDonough, 2001, s. 86). Üretimde düşüş, küçük işletmelerin kapanışı, büyük bankaların iflasi, işsizlik, enflasyon gibi olumsuz sonuçlar, 1929 Büyük Buhranın çıktıkları olarak sayılabilir.

destek olmuştur.⁶¹ Bir mesleki zümre partisi olmayı reddeden, sınıf ayrımlarını aşmayı hedefleyen ve bir Volksgemeinschaft partisi olarak kendisini, tüm halka mal eden NSDAP, kitlelere aslında çok da yeni olmayan, pan-Germenizme, ırka ve *volka*, Yahudi ve komünist düşmanlığına vurgu yapan bir söylemle seslenmiştir.⁶² 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan bu düşünceler, Hitler tarafından, 20. yüzyılda sistemli ve ısrarlı bir şekilde dile getirilmiş, partinin temel nitelikleri olarak halka aktarılmıştır. Bu söylemin de yarattığı avantajlı ortam sonucunda, 1920'li yılların başında destekçisi oldukça az olan ve milliyetçi hareketin ana partisi dahi sayılmayacak olan NSDAP, 1932 yılındaki seçimlerde oyların yüzde 37.3'ünü almış ve 230 sandalye ile meclisteki en büyük parti konumuna ulaşmıştır. 1933 yılında ise Başkan Hindenburg, bu konudaki isteksizliğine rağmen, Hitleri şansölye (başbakan) olarak atamıştır (Stackelberg, 2009, s. 97-8). Hindenburg'u bu kararı vermeye iten önemli faktörlerden bir tanesi, sermaye sınıfının komünizme karşı savaşılabilecek en etkili silah olarak Nazileri görmeleri ve bu nedenle Hitler'i desteklemeleri olmuştur. Sonuçta gerek kitlelerin siyasi desteği gerekse de sermaye sınıfının maddi desteği sonucu Hitler, yasal yollardan bir diktatörlük kurma sürecinde emin adımlarla ilerlemiştir.

Anayasal düzenin sağladığı olanaklardan faydalanarak iktidarını mutlaklaştırma şansı bulan Hitler Kavgam (*Mein Kampf*) isimli kitabında, parlamenter sisteme yönelik olumsuz düşüncelerini açıklamanın yanı sıra, kuracağı iktidarın ne şekilde olacağına yönelik ipuçları vermekten de kaçınmamıştır:

[...] Parlamento budalalıklarıyla mücadele etmek isteyen bir hareket kendi bünyesinde parlamenter bir sistemi andıran idare tarzını değiştirmelidir. Ancak böyle bir temel üzerinde yapılan mücadele zafere ulaşır [...] Çoğunluğun egemenliği zamanında, Führer'in düşüncesi ve sorumluluğu prensibine sıkı bir şekilde dayandırılan bir hareket, bugüne kadar Almanya'yı sömüren, varolan durumu kesin bir şekilde yere serecek ve böylece Führer yönetimi başarılı olacaktır (Hitler, 2012 [1925/26], 469).

⁶¹ 1929 yılından 1933'e kadar geçen süre içerisinde NSDAP'nin üye sayısı 400.000'den 1.300.000'e ulaşmıştır. Partiye üyelerinin önemli bir bölümü orta sınıflardan oluşmuştur, çünkü Hitler'in söylemindeki "küçük adamı" yücelten, komünizm tehdidini ortadan kaldırmayı ve sermaye sınıfını kontrol etmeyi vaad eden unsurlar, orta sınıfların umutsuzluklarına bir çare olarak sunulmuştur. Orta sınıfın yanı sıra kırsal alanda çalışan işçiler, Protestanlar, seçkinler ve sermaye sınıfı Hitler'in partisinin destekçileri arasında sayılabilir (Michel, 2011, s. 50-1). Partiyi desteklemeyen çoğunluk; sınıf bilincine varmış olan işçi sendikaları ve sanayi işçileri ile birlikte Katolikliğin hakim olduğu bölgede yaşayanlardır (McDonough, 2001, s. 91-2). NSDAP'nin kitle tabanına ilişkin ayrıca bkz. Breuer, 2010, s. 68-9.

⁶² Hitler 24 Şubat 1920 tarihinde yapılan parti toplantısında söz alarak bu 25 maddeyi sıralamıştır. Partinin temel ilkeleri olarak düşünülebilecek bu maddelerde özetle; bütün Almanların bir büyük Almanya içinde birleşmesi, Versay Antlaşmasının ilgası, sömürgelerin yeniden kazanılması, Alman olmayanların-gerekli durumlarda- sınır dışına çıkarılması, büyük işletmelerde kara ortaklık, toprak reformunun yapılması, yaşlılık sigortası verilmesi, ücretli askerliğin kaldırılması, bir halk ordusunun kurulması, eğitimin tüm halka yayılması ve yazarların-çalışanların Yahudi olmayacağı bir Alman basınının oluşturulması öngörülmüştür (Babaoğlu, 1998, s. 65-6).

Bu düşüncesini destekleyici şekilde Hitler 1933'te kurulan koalisyon hükümetine ancak birkaç ay tahammül edebilmiş ve bu süreçte, kişisel iktidarını sağlamlaştıracak yasal düzenlemeler üzerine eğilmiştir. Hitler tüm yetkilerin tek elde toplanacağı totaliter bir diktatörlük kurma yolunda öncelikle; 23 Mart 1933'te parlamentoda ünlü "yetki yasası"nın çıkartılmasını sağlamıştır. 94 Sosyal Demokrat Parti üyesinin aleyhte kararına rağmen, çoğunluğun oylarıyla kabul edilen bu yasa; Hitlere dört yıl boyunca diktatörlüğünü ince ince işlemesi için uygun zemini sağlamıştır (Stackelberg ve Winkle, 2002, s. 141-2).⁶³ Bu yasa kapsamında; yasa yapma, bütçeyi denetleme, yabancı devletlerle yapılan antlaşmaları onaylama, anayasada değişiklik yapma yetkisi kabineye devredilir. Böylece komünizme savaş propagandası altında, pek çok kişisel hak ve özgürlükleri sınırlayıcı önemler alınmıştır. Basın, ifade ve toplantı yapma özgürlüğünün sınırlandırılmasına ek olarak, ilerleyen dönemlerde Hitler iktidarı dernek ve parti kurma özgürlüğünü kaldırmış, NSDAP dışındaki siyasi partilerin faaliyetlerine son verilmiş, toplu sözleşmeler yasaklanmış ve sendikalar kapatılmıştır (Göze, 2010, s. 179). Bunların yanı sıra, 1925'te Hitlerin kişisel güvenliğini sağlamak için kurulan SS birimlerinin (*Schutz-Staffel*) faaliyetleri artırılmış ve tüm toplumu sıkı bir şekilde kontrol altına alacak, 'gerekli' durumlarda müdahalede bulunabilecek bir güvenlik mekanizması sağlanmıştır (Michel, 2011, s. 54-6). Bu düzenlemelerle toplumsal denetimi sağlayan Hitler iktidarının temel hedefi; Nasyonal Sosyalizm düşüncesini tüm siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda hakim kılmaktır.

Yapılan bu düzenlemelerle birlikte Hitler, yaklaşık olarak 12 yıl sürecek olan kişisel diktatörlüğünü başlatmıştır. 20. yüzyılın en büyük trajedilerinden bir tanesine sahne olan ve Hitler'in kişiliğinde cisimleşen Nasyonal Sosyalizm iktidarının temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Nasyonal Sosyalizmi, İtalyan faşizminden farklılaştıran en temel öge; ırk birliği düşüncesine dayanmış olmasıdır. Mussolini'nin kültüre dayalı milliyetçiliğinden farklı olarak Hitler, kan ve ırka dayalı bir milliyetçilik politikası izlemiştir. Nasyonal Sosyalizmin söyleminde merkezi bir konum teşkil eden ırka dayalı milliyetçilik fikri, Hitler politikalarının şekillenmesine etki eden en önemli faktör olmuştur.

⁶³ Parlamentoda büyük çoğunluğun "yetki yasasına" onay vermesini kolaylaştıran faktörlerden biri, Şubat 1933'teki Reichstag yangını ve sonrasında yaşananlar olmuştur. Yangının, komünist bir işçi tarafından çıkartılması, Hitler için iki açıdan avantaj sağlamıştır. Öncelikle komünizm karşıtı propagandası için kaçırılmaz bir destek bulan Hitler, bu olayın üzerine gitmiş ve komünizme karşı etkili şekilde mücadele etmek için yetki yasasına ihtiyaç duyduğunu hissettirmiştir. Buna ek olarak Hitler bu yangın sayesinde, her türlü komünist ve sosyalist hareketi kökünden kazımaya yönelik somut adımlar atmıştır (Heiden, 2010, s. 232-3).

Nasyonal Sosyalizmde benimsenen ırk siyaseti doğrultusunda, tek bir insan tipinin olduğu fikri yadsınmış ve farklı özellikler taşıyan çeşitli ırkların mevcut olduğu savunulmuştur. Bu ırklar arasında Almanların en üstün ırkı temsil ettiği düşüncesi üzerine kurulan Nasyonal Sosyalist sistemin temel hedefi; Alman kanının üstünlüğünü ve saflığını korumakla birlikte, bu kanı taşıyan tüm Almanları birleştirebilmektir. Hitler bunu, devletin 'kutsal' görevi olarak nitelendirmiş ve bu düşüncesini *Kavgam* adlı eserinde şu şekilde ifade etmiştir:

[...] Irkçılık ise insanlık içinde, çeşitli milletlerin değerini kabul eder. Irkçı anlayış için, devleti bir amaç saymak prensiptir. Bu amaç da, ırkların varlıklarının korunmasıdır. Irkçılık onların eşitliğine asla inanmaz [...] Irkçılık yalnız milletler arasındaki farkları görmez, aynı zamanda bireylerin değer farklarını da tespit eder [...] Devlet bir amaca ulaşmanın aracıdır. Amacı, gerek fizik, gerek ahlaki bakımdan aynı cinsten olan insanların gelişmesi ve bu gelişmenin devamlılığını sağlamaktır [...] Demek ki, ırkçı devletin en büyük amacı, medeniyet yaratan üstün ırkın temsilcilerinin var olmalarını sağlamak olmalıdır (Hitler, 2012 [1925/26], s. 304-9).

Nasyonal Sosyalizmde benimsenmiş olan ırkçı milliyetçilik fikri, 19. yüzyılda Almanya'da gelişmeye başlayan ve sonraki yıllarda Hitler iktidarını da etkisi altına alan, Volkisch hareketinin bir mirası niteliğindedir. Birtakım radikal milliyetçi, ırkçı ve antisemitist grupları içerisinde barındıran Volkisch hareketi, kan bağına sahip olan Alman toplumu içinde birlik ve bütünlüğün savunucusu olarak ortaya çıkmıştır. Her türlü eşitlik ve bireysel hak düşüncesine karşı çıkmasının yanı sıra hızlı sanayileşmeyi, ekonomik dalgalanmaları, kentleşmeyi ve demokratikleşmeyi eleştiren bu harekette; geleneksel değerlerin, kanın saflığının ve otantik kültürün korunması öncelenmiştir. Alman ırkının üstünlüğünü savunan Volkisch hareketi, ırkın saflığının bozulmaması için her türlü etnik temizlik faaliyetinin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuş ve 1905 yılında Alman Irk Hijyeni Topluluğu (*Deutsche Gesellschaft für Rassenhygiene*) isimli bir kurumun kurulmasını sağlamıştır (Stackelberg, 2009, s. 51-2). Hitler'in ve Nasyonal Sosyalizme bağlı üyelerin düşünce dünyalarını önemli ölçüde etkileyen Volkish hareketinin antisemitist tutumu da, sözü edilen diğer unsurlar gibi, Hitler iktidarının politikalarına önemli bir kaynak sağlamıştır.

Antisemitizm her ne kadar Nasyonal Sosyalizmi tanımlayıcı öğelerden bir tanesi olarak düşünülebilirse de, Hitler iktidarı ile birlikte tarih sahnesine çıkmamıştır. Kökleri çok eski zamanlara kadar geri gidebilen antisemitizm, ırksal bir çağırışım yapmasından önce dini, kültürel ve siyasal eksende Yahudilerin aşağılanmasına işaret etmiştir (Cevizci, 2010, s. 118). Hitler iktidarının antisemitizmi ise, 19. yüzyılda ırk ve kan esasına bağlı

şekilde Yahudilere düşmanca bir tutum izleyen ırkçı antisemitizmdir (Steinweis, 2008, s. 24). ırkçı antisemitizm Almanya'ya, Fransız ırk teorisyeni Arthur de Gobineau (1816-82), Wilhelm Marr (1819- 1904), Theodor Fritsch (1852- 1933) ve Stewart Chamberlain'in (1855- 1927) eserleri ile birlikte giriş yapmıştır. Ari ırkların biyolojik olarak üstünlüğünü savunan bu isimlerin etkisi ile birlikte Almanya'ya yerleşen ırkçı antisemitizm, Nazi dönemi ile birlikte en üst seviyeye ulaşmıştır.

Benimsenen ırkçı antisemitist yaklaşım, NSDAP'nin 1933 yılında iktidara gelmesi ile birlikte siyasal alanda mutlak şekilde görünür kılınmıştır. Hitler iktidarı boyunca antisemitizmin bilimsel bir zemine oturtulması için yoğun çaba harcanmıştır. Kitlelerin tam anlamıyla Yahudi karşıtı bir hale gelebilmesi için duygular kadar 'bilimsel gerçeklerin' de devreye girmesi ve kitlelere neden antisemitist olduklarının 'mantık' çerçevesinde öğretilmesi gerektiğini savunan Hitler iktidarı, bunu sağlamak için özel bir akademik literatürün gelişmesine ön ayak olmuştur (Steinweis, 2008, s. 8-22).

Antisemitizmi bilimsel bir temele oturtmak isteyen Naziler bu süreçte bilimsel faaliyetlerin yanı sıra propaganda araçlarından ve kitlelerin birtakım duygu ve korkularından da faydalanmıştır. Gerek yazılı ve gerekse de görsel iletişim araçlarında sürekli olarak işlenen Yahudi düşmanlığına ilişkin bir örnek olarak Joseph Goebbels'in 16 Kasım 1941 tarihinde *Das Reich* isimli gazeteye yazdığı "Yahudiler Suçludur!" (Die Juden sind schuld!) başlıklı yazısı gösterilebilir. Goebbels Yahudilere ilişkin olarak kitlelere şu bilgileri vermiştir:

[...] Her bir Yahudi, ister Polonya'nın kenar mahallesinde sürünsün, ister asalak varlığını Berlin ya da Hamburg'da sürdürsün ya da New York'ta veya Washington'da savaş trampetleri çalsın, bu tarihi mücadelede bizim düşmanımızdır. Tüm Yahudiler; doğumları ve ırkları nedeniyle, Nasyonal Sosyalist Almanya'ya karşı olan uluslararası komploların bir parçasıdır. [...] Eğer biz kaybedersek, zararsız görünen bu Yahudiler, öfkeli kurtlara dönüşeceklerdir. İntikam almak için kadınlarımıza ve çocuklarımıza saldıracaklardır [...] Yahudilere karşı savaşımızda geriye dönüş yoktur. Milli birliğimizi tehlikeye sokan tüm Yahudiler, Alman topluluğundan çıkartılmalıdır. Bu; ırksal, ulusal ve sosyal hijyeni sağlamanın temel ilkesidir. Onlar bize asla huzur vermeyecekler [...] Hükümetin görevi, onların hakkından gelmektir. Herkes Yahudilere karşı alınan önlemlere destek vermekle yükümlüdür (aktaran: Bytwerk, 2006).

Propaganda faaliyetlerinde istikrarlı bir şekilde yer verilen antisemitist ifadelerle kitlelerin bu duyguyu içselleştirmesine paralel olarak, Yahudi düşmanlığı zaman içerisinde birtakım yasalar aracılığıyla eyleme dökülmüştür. Hitler'in, Aryan ırkının tam karşıtı olarak tanımladığı, adeta "medeniyet düşmanları" olarak gördüğü ve

Almanya'nın başına gelen tüm felaketlerden sorumlu tuttuğu Yahudilerin 'hak ettikleri yere' gönderilebilmeleri için çeşitli adımlar atılmıştır. Öncelikle siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik alanda Yahudilerin ötekileştirilmesi sağlanmış ve ardından ayrımcı yasalar devreye sokulmuştur. Yahudileri kamusal hayattan tümüyle dışlayan bu yasalardan bazıları şunlardır: 1933 yılı Kamu Hizmeti Yasasına göre Aryan ırkından olmayan tüm çalışanların, kamudaki işlerinden çıkartılması öngörülmüş, eğitim, eğlence, sağlık ve sanat alanında Yahudilerin uzmanlaşmasının önüne geçilmiştir. 1935 Nuremberg Yasaları da antisemitizmin yoğunlaştırılması açısından önem taşımıştır. Bu yasalar kapsamında Yahudilerin her türlü siyasal hakkına el konulmuş, Alman vatandaşlıkları ellerinden alınmış, Alman ırkından kişilerle cinsel birliktelik kurmaları ve evlenmeleri yasaklanmıştır.⁶⁴ Bunların yanı sıra Yahudilerin Alman üniversitelerine, tiyatrolara, kamusal eğlencelere, havuzlara, parklara ve benzeri etkinliklere katılımları engellenmiş, doktorların ve avukatların işyerleri kapatılmış, siyasal haklarından mahrum bırakılan Yahudiler sosyal haklarından da vazgeçmek zorunda kalmıştır. İktidarın bu politikaları öyle saplantılı bir boyuta ulaşmıştır ki, Yahudi ailelerin çocuklarına Alman isimlerini vermeleri yasaklanırken, Alman ailelerinin de Yahudilik çağrışımı yapan isimler kullanmaları engellenmiştir. 1938 yılında tüm Yahudilerin isimlerine "Sara" ve "Israel" isimlerinin eklenmesi zorunlu kılınmış ve üzerlerinde Yahudi olduklarını kanıtlayacak özel bir kart taşımaları öngörülmüştür. Siyasal ve toplumsal alandan dışlanan Yahudilerin, Alman ekonomisindeki başarılı konumlarına da müdahalede bulunulmuş ve Yahudi işyerlerinin Almanlara zorunlu şekilde devredilmesi için bir mücadele başlatılmıştır. Tehditler, baskılar ve şiddet eylemleri yoluyla Yahudilerin işyerlerini Almanlara satmaları sağlanmış ve buna ek olarak da her türlü ekonomik faaliyetlerine son verilmiştir. İktidarın Yahudilere uyguladığı bu psikolojik ve ekonomik şiddete ek olarak 9-10 Kasım 1938'de, Kristal Gece Katliamı (*Kristallnacht*) olarak tarihe geçen fiziksel şiddet olayları gerçekleştirilmiştir. Devlet gözetiminde gerçekleştirilen bu olay neticesinde Yahudilerin evleri, dükkanları ve sinagogları tahrip edilmiştir. Belirli bir süre sonra ise Yahudileri Almanya içinde bir azınlık olarak dahi görmeye tahammül edilememiş ve zorunlu göç ettirme politikası uygulanmaya başlanmıştır (Schleunes, 2005, s. 515-6). 1930 yılında

⁶⁴ Yasaların uygulanması esnasında Yahudi ve Alman ırklarının belirlenmesinde kullanılan kıstas büyük ebeveynler arasında kaç adet Yahudi ve Alman bulunduğuyula ilişkilidir. Nuremberg Yasaları kapsamında büyük ebeveynleri arasında üç ya da dört Yahudi bulunanlar, hangi dine mensup olduklarına bakılmaksızın, Yahudi ırkından kabul edilmiştir. Bir tane Yahudi ebeveyni bulunanlar ikinci derecede karışık ırktan (*Mischlinge*), iki tane Yahudi ebeveyni bulunanlar ise birinci dereceden karışık ırk sayılmıştır (Steinweis, 2008 s, 42).

uygulanan tüm bu politikalar, Yahudilerin Almanya'dan ayrılmasını ve ülke içinde ırksal temizliği sağlamak kaygısıyla uygulamaya konmuştur.

İktidarda kaldığı sürece Yahudilere, Almanya içinde yaşam alanı bırakmayan Hitler ve partisi, 1933 yılından beri mücadele ettikleri Yahudi sorununa “Nihai Çözümü” ise 1939 yılında uygulamaya başlamıştır. Tarihin en büyük insanlık suçları arasında sayılan Yahudi Soykırımı (*Holocaust*), Hitler iktidarının Yahudilere uyguladığı son politika olmuştur. Altı milyon Yahudinin çeşitli işkencelere maruz kalarak katledildiği bu soykırım gerek Yahudi tarihinde gerekse de modern dünyada karşılaşılan en büyük çaplı katliamlardan bir tanesi olarak tarihe geçmiştir (Gigliotti, 2005, s. 316-7). Akademik literatürde ise böylesine büyük bir katliamın hangi amaçla ve nasıl gerçekleştirildiğini anlama yönünde yoğun bir uğraş verilmiştir. Bu konudaki en büyük anlaşmazlık; Nasyonal Sosyalizmin antisemitist tutumunun, Yahudi soykırımındaki tek sorumlu olup olmadığına ilişkindir. Diğer bir ifade ile soykırımın, antisemitist düşüncenin zorunlu bir çıktısı olup olmadığına yönelik bir tartışma söz konusu olmuştur. Yahudi nüfusunun üçte birinin sistemli ve kasıtlı bir şekilde öldürülmesini ifade eden soykırımı açıklamaya çalışan birkaç farklı yaklaşımın varlığından bahsedilebilir. Örneğin amaçsalcılar (*intentionalists*); Hitler'in iktidara geldiği andan itibaren Yahudi ırkını yok etmek amacı güttüğünü ve soykırımın da, Hitler'in antisemitist tutumunun zorunlu ve doğrudan çıktısı olduğunu savunmuşlardır. İşlevselcilere (*functionalists*) göre ise; antisemitizm soykırımın gerçekleşmesi noktasında önemli bir unsur olsa da, soykırımdan tek başına sorumlu tutulmamalıdır. Soykırım, bu görüşe göre, Hitler iktidarının 1933'ten itibaren uyguladığı tüm yasaların ve ayrımcılıkların, istenilen şekilde işlememesi üzerine ulaşılan bir sonuç olmuştur. Bu gruplara ek olarak Rosemary Ruether gibi Yahudi soykırımını, Hıristiyanlık-Yahudilik anlaşmazlığı üzerinden okuyanlar; Zygmunt Bauman gibi bu soykırımı modernitenin bir sonucu olarak yorumlayanlar ve Leon Jick gibi soykırımı, Hitler'in yayılmacı emperyalist arzuları ile ilişkili şekilde düşünen yaklaşımların varlığından bahsedilebilir (Helling, 2003, s. 44-61).⁶⁵ 1939 yılında sistemli bir şekilde gerçekleştirilmeye başlanan bu

⁶⁵ Antisemitizm ve soykırımın detaylarına ilişkin ayrıca bkz. Aly, G. (1999). *Final Solution: Nazi Population Policy and the Murder of the European Jews* (A. Brown, Çev.), London: Arnold; Bauman, Z. (1989). *Modernity and the Holocaust*. Ithaca, NY: Cornell University Press; Barkai, A. (1989). *From Boycott to Annihilation: The Economic Struggle of German Jews, 1933-1943*. Hanover, NH: University Press of New England; Dawidowicz, S. L. (1975). *The War against the Jews*, New York: Holt, Rinehart and Winston; Friedman, C. J. (2012). *The Routledge History of the Holocaust*, London: Routledge; Goodman, R. N. ve Meyers B. M. (2012). *The Power of Witnessing: Reflections, Reverberations, and Traces of the Holocaust: Trauma, Psychoanalysis, and the Living Mind*, London: Routledge; Hilberg, R. (1961), *The Destruction of the European Jews*, New York: Quadrangle Books; Katz, S. L. (1998). *The Holocaust: Memories, Research, Reference*, London: Routledge; Kerner, A. (2011). *Film and the Holocaust: New Perspectives on Dramas, Documentaries, and Experimental Films*, New York: Continuum Books; Landau, R. (1998).

kitleysel katliamdan ve yarattığı yıkımdan sorumlu olabilecek tek bir unsurun bulunamaması, soykırımı analiz eden tüm çalışmaların dikkate alınması sonucunu doğurmaktadır.

Nasyonal Sosyalizm iktidarının, Alman ırkının saflığını koruma politikası en yoğun ve görünür şekilde Yahudilere yöneltilmiş olsa da, Yahudilerin yanı sıra Romanlar, homoseksüeller, 'sapkın' davranışlarda bulunurlar ve fiziksel ve zihinsel engeli bulunanlar da iktidarın ırksal temizlenme (sterilizasyon) politikasından nasiplerini almışlardır. Nazilerin, örneğin, 1937 yılında başlayan, engellileri ortadan kaldırma yönündeki eylemleri, 1939 yılında beş bin engelli çocuğun öldürülmesi ile sonuçlanmıştır (Payne, 1995, s. 195-6). Bu işlem yeni doğanlardan sakatlığı bulunanların tespit edilip, doktor onayıyla öldürülmesini içerdiği gibi, yaşça daha büyük olup da yine herhangi bir sakatlığı bulunan Almanların da imhasını içinde barındırmıştır (Rees, 1997). 1939 yılına gelindiğinde toplamda yaklaşık 370 bin Alman, Nazilerin ari ırk standardına uygun görülmediği için öldürülmüştür (Koonz, 1987, s. 257).

2. Nasyonal Sosyalist iktidarın diğer bir temel özelliği lider kültürünün varlığıdır. Tıpkı İtalya'da Duçe'ye atfedilen ilahilik gibi, Nasyonal Sosyalizmde de Hitler, rejimin tek ismi olarak tarihe geçmiştir. Hitler'in gerek parti içindeki gerekse de rejim içindeki konumu çok merkezidir. Führer sıfatıyla Hitler; ulusun birliğinin, adaletin, ahlaki değerlerin, Almanya'nın çıkarlarının ve onurunun temsilcisi olarak resmedilmiş ve algılanmıştır. Sahip olduğu yetenek ve zeka doğrultusunda kitleleri, Alman ırkının çıkarları ile buluşturabilecek tek insan olduğu düşünülen Führer'in sınırsız, sorgulanamaz ve tekelci iktidarı, Nasyonal Sosyalist rejimi birleştiren, harekete geçiren ve meşrulaştıran temel unsur olmuştur (Kershaw, 1994, s. 202). Kitlelerin mobilize edilebilmeleri için bir idole ihtiyaçları olduğunu savunan ve bu noktada popüler lider figürünün önemini vurgulayan Hitler, Nasyonal Sosyalizmle kendisini özdeşleştirmeyi başarmıştır.

3. Nasyonal Sosyalizm birey ve toplum doğasına ilişkin görüşlerinde de, İtalya faşizmi ile bir ortaklık sağlamıştır. Özellikle *Volksgemeinschaft*'i yücelten Nasyonal Sosyalizmde her bir bireyin, Alman halkının farklı bir parçasını oluşturduğu düşünülmüştür. Kan ve ırk birliği olan bireylerin sahip oldukları ortak bağ, bilinç ve inanç doğrultusunda oluşan toplum, bir çeşit sosyal organizma olarak algılanmıştır. Sahip oldukları farklı nitelikler ve gördükleri işlevler üzerinden sistemle ilişkilenen

bireylerin, toplum dışında ayrı bir varoluş alanı bulunmamaktadır (Göze, 2010, s. 182). Bu anlayışla birlikte Nasyonal Sosyalizmde, Aydınlatma düşüncesinin ortaya çıkardığı bireyin, bireyci liberalizmin ve insanların eşitliği fikrinin total şekilde reddedilmesi sonucuna ulaşılmıştır.

4. Sosyal bir organizma olarak düşünülen toplum içerisinde her bir bireye, yetenekleri ve kapasiteleri doğrultusunda farklı sorumluluklar yükleyen Nasyonal Sosyalizmde sistemin yeniden üretilmesi noktasında en önemli rollerden bir tanesi Alman gençliğine verilmiştir. Hitler iktidarının enerjinin, dinamizmin ve çalışkanlığın temsilcisi olarak gördüğü Alman gençliğinden beklentisi oldukça büyüktür. Irk siyasetinin ve öneminin kavranması noktasında, kendinden önceki nesillerden daha atik davranması beklenen gençliğin, 1936 tarihli Hitler Gençliğine Dair Kanun gereğince “fiziksel, zihinsel ve ahlaksal olarak, ulusa ve ırksal topluma hizmet etmek üzere Nasyonal Sosyalizm ruhu ile eğitilmesine” karar verilmiştir (Lee, 2002, s. 239). Kanunun gençlere attığı önemi Hitler kitabında şu şekilde dile getirmiştir:

[...] Fakat biz herşeyden önce, Alman gençliğinin güçlü ordusuna sesleniyoruz. Bu gençler ordusu, tarihin öyle bir dönüm noktasında bulunuyor ki, babalarının tembel ve başıboş davranışları onları, mücadelenin içine atılmaya mecbur bırakmaktadır. Gençler, ırkçı devletin mimarları, yakın tarihte tam bir yıkılmanın veya burjuva dünyasının ölümünün son tanıkları olacaklardır (Hitler, 2012 [1925/26], s. 314).

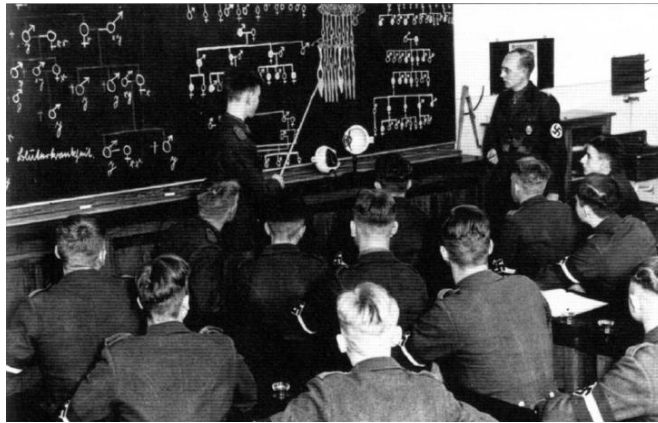
Irk siyasetinin önemini kavramaları, Alman ırkının ‘üstünlüğünü’ korumaları için oldukça büyük önem arz eden Alman gençlerinin eğitimi de bu noktada devletin dikkatli bir şekilde üzerine eğildiği bir konu haline almıştır. Gençlerin Nasyonal Sosyalizmi içselleştirmeleri ve tam bir Alman olarak yetişmeleri için sistemli bir şekilde yürütülen eğitim programları hazırlanmış, gençlerin belirli kalıplar içerisinde yetişmeleri sağlanmıştır.⁶⁶ Nasyonal Sosyalizmin gençlere attığı bu önem neticesinde; okul hayatında verilen ‘eğitimin’ yanı sıra, gençlerin boş zamanları da gençlik örgütleri bünyesinde kontrol altına alınmış ve değerlendirilmiştir. Bu noktada en etkin olan örgüt Hitler Gençliği (Hitlerjugend) olmuştur. Bu örgüt 10-18 yaş aralığında olan erkeklerin fiziksel ve zihinsel olarak şekillendirildiği temel örgütlerden bir tanesi olmuştur. 1936’dan itibaren üyeliği zorunlu hale getirilen bu örgüt içinde gençler, gerek fiziksel gerekse de ruhsal olarak her an savaşa gireceklermiş gibi hazır hale getirilmeye çalışılmıştır (Dearn, 2006, s. 16-7).

⁶⁶ Hitler iktidarı süresince, gençlerin Alman ırkının üstünlüğü düşüncesine gönül vermelerini sağlamak için uygulanan eğitim politikalarına ilişkin detaylı bilgi için bkz. Blackburn, W. G. (1985). *Education in the Third Reich: A Study of Race and History in Nazi Textbooks*. New York: State University of New York Press.

Gençliğin bilinçlerinde ve karakterlerinde bir dönüşüm yaratmak hedefi taşıyan Nazi eğitiminin önemini *So Ward Das Reich* (1943) isimli kitabın yazarları Heinrich Blume, Dietrich Klagges ve Frit Stoll şu şekilde ifade etmişlerdir:

Nasyonal Sosyalistlerin eğitimi çocukluktan başlar. Anne "Frauenshaft"ta ve baba SA ya da SS'de. Orada anneler ve babalar, kendi çocuklarını nasıl yetiştireceklerini öğrenirler. Okullarda ise Führer'i öğrenirler. On yaşına geldiklerinde Hitler Gençliğinin ya da Alman Kızlar Birliğinin üyesi olurlar. Erkekler, yolculuklar ve uzun kamplar süresince, güçlerini ve kardeşlik duygularını geliştirirler. Uzun Nuremberg yürüyüşüne katılmak onlara büyük onur verir. Orada Führer'i görür ve onun sözlerini işitirler: İnsanların büyüdüklerinde ihtiyaç duydukları gücü, sizler bugün kullanın; sadık olun, cesur olun, yiğit olun ve etrafınızda ihtişamlı bir dostluk bağı kurun! (aktaran: Blackburn, 1985, s. 77).

Gençleri eğitecek kurum olan okullar ise Nasyonal Sosyalizm döneminde bir dönüşüme uğramış ve daha önceden, Marxist ruhu öğrencilere aşıladığı düşünülen eğitim programlarında değişiklik yapılmıştır. Okulların temel görevi; gençlere Alman kültürünü tanıtmak ve karakterlerini bu yönde şekillendirmektir. Eğitim sisteminde bir reform gerçekleştirerek kız ve erkeklerin okullarını ayıran, okul sayılarını azaltan iktidar ayrıca bu okullara saf kan taşıyan Alman gençlerinin katılımını öncelemiştir. Bu doğrultuda 1933 yılında Yahudilerin, Alman okullarına katılımını sınırlandıran iktidar 1938 yılında ise bunu tümüyle yasaklamıştır (Pine, 2010, s. 26-30). Derslerde Yahudilerin, Romanların ve Slavların ırksal 'aşağılıklarına' vurgu yapılmasına ve Alman kanının, kültürünün ve geleneklerinin yüceltilmesine olanak sağlayan iktidarın bu ırkçı tavrı, okullarda okutulan ders kitaplarının içeriklerinde ve derslerde ortaya çıkmıştır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Nazilerin, ırkın saflığı konusuna verdikleri önem doğrultusunda, okullarda sağlıklı ırkların biyolojik özelliklerine ilişkin 'bilimsel' veriler öğrencilere aktarılmaktadır.

Kaynak: Dearn, 2006, s. 27

5. Alman gençliğini ırk siyaseti ekseninde örgütlemeyi hedefleyen Nasyonal Sosyalist devlette 'üstün' Alman ırkının devamının sağlanması noktasında kadınlar, rejimin temel taşları olarak konumlandırılmışlardır. İtalya faşizminde olduğu gibi, bu dönem Almanya'sında da kadınların doğurganlıkları üzerinden tanımlanması söz konusu olsa da, Almanya'da kadınların konumlarını etkileyen fazladan bir ırk unsurunun varlığından bahsedilebilir. İlerleyen bölümde daha detaylı şekilde incelenen bu konuya ilişkin olarak bu bölümde sadece, Hitler iktidarının kadına yönelik söyleminin; ırkçılığın ve cinsiyetçiliğin eklenmesini temsil ettiği söylenebilir (Bock, 1983, s. 400-2).

6. Nasyonal Sosyalizmin kurmak üzere yola çıktığı totaliter rejimde, kitlelerin sorgusuz itaatini sağlamak hayati önem taşımıştır. Ortaya çıkışı itibariyle rasyonel ve kendi yaşamını şekillendirebilecek kapasiteye sahip birey fikrine karşı çıkılan Nasyonal Sosyalist düzende, kitlelerin kendilerini sisteme tümüyle teslim etmesi beklenmiştir ki, bu da bireylerin karakter yapılarını, davranışlarını, her türlü ahlaki ve toplumsal değerlerini manipüle ederek sağlanmaya çalışılmıştır. Düzenin aksamadan işlemesi için gerekli olan mutlak itaat, bu sisteme gönül vermiş kitlelerin, iktidarın gerçekleştirmeye talip olduğu her türlü vahşete gözü kapalı şekilde dahil olmasına olanak sağlamıştır. Nazi rejiminin yol açtığı yıkım ve bunun nedenleri üzerine eğilen Alman siyaset bilimci Hannah Arendt bu duruma, Adolf Eichmann Davası üzerine düşünceleri ile açıklık getirmeyi hedeflemiştir. 1961 yılında Yahudilere uygulanan "Nihai Çözüm"ün en büyük akıl hocalarından olan Eichmann'ın davasını takip etmek için Kudüs'e giden Arendt, gözlemleri sonucunda Eichmann'ın ne fanatik bir antisemitik ne de bir canavar olduğu sonucuna ulaşmıştır. Arendt bu düşüncesini şu şekilde dile getirmiştir:

[...] Eichmann sadece, gündelik dilde söyleyecek olursak, *ne yaptığını hiç fark etmemiştir*. [...] Aptal biri değildi. Dönemin baş suçlularından biri haline gelmesine olanak sağlayan – aptallıkla kesinlikle özdeş olmayan bir şeyden- fikirsizlikten başka bir şey değildi [...] Gerçeklikten bu kadar uzak ve bu kadar fikirsiz olmak, belki de insanın bünyesinde bulunan bütün şeytani içgüdülerin vereceği zarardan daha büyük bir yıkıma yol açabilir (Arendt, 2012 [1963], s. 292).

Arendt'in dikkat çektiği nokta; düşünme gücü ve rasyonalite dışlanarak gerçekleştirilen eylemlilik hali üzerine yoğunlaşmıştır. Fikirsizlik ve kötülük arasında kurduğu ilişki sonucunda, Nazi rejiminde karşılaşılan vahşetlerin gerçekleştirilmesini "kötülüğün sıradanlığı" kavramı çerçevesinde ele alan Arendt, yalnızca yasaların gerektirdiği şekilde ve kendi eylemleri üzerine düşünmeden harekete geçen, iktidara mutlak itaat gösteren ve yapılan davranışın sorumluluğunu bireysel olarak üzerine almayan

bireylerin varlığını görünür kılmıştır. İtaatkâr bireyin varlığı; lideri, liderin tüm girişimlerini ve sistemi desteklemesine olanak sağlaması ve sistemin işleyişi açısından büyük önem taşımıştır.

7. NSDAP iktidarı boyunca, Nasyonal Sosyalizmi kitlelere yaymak ve onları sistem için istenilen 'kıvama' getirmek için yoğun ve sistemli bir şekilde propaganda faaliyetlerine başvurulmuştur. Mussolini iktidarının da büyük oranda faydalandığı propaganda faaliyetleri, Hitler iktidarı boyunca görece daha ciddi şekilde takip edilmiş ve hatta 1933 yılında Joseph Goebbels'in başkanlığını yaptığı bir Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı kurulmuştur. Propaganda faaliyetlerinin temel amacı; Nasyonal Sosyalizmin ilkelerini sanat, müzik, tiyatro, film, kitap, radyo, eğitim dokümanları ve basın gibi çeşitli araçlar aracılığıyla kitlelere iletmektir. Bu faaliyetler Hitler tarafından; "taftar toplamak, yeni doktrin için insan malzemesi oluşturmak, bir doktrini milletin tüm fertlerine duyurmak ve kabul ettirmeye çalışmak" şeklinde yorumlanmıştır (Hitler, 2012 [1925/26], s. 464). Bu faaliyetler doğrultusunda her bir bireyin desteğini ve sorgusuz itaatini kazanmayı hedefleyen Hitler iktidarı, propaganda söylemlerini mümkün olduğunca bilimsel dilden uzak, basit ve iddiasız bir şekilde hazırlamaya çalışmıştır, zira her kesimden insana ancak bu yolla hitap edilebileceği düşünülmüştür (Göze, 2010, s. 189). Bu doğrultuda yürütülen propaganda faaliyetleri çeşitli tekniklere başvurularak gerçekleştirilmiştir.⁶⁷ Örneğin bir yandan Yahudileri, komünistleri, liberalleri ve demokrasiyi küçük düşürücü bir dil kullanılıp, kitlelerin korkuları, nefretleri ve önyargıları körüklenirken; diğer yandan kitlelerin sevgi ve kardeşlik duyguları, iktidar lehine artırılmaya çalışılmıştır. Bunların yanı sıra, faaliyetler kapsamında lider ile kitleler arasında bir bütünleşme sağlamak için Hitler sıklıkla gündelik hayatın içinde resmedilmiştir. Propaganda faaliyetlerinin kitleleri körleştirme hedefi doğrultusunda ayrıca, gerçekleşmiş birtakım olayların ortaya çıkması, sistemin eleştirilmesi ve muhalefet yapılması üzerine de ciddi bir baskı uygulanmış, gerektiği takdirde doğru bilgilerin çarpıtılması ve şiddet kullanma yoluna başvurulmuştur (Yourman, 1939, s. 149-58). Tüm bu çabalar sonucunda kitlelerin gerek iktidara gerekse de ülkede olup

⁶⁷ Nasyonal Sosyalist iktidarı süresince uygulanan propaganda faaliyetlerine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Fox, J. (2007), *Film Propaganda in Britain and Nazi Germany*, Oxford: Berg Publishers; Giesen, R. (2003). *Nazi Propaganda Films: A History and Filmography*, Jefferson NC: McFarland; Gillespieve, W. ve Nelson, J. (2007). *Film Posters of the Third Reich*, Los Angeles: GN Productions; Herf, J. (2006). *The Jewish Enemy: Nazi Propaganda during World War II and the Holocaust*, Cambridge: Harvard University Press; Hoffmann, H. (1996). *The Triumph of Propaganda: Film and National Socialism, 1933-1945*, Oxford: Berghahn Books; Welch, D. (2001). *Propaganda and German Cinema, 1933-1945*, New York: I.B. Tauris; Welch, D. (2002). *The Third Reich: Politics and Propaganda* (2. Ed). London: Routledge; Zortman, B. (1984). *Hitler's Theatre : Ideological Drama in Nazi Germany*, Firestein Books.

bitenlere ilişkin birtakım gerçeklerden haberdar olması önlenmiş, rejimi sorgulamayan bireylerin yaratılması hedeflenmiştir.

Goebbels liderliğinde yürütülen propaganda faaliyetlerinde en yoğun şekilde kullanılan araçlardan bir tanesi sinema olmuştur. 1934 yılında çıkartılan “Reich Sinema Yasası” ile birlikte, ‘iyi’ filmleri teşvik etmeyi, ‘kötü’ filmleri ise yasaklamayı öngören bir sansür sistemi uygulanmaya başlamıştır (Welch, 2001, s. 13). Nasyonal Sosyalizm iktidarı süresince siyasi amaçlar için kullanılan sinema sektöründe yer etmiş pek çok propaganda filminin varlığından bahsedilebilir: *The Quicksilver Hitler Youth* (1933), *SA-Mann Bran* (1933), *Hans Westmar* (1933), *Hitler Youth Quex* (1933), *The Triumph of Will* (1935), *The Eternal Forest* (1936), *Olympia* (1938), *For Honour* (1938), *Jew Süß* (1940), *The Eternal Jew* (1940), *I Accuse* (1941), *Stukas* (1941), *Kolberg* (1945) gibi filmler Nazi iktidarı döneminde çekilen manipülatif filmlerdendir.

Nasyonal Sosyalizmin çıkarları için işlevselleştirilen sinema sektöründe çekilen bu filmlerde verilen mesajlar birkaç grup içerisinde toplanabilir: *Hitler Youth Quex*, *Hans Westmar* ve *SA-Mann Bran* gibi filmler gerek partinin ve gerekse de Nazilerin kahramanlıklarının ve güçlerinin yüceltilmesi amacını taşıırken, *Olympia* ve *I Accuse* filmleri, savaşkan ve sportif Aryan prototipinin sergilenmesini hedeflemiştir. Bunlara ek olarak önemli bir propaganda filmi olan *The Triumph of Will* bir yandan Nasyonal Sosyalist rejimin gücünü ve kusursuzluğunu sahnelerken, diğer yandan lider kültürünün içselleştirilmesine hizmet etmiştir. Bunların yanı sıra bu dönemde çekilen propaganda filmlerinde; savaş ve orduyu merkeze alan askeri imgelerle birlikte, savaşı ve savaşçılığı meşrulaştırmak amacıyla düşman imgesine sıklıkla başvurulmuştur (Welch, 2001, s. 204-5).

Yoğun propaganda faaliyetleri aracılığıyla kitleleri belirli kalıplara göre şekillendirmek ve onlar üzerinde mutlak kontrol sağlamak isteyen Nasyonal Sosyalizm iktidarı, alınan her türlü önleme rağmen, Nazi karşıtı bir hareketlenmenin önüne geçememiştir. Hitler iktidarına karşı ortaya çıkan bu direniş, içerisinde farklı motivasyonlarla hareket eden çeşitli grupları barındırmıştır. 1933-1945 yılları arasında direniş gruplarını eyleme geçiren temel güdü; Hitler diktatörlüğünü yıkmak ve yeni bir düzen tesis edebilmektir. Bu amaçlar doğrultusunda mücadele eden gruplar arasında komünistler ve sosyalistler gibi işçi hareketinin savunucuları, gençler ve öğrenciler, ordu subayları, ruhban sınıfı ve kıdemli kamu çalışanları gibi farklı nitelikler taşıyan gruplar bulunmaktadır (Mommsen, 2003, s. 1). Almanya’daki Nazi karşıtı hareketin en temel özelliği; içerisinde farklı

talepleri barındırması ve kitlesel bir direnişe evrilememiş olmasıdır (Klemperer, 1992, s. 2). Nazi karşıtı direniş iktidarın gerek manipülatif eylemleri ve gerekse de terör uygulamaları nedeniyle, toplumsal bir destek bulmaktan aciz kalmıştır. Direnişçilerin birçoğu ise tutuklanmış, toplama kamplarına gönderilmiş ya da öldürülmüştür.⁶⁸

Hitler iktidarının her türlü muhalefeti sıkı şekilde kontrolü altına alması ve önlemesi nedeniyle Nazi karşıtı hareketin önemli bir bölümü yer altı örgütlenmeleri şeklinde yürütülmüştür. Örneğin Nazi karşıtı hareketin en etkin kanadı olan komünistler, sosyalistler ve Sosyal Demokratlar, 1933 yılında tüm siyasal partilerin kapatılması üzerine, birtakım gizli örgütlenmelerle faaliyetlerini yürütmek zorunda bırakılmışlardır. Sosyal Demokratların *Red Shock Troop* ve *New Beginning* adlı örgütleri, illegal ilan edilmesi üzerine 360 bin üyesiyle yer altı örgütü olarak faaliyet gösteren komünistlerin *The Uhrig Group*, *Home Front*, *The Red Orchestra* ve *Baum Grop* isimli örgütleri ve Hitler iktidarına karşı organize bir şekilde direniş gösteren sanayi işçilerinin oluşturduğu *The Anti-Fascist Workers' Group of Central Germany* ve *The Mannheim Group* isimli örgütler iktidar karşıtı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bunların yanı sıra Hitler iktidarının, yetişme tarzlarını ve eğitimlerini çok sıkı şekilde kontrol ettiği gençler arasında da Nazi karşıtı bir hareket filizlenmiştir. Gençlere uygulanan katı disipline ve beyin yıkamalara karşı harekete geçen gençler; *the White Rose*, *the Edelweiss Pirates*, *Swing Youth* ve *Jazz Youth* isimli örgütler altında Hitler iktidarının politikalarına direniş göstermişlerdir (Housden, 1997, s. 68-92; McDonough, 2005, s. 3-18).⁶⁹ Toplumsal alanda örgütlenen ve siyasal mücadele veren bu grupların yanı sıra Nazi karşıtı hareket içinde Hitlerlere pek çok suikast girişiminde bulunulmuştur. Özellikle ordu subaylarının etkin olduğu bu suikat girişimlerinden, Claus Schenk von Stauffenberg'in liderliğinde 20 Temmuz 1944 tarihinde yapılan, ancak başarısızlıkla sonuçlanan suikat girişimi (*20 July Plot*) Nazi karşıtı mücadelenin sembollerinden bir tanesi halini almıştır (Mommsen, 2003, s. 205-18).

⁶⁸ 1933-45 yılları arasında 150 bin komünist toplama kamplarına sürülmüş ve bunların 30 bine yakını idam edilmiştir. 1942 yılında 739 Nazi karşıtı genç, 1944 yılında ise 193 bin sanayi işçisi, Nazi karşıtı eylemlere katılmaları nedeniyle tutulanmıştır (McDonough, 2005, s. 4-18).

⁶⁹ 1942 yılında Münich'te örgütlenen *Beyaz Gül* (*White Rose*) isimli direniş grubunun temelini Hans Scholl, Sophie Scholl, Alexander Schmorell, Christoph Probst, Willi Graf gibi öğrenciler oluşturmuştur. İnsanları, Hitler iktidarına karşı harekete geçirmeye davet eden bildirilerini Münich Üniversitesi'nde dağıttıkları bir sırada yakalanmış ve kısa süre içerisinde bir kısmı uzun süreli hapis cezasına çarptırılırken, Hans Scholl ve Sophie Scholl kardeşler idama mahkum edilmiştir (Sophie Scholl-Die letzten Tage, 2005). Beyaz Gül direniş örgütü ile ilgili bkz. Axelrod, T. (2001). *Hans and Sophie Scholl: German Resisters of the White Rose*, New York: Rosen Publishing Group; Scholl, I. (1970). *Students Against Tyranny: The Resistance of the White Rose* (A. R. Schultz, Çev.), Indianapolis: Wesleyan Publisher.

Her türlü baskıya ve şiddete rağmen bir muhalif hareketin doğmasını engelleyememiş olan Hitler iktidarı, bu başarısızlığının yanı sıra yönetim katında da kusursuz bir işleyiş sağlayamamıştır. Her ne kadar Hitler rejimin tek ismi olarak görünür kılınsa da, devlet mekanizması çoğunlukla bakanların işleyişine terk edilmiş ve burada ortaya çıkan karşılıklı rekabet nedeniyle etkili bir çalışma sistemi kurulamamıştır. Devlet yönetiminde yaşanan bu başarısızlık, Nasyonal Sosyalizmin gerçekleştirmeye talip olduğu sosyal devrimde de izlenmiştir. Hitler her ne kadar eski sistemi tamir etmeye çalışmak yerine, yenisini kuracaklarını belirtmiş olsa da Nasyonal Sosyalizmin uygulamaları sonucunda; seçkinler sınıfının refah seviyesinde bir düşüş yaşanmamış, ordu sahip olduğu gücü korumuş ve sermaye sınıfı, işçi sınıfı üzerindeki hakimiyetini güçlendirmiştir (McDonough, 2001, s.100-1). Ayrıca Bertolt Brecht'in "Hitler'in çabası başarısız kalacaktır. Gerçek kökenlerine inmediği için, Almanya'daki korkunç yoksullukla başa çıkmayacaktır" (Brecht, 2001, s.128) savını doğrular şekilde Nasyonal Sosyalizm döneminde kitlelerin içinde buldukları ekonomik düzende de gerçek anlamda bir düzelme yaşanmamıştır. Hitler iktidarının en 'başarılı' ve en 'etkili' olduğu alan işçi sınıfını, Yahudileri ve her türlü farklılığı yok etmek konusunda gösterdikleri faaliyetler olmuştur.

Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası alanda sahip olduğu etkiye benzer şekilde, Nasyonal Sosyalizm rejimi de iki savaş arası dönemde Avrupa siyasetini şekillendiren temel güçlerden bir tanesi olmuştur. İstikrarlı bir şekilde sürdürülen, Alman ırkının birliğini sağlama ve Almanlara sahip oldukları prestiji yeniden kazandırma yönündeki politikaları, Hitler iktidarını uluslararası arenada saldırgan ve tehlikeli bir ülke konumuna sürüklemiştir. Alman birliğinin sağlanması için gözünü önce Avusturya'ya, sonra da Çekoslovakya ve Polonya'ya diken iktidarın bu yayılcı ve saldırgan tutumu, İkinci Dünya Savaşı'nı başlatan temel dinamiklerden bir tanesi olmuştur. Hitler, 25 yıllık Nasyonal Sosyalizm serüvenini, Sovyet Rusya'ya saldırması ile birlikte sonlandırmış ve büyük uğraşlarla ele geçirdiği iktidarı, Stalingrad'da gömmüştür. Ülkesini bir dünya savaşına sürükleyen Hitler, Almanya Müttefik Devletlerce işgal edilirken, sessiz sedasız intihar ederek tarih sahnesinden çekilmiştir (Armaoğlu, 2004, s. 361-402).

Almanya'da Üçüncü Reich dönemi faşizmin gerçek anlamda hayata geçmiş halini temsil etmiştir. İtalya ile birlikte, Almanya'daki bu dönem, faşizmin temel özelliklerinin anlaşılabilmesi açısından oldukça açık birer örnek sunmuşlardır. Nasyonal Sosyalist rejimi tanımlayıcı karakteristik özelliklerin sıralanması sonucu, Hitler iktidarının, İtalya

faşizminden radikal bir kopuşu temsil etmediği açığa çıkmaktadır. Ulusu tanımlama ekseninde bir ayrışma yaşayan her iki rejim de milliyetçi bir güdüyle kurguladıkları benzer ideal düzenlere, şiddete, teröre ve propaganda faaliyetlerine başvurarak ulaşmaya çalışmıştır. Almanya'da ırk birliğini sağlamaya dönük politikalar, Hitler iktidarını 'yabancılara' karşı daha tahammülsüz ve saldırgan yapmış, her bir Alman vatandaşının kaderi Volksgemeinschaft'a sıkı şekilde bağlanmıştır. Bu noktada Hitler iktidarı, İtalya faşizmine paralel şekilde, özel-kamusal ayrımını devlet lehine yok eden totaliter bir diktatörlüğü temsil etmiştir.

Nasyonal Sosyalizmin, ırklar arasında var olduğu düşünülen eşitsizlikler üzerine inşa ettiği totaliter rejimin temel dayanaklarından bir diğeri de; cinsler arası eşitsizlik fikridir (Tekeli, 1984, s. 419). Hitler liderliğindeki Nasyonal Sosyalist hareket içerisinde genel kabul gören, kadın ve erkeğin eşitsizliği fikri, kadınlara yapılan muamelenin altında yatan en temel düşüncelerden bir tanesidir. Dahası, Nasyonal Sosyalizmin kadın söylemi ve kadına yönelik uygulamalarındaki en belirgin ve radikal unsur, onun ırkçı söylemi ile ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle, Hitler iktidarının siyasi kararlarının belirlenmesinde en önemli faktör olan ırkın saflığını koruma amacı, kadınlara atfedilen sorumlulukların ve onlara yöneltilen tutumların da temel motivasyon kaynağını oluşturmuştur. İktidarın kadın söylemindeki bu ırkçı eğilim, Nasyonal Sosyalizmin ideal düzen kurgusu içerisinde rahatlıkla takip edilebilir niteliktedir.

3.2 NASYONAL SOSYALİZM İÇİNDE KADININ KONUMU

Faşist devlet sisteminin en somut ikinci örneği olan Nasyonal Sosyalizmde, tek parti liderliğine dayalı olarak kurulan ve terör yöntemini benimsemiş olan totaliter devlet sisteminde her bir birey, rejimin şekillendirmesine tümüyle açık hale getirilmiştir. Çeşitli yöntemlerle, bireylerin kendi yaşamları üzerindeki kontrollerini sonlandıran Nasyonal Sosyalist rejimde, sistemin sürekli olarak yeniden üretilebilmesi için ideal kadın ve erkek stereotipleri oluşturulmuştur. İktidarın kadınlara ve erkeklere yönelik tavır ve tutumları da bu kurgularla ilişkili şekilde belirlenmiştir.

Hitler iktidarı açık bir biçimde erkeklige atfedilen değerleri yücelten, maskülen bir devlet yapılanmasını öncelemiştir. Bunun yanı sıra yoğun bir kadın düşmanlığı ile birlikte uygulanan politikalar Nazi dönemi siyasal, ekonomik ve toplumsal hayatının içerisinde kadınların nasıl bir konumda bulunduğuna yönelik birtakım sorular doğurmuştur. Kadınların faşist sistemle nasıl ilişkilendiklerine ilişkin sorular özellikle 1970'li yıllar

itibariyle daha yoğun şekilde ele alınmış ve Nazi dönemindeki kadın deneyimleri açığa çıkartılmaya başlanmıştır (Ascheid, 2010, s. 40).

Almanya'daki faşist devlet yapılanması içerisinde kadının konumu kaçınılmaz olarak birtakım siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeler doğrultusunda şekillenmiştir. Hitler iktidarı altında kadınların konumunu etkileyen bu gelişmelerin kökleri 19. yüzyıla kadar geriye götürülebilir. Bu yüzyılda ortaya çıkan kadın hareketleri, yıllar geçtikçe hareket içerisinde yaşanan dönüşümler, sanayileşme, Weimar Cumhuriyeti'nin kadına yönelik politikaları ve Büyük Buhran (1929) gibi etkenler Almanya'da gerek kadınların toplum içerisindeki konumlarının şekillenmesini, gerekse de Hitler iktidarının kurguladığı kadın imgesine bir altyapı sunmasını sağlayan temel unsurlar arasında sayılabilir.⁷⁰

19. yüzyıldan itibaren ele alınabilecek olan bu süreç; Almanya'da, birtakım hakları için mücadele eden bir kadın hareketini, hareket içerisindeki fraksiyonları ve dönüşümleri, bu mücadele ile elde edilen kazanımları ve bunların, Hitler iktidarı altında mutlak şekilde yok oluşlarını içermiştir. Kadının konumunu sözü edilen tarihsel süreç içerisinde ele almanın, Hitler iktidarının kadın algısının bir radikallik arz edip etmediğini analiz edebilmek açısından faydalı bir veri sağlayacağı düşünülebilir.

Almanya'da ilk kadın hareketleri 1860'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır (Gabler, 1983, s. 53-82). Temel çıkış noktası, kadını siyasa ile ilişkin düşünmekten ve konuşmaktan alıkoyan, erkeklerin kadınlar üzerinde nüfuzlarını artıran yasalara karşı çıkışın yanı sıra cinsiyet temelli iş bölümüne, kadınlık ile ev içi hizmetin özdeşleştirilmesine karşı bir başkaldırıdır. Gabler'in belirttiği şekilde; bu dönemdeki kadın hareketinin temsilcileri arasında Louise Otto-Peters (1819-1895), Hedwing Down (1831-1919), August Bebel (1840-1913), Helene Lange (1848-1930), Clara Zetkin (1857-1933) ve Rosa Luxemburg (1871-1919) gibi isimler bulunmaktadır. Bir yandan kadınların oy, eğitim ve çalışma hakları için diğer yandan ise kötü çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve siyasal, toplumsal ve ekonomik eşitlik için sürdürülen mücadele çeşitli organizasyonlar ve yayınlar aracılığıyla yürütülmüştür. Bu döneme özgü olarak Bertha von Suttner'in (1843-1914) liderliğini yaptığı bir barış hareketinin varlığından da

⁷⁰ Tüm bu unsurların, Nasyonal Sosyalizm dönemindeki kadın algısına yaptığı etki için bkz. Boak, H. (1990). Women and Weimar Politics, *European History Quarterly*, 20(3), 369-399; Elizabeth D. H. (2002). Sexuality and Nazism: The Doubly Unspeakable?, *Journal of the History of Sexuality*, 11 (1-2), 22-66; Guba, A. D. (2010). Women in Nazi Germany: Victims, Perpetrators and the Abandonment of a Paradigm. *Concept*, 33; Mason, T. (1976). Women in Germany, 1925-1940: Family, Welfare and Work. Part I. *History Workshop*, 1, 74-113; Matthew, S. (2003). *Women in the Third Reich*. New York: Oxford University Press; Sigmund, M. A. (2000). *Women of the Third Reich*. Richmond Hill: NDE Publications; Stephenson, J. (2001). *Women in Nazi Germany*. New York: Longman.

bahsedilebilir. Sözü edilen dönemdeki kadın hareketi homojen bir yapı arz etmekten ziyade burjuva kadın hareketi ya da sosyalist kadın hareketi gibi ayrışmalara sahne olmuştur (Tekeli, 1984, s. 427-8). Heterojenliğine rağmen yürütülen kadın mücadelesinin yanı sıra, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılması, bu süreçte kadınların ekonomiye ve iş yaşamına olan katkıları Weimar Cumhuriyeti döneminde kadınların birtakım haklarına ulaşmalarını sağlamıştır.⁷¹

Birinci Dünya Savaşı sonrası Weimar dönemi, kadınların kamusal alandaki görünürlüklerinin arttığı ve yasal olarak birtakım haklara ulaşabildikleri bir dönemi temsil etmiştir. 1918 yılında kadınların seçme ve seçilme haklarının yasayla garantilenmesinin yanı sıra, Weimar Anayasası'nın 109. maddesinde; cinsiyet eşitliğinin teslim edildiği ve kadınlar ile erkeklerin aynı vatandaşlık hak ve yükümlülüklerine sahip oldukları ilke olarak kabul edilmiştir (Husemann, 1983, s. 85). Bunlara ek olarak bu dönemde kadınlar siyasal partilere, yerel yönetim birimlerine, çeşitli meslek kuruluşlarına, üniversitelere ve işçi sendikalarına katılmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı nedeniyle sanayi alanında daha fazla yer almaya başlayan kadınların, savaş sonrası dönemde istihdam oranı daha da artmıştır (Frevert, 1989, s. 162-8). Ancak bu dönemde modern ve özgürleşmiş kadın imajı yaratılmış olsa dahi, siyasal partiler kadınların rasyonelliklerine olan güvensizliklerini dile getirmekten çekinmemişler, onları mümkün olduğunca aile ve eğitim politikaları, sağlık ve refah hizmetleri gibi alanlarda etkin kılma yolunu seçerek üst düzey siyasetten uzak tutmak istemişlerdir. Frevert'in (1989) belirttiğine göre bu düşüncenin bir çıktısı olarak; hem aday listelerinde kadınlara daha az yer verilmiş hem de kadınlar önemli kararların altına imza atabilecekleri pozisyonlardan men edilmişlerdir.

Weimar döneminde siyasal partilerin antifeminist tutumlarının ötesinde, 1800'lü yıllarda Almanya'da mücadele etmeye başlayan kadın hareketlerinde bir dönüşüm yaşandığı söylenebilir. Temelde burjuva ve Marksist-sosyalist kadınlar tarafından yürütülen kadın mücadelesinin içerisinde, özellikle burjuva kadınlar arasında daha açık gözlenebildiği şekliyle, 1918 sonrasındaki yıllarda sağ ideolojilere doğru bir kayış yaşanmaya başlamıştır (Tekeli, 1984, s. 428). Bu doğrultuda 1920'li yıllarda, kadınların hak mücadelesi yürüttükleri çeşitli organizasyonlara katılım istekleri ve oranlarında bir düşüş yaşanırken, geleneksel değerleri koruyan ulusal birliklere olan destekleri

⁷¹ İlimliler (*Moderates*) olarak tanımlanan burjuva kadın hareketini sosyalist kanattan ayıran en temel unsur; ilimlilerin mutlak bir eşitliği savunmalarından ziyade, kadınların ve erkeklerin birbirlerinden farklı doğalara sahip olduklarını kabul etmeleri, farklılıklarına rağmen eşit muamele talep etmeleri ve ağırlıklı olarak toplumsal ve ekonomik alanda sahip oldukları hakların peşine düşmeleri, siyasal ve ekonomik alanda erkeklerle mutlak bir eşitlik çağrısında bulunmamalarıdır (Kolinsky, 1989, s. 7).

fazlalaşmıştır.⁷² Bu durum önceki yıllarda ‘kadın sorununa’ yönelik atılan adımların gerçekte geleneksel kadınlık-erkeklik algısında bir kırılma yaratmadığını kanıtlamıştır. Yapılan yasal düzenlemelere rağmen siyasete, ekonomiye ve toplumsal hayata dahil kadın imajının zihinlerde yer etmemiş olmasına örnek olarak, sağ görüşlü kadınların tutumları gösterilebilir. Çeşitli birlikler altında faaliyet gösteren antifeminist hareketin temel köşe taşları olarak; 1912 yılında kurulan Kadınların Özgürleşmesini Önleyici Alman Birliği (*Deutscher Bund zur Bekämpfung der Frauenemanzipation*), 1884 yılında kurulmuş olan ilk olarak yasal eşitlik için mücadele eden ancak sonraları muhafazakâr bir çizgi takip etmeye başlayan Alman Kadınlar Birliği Federasyonu (*Bund Deutscher Frauenvereine*) ve dinsel temelleri bulunan Alman-Evanjelik Kadınlar Birliği ile Katolik Kadınlar Birliği gösterilebilir. Feminizm karşıtlığının yanı sıra antisosyalist ve antisemitist bir duruş da sergileyen bu birlikler, kadının toplum içinde, kadınsı ‘doğasına’ uygun bir yere oturtulması için mücadele vermiş ve özgürleşmeci hareketleri, Yahudilerin bir komplosu olarak yorumlamışlardır (Evans, 1976, s. 141). Sosyalist kadınların siyasal ve ekonomik alanda mutlak eşitlik taleplerinden farklı olarak sadakat, diğerkamlık ve idealistlik gibi ‘feminen’ değerleri önceleyen, doğaları itibarıyla kadınların erkeklerden farklı olduklarını ve farklı yetenekleri olduğunu savunan bu hareket, savaş sonrası kadın hareketinin galibi konumuna yükselmiştir (Koonz, 1987, s. 31-5). Sağ kanat kadın hareketinin bu duruşunun yanı sıra savaş sonrası dönemde kadınların asıl mesleklerinin annelik ve ev yaşamıyla ilgili olduğunu savunan Ev Kadınları Birlikleri oluşturulmaya başlanmıştır. Siyasal ve ekonomik alandaki görünürlüklerinin azalması yönündeki taleplere paralel olarak, kadınların annelik ve ev kadınlığı üzerinden ‘aktif’ olarak kamu hizmetlerinde yer alması sağlanmış, genç kızlara ev idaresini, çocuk bakımını ve eğitimini öğreten çeşitli kurslar açılmıştır (Scheck, 2003, s. 73-7). Kadınların bu tutumlarını etkileyen unsurlar Weimar Cumhuriyeti’ndeki iç dinamiklerle ilişkilidir. Öncelikle Weimar dönemindeki siyasal istikrarsızlığın, ‘kadın sorununu’ görünmez kıldığı söylenebilir. Çeşitli milliyetçi, muhafazakâr ve sosyalist partilerin ve eğilimlerin kendi aralarındaki mücadelesinde kadınlar da mevcut siyasal çekişmeye kanalize olmuşlar ve kendi konumlarına ilişkin endişelerini dile getirecek zemin bulamamışlardır. İkinci olarak etki eden unsurun, siyasal ve toplumsal alanda milliyetçi ve muhafazakâr eğilimlerin yaygınlık kazanması ile birlikte her türlü özgürleşmeci hareketin olumsuzlanması olduğu söylenebilir. Özellikle kadınların oy haklarını elde etmelerinden sonra ‘kadın sorununun’ bittiği yönünde bir inanca eşlik eden antifeminizm, toplumsal alanda cinsiyete dayalı iş bölümünün tekrar

⁷² Detayları için bkz. Frevert, 1989, s. 174-5.

benimsenmesi için uygun zemin yaratmıştır. Son olarak ise yaşanan ekonomik istikrarsızlıkların kadınların konumuna etki ettiği söylenebilir. Ekonomik çöküş, insanların en temel beslenme ürünlerine dahi ulaşmalarını zorlaştırması nedeniyle kadınların hayatlarında çözülmesi gereken en temel mesele olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum kadınların, 'kadın sorunu' ile ilgili endişelerinin yerini geçim derdinin almasına neden olmuştur. Ekonomik alandaki bozulmanın, insanların hayatlarını büyük oranda zora sokmasının akabinde, evlilik ve doğum oranlarında bir düşüş, doğum kontrolü yöntemlerinin satışında ve kürtaj oranlarında bir yükseliş yaşanması ise kaçınılmaz olmuştur. Weimar Cumhuriyeti'nin bu duruma karşı önlemi ise uygun nüfus politikaları doğrultusunda doğum artışını teşvik etmektir (David ve diğerleri, 1988, s. 87-9).

Sözü edilen nüfus politikaları 1900'lü yıllarda tüm Avrupa'da olduğu gibi Almanya'da da, doğum oranlarında yaşanan genel bir düşüşün ardından uygulamaya konmuştur (French, 2008, s. 122). Bu yıllardan itibaren uygulamaya konan nüfusu artırma politikalarının en önemli özelliği, daha sonra Hitler döneminde de uygulanan, öjeni politikasını içermiş olmasıdır.⁷³ Öjeni politikasının Almanya'da yayılmasını sağlayan ilk isim; Darwin'in evrim teorisini destekleyen, Alman biyolog Ernst Haeckel (1834-1919) olmuştur. Tüm Avrupa'da ve Amerika'da olduğu gibi Almanya'da da bu dönemde, sağlıklı ve refah içinde yaşayan bir neslin gelişiminin sağlanması ve genetik özelliklerin kusursuzlaştırılması çabaları ortaya çıkmıştır.⁷⁴ Dahası çeşitli grupların doğurganlıkları üzerindeki kontrollerinin ellerinden alınması ile birlikte sağlıklı ve daha güçlü bir Alman nüfusu yaratılabileceği düşüncesi, hem sağ hem de sol ideoloji yanlıları tarafından savunulmuştur (Pine, 1997, s. 11). Bu süreçte Alman Irksal Sağlık Birliği (1904), Irksal Sağlık Kürsüsü (1923), Kaiser-Wilhelm Antropoloji, İnsan Kalıtımı ve Öjeni Araştırmaları Enstitüsü (1927), Alman Etnik İyileştirme ve Genetik Birliği (*Deutscher*

⁷³ Öjenik (İng. *eugenics*); insanlardaki kalıtsal nitelikleri iyileştirme ve sağlıksız nesillerin ortaya çıkmasını önlemeyi hedefleyen toplumsal akımdır. Diğer bir ifade ile insan türünün genetik özelliklerinin korumasını ya da kusursuzlaştırılmasını hedefleyen "bilimdir" (Cevizci, 2010, s. 1213). Öjenik politikalarına ilişkin ayrıca bkz. Bashford, A. ve Levine, P. (2010). *The Oxford Handbook of The History of Eugenics*. Oxford: Oxford University Press; Bergman, J. (2012). *Hitler and the Nazi Darwinian Worldview: How the Nazi Eugenic Crusade for a Superior Race Caused the Greatest Holocaust in World History*. New York: Joshua Press; Kevles, D. (1986). *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*. Berkely: University of California Press; Kline, W. (2001). *Building a Better Race: Gender, Sexuality and Eugenics from the Turn of the Century to the Baby Boom*. London: University of California Press; Kühl, S. (2002). *The Nazi Connection: Eugenics, American Racism, and German National Socialism*, New York: Oxford University Press; Öztan, G. G. (2011), İnsan Irkının İslahı: Öjeni Düşüncesi ve Soykırım. *Dipnot Dergisi*, 4, 109-124; Weikart, R. (2006). *From Darwin to Hitler: Evolutionary Ethics, Eugenics and Racism in Germany*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

⁷⁴ 19. yüzyılda ortaya çıkan öjeni politikaları temelde sınıfa ve ırka yapılan vurgu üzerinden bir farklılaşmaya sahne olmuştur. Bir yandan, İngiltere'de olduğu gibi, sosyal statüsü yüksek olanların yaşamaya değer görüldüğü öjeni politikasının diğer yandan da, daha sonra Nazi Almanya'sında devlet politikası olarak uygulanacak olan, irksal özelliklere bağlı olarak savunulan bir biçimi olduğundan bahsedilebilir. Aradaki nüanslar dikkate alındığı takdirde Weimar dönemi öjeni politikasının ağırlıklı olarak sosyal sınıfları temel aldığı ırk unsurunun Hitler iktidarı ile birlikte ön plana çıktığı söylenebilir (Pine, 1997, s. 11).

Bund für Volkserhaltung und Erbkunde-1931) kurulmuş, birtakım sosyal sorunlara, öjeni politikaları ile müdahale etmeyi uygun gören gruplar tarafından zorunlu kısırlaştırma uygulamaları savunulmaya başlamıştır (David ve diğerleri, 1988, s. 88). 20. yüzyılın hemen başlarında ortaya çıkan öjeni politikalarının yanı sıra iki çocuklu çekirdek aile yapısını genişletebilmek ve doğum oranlarındaki düşüşü durdurabilmek için uygulanan politikalar arasında; her türlü doğum kontrol yönteminin satışının yasaklanması, kürtaja karşı cezai yaptırımlar konulması, pek çok sağlık kliniğinin açılması, çeşitli sosyal faaliyetlerde geniş ailelere öncelik tanınması gibi önlemler sıralanabilmektedir. Dahası 1915 yılında Alman Nüfus Politikası Topluluğu (*Deutsche Gesellschaft für Bevölkerungspolitik*) kalabalık ailelerin Almanya'nın geleceği için ne kadar önem arz ettiğini halka anlatmaya çalışmış ve çalışan kadınların çalışan-çalışmayan annelerin ve çocuklarının erişebileceği çeşitli refah hizmetleri sunularak aileler daha çok çocuk yapmaya teşvik edilmiştir (Grossman, 1995, s. 46-7). Uygulanan tüm bu politikalar, Hitler iktidarının kadına yönelik uygulamalarında yeniden kullanıma sokulmuştur (David ve diğerleri, 1988, s. 89). Diğer bir ifade ile 20. yüzyılın başından itibaren uygulamaya konan tüm bu politikaların işaret ettiği kadın imgesi, Nasyonal Sosyalist tahayyüldeki kadın imgesine bir esin kaynağı olmuştur.

1933 yılında önemli ölçüde kadının desteğini alan NSDAP, Alman siyasetine dahil olduğu 1920 yılından itibaren kadınların toplumsal alandaki taleplerini oldukça başarılı bir şekilde takip etmiştir. Öncelikle Nazi hareketi, kadınların en somut olan, Weimar dönemi ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklarına son verilmesi yönündeki taleplerini dikkate almıştır. Buna ek olarak Weimar dönemindeki koşullara paralel olarak dönüşen kadın hareketinin son olarak aldığı milliyetçi ve muhafazakâr görünüme hitap edilmiş, milli duyguların canlandırılması sürecinde aileye ve kadınlara büyük bir değer atfedilmiştir.⁷⁵ Özellikle Almanya'nın içinde bulunduğu kaos durumunu görünür kılmasının yanı sıra insanlara süratli ve kalıcı bir çözümü vaat etmesi, erkekleri olduğu kadar kadınları da partiye kanalize eden en temel etkenlerden bir tanesi olmuştur. Bu durumu, bir NSDAP destekçisi kadın olan Melita Maschmanns şu şekilde ifade etmiştir:

Nasyonal Sosyalistlere; işsizliği yok edeceklerine dair söz verdiklerinde inandım... Onlara, 40'tan fazla partiye bölünmüş olan Almanya'nın ulusal birliğini tekrar sağlayacaklarını ve

⁷⁵ Almanya'da kadınların savaş sonrası dönemde oylarını çoğunlukla Alman Ulusal Halk Partisi (Deutschnationale Volkspartei- DNVP), Alman Halk Partisi (Deutsche Volkspartei- DVP) ve Alman Merkez Partisi'ne vermeleri kadınların milliyetçi ve muhafazakar tutumlarını yansıtmıştır. Bu dönemde Alman Demokrat Partisi'nin, Sosyal Demokrat Parti'nin ve Komünist Parti'nin ise kadınların oylarını kazanma noktasında büyük sıkıntılarla karşılaştıkları söylenebilir (Frevert, 1989, s. 172).

Versay Barış'ının dikte ettiği sonuçları ortadan kaldıracaklarını söylediklerinde inandım (aktaran: Willett, 2012, s. 16).

Genel anlamda ülkenin içinde bulunduğu dezavantajlı konuma son verileceği vaatlerinin ötesinde kadının toplum içindeki pozisyonuna ilişkin detaylı bir program sahibi olmayan NSDAP, bu dönemde çok katı bir program izlemektense, içinde bulunulan farklı koşullara adapte olmayı sağlayabilecek bir esneklikle kadınlara seslenmiştir. NSDAP'nin 1920 yılında yayınlanan parti programının 21. maddesinde; "ulusal esenliğin sağlanması hedefi doğrultusunda annelerin ve çocukların korunması" öngörülmüş ve kadının konumuna ilişkin başka herhangi bir açıklamaya, o an için yer verilmemiştir (Boak, 2003, s. 74-5). Bu dönemde 'kadın sorununa' özel şekilde yoğunlaşılmağı olsa da, Hitler en sadık takipçilerinin kadınlar olduğunu ve Nasyonal Sosyalist devletteki en önemli vatandaşın da anneler olduğunu dile getirmeye başlamıştır (Frevort, 1989, s. 207). 1930'lu yıllarda ise NSDAP'nin, kadınları bir seçmen kitlesi olarak hedef haline getirmesiyle birlikte seçim kampanyaları kapsamında kadına yöneltilen hitaplarda bir artış söz konusu olmuştur. Bu yıllardaki seçim kampanyalarında özellikle Almanların mevcut ekonomik-siyasal koşullar içerisindeki çaresizliklerine ve son şans olarak Hitler'in varlığına vurgu yapılmıştır (Boak, 2003, s. 84). Halkın oylarının Hitler'e yönlendirilebilmesi için uygulanan strateji, 1930'larda NSDAP'nin seçim posterlerinde de açık şekilde izlenebilir (Fotoğraf 6 ve 7).

Fotoğraf 6. a- 1932 yılında seçim kampanyaları kapsamında üretilen bu posterde erkeklere ve kadınlara yönelik olarak "milyonlarca erkek işsiz ve milyonlarca çocuk geleceksiz" sloganı kullanılmış ve Alman kadını, Alman ailesini kurtarmak için Hitler'e oy vermesi yönünde yöreklendirilmiştir.

Kaynak: <http://www.ushmm.org/propaganda/archive/poster-women-save-family/>, Erişim tarihi: 16 Mart 2013

b- Yine 1932 yılında hazırlanan diğer bir posterde Alman ailesinin çaresizliğini karakterize edilmiş ve “Açlığa ve Çaresizliğe Karşı Hitler” seçeneği vurgulanmıştır.

Kaynak: <http://www.loc.gov/pictures/item/94515512/>, Erişim tarihi: 16 Mart 2013

Fotoğraf 7. Parti'nin kadınlara hitap eden bu seçim posterlerinde ise Nasyonal Sosyalizme oy verdiklerini belirten kadınlar resmedilmiş ve Alman kadınına, sorunlarına çare olarak Nasyonal Sosyalizm seçeneği hatırlatılmıştır.

Kaynak: <http://www.ushmm.org/propaganda/archive/poster-women-voters/>, Erişim tarihi: 16 Mart 2013

Seçim kampanyaları süresince Almanya'nın geleceğinin kurtarılmasında aileyi ve kadınları odak noktası olarak belirleyip kutsayan NSDAP'nin bu tutumu, her ne kadar iktidara geldikten sonra radikal politikaları beraberinde getirmiş olsa da, iktidar öncesi söylemin bel kemiğini oluşturmuştur. Bu tutum Hitler'in 1932 yılında başkanlık seçimi için çıkardığı seçim bildirisinde şu ifadesi ile de görünür kılınmıştır: “Kadının ve erkeğin insan soyunu sürdürme görevi, birlikte çalışmadan daha önemlidir [...] Kısacası, bizim en büyük çabamız, ömür boyunca birbirine bağlı iki eşe, bir aile kurmada kolaylık sağlamak olacaktır” (aktaran: Macciocchi, 2000, s. 132). Hitler'in bu düşüncesi doğrultusunda, kadınlara daha önceki dönemlerde verilmeyen bir kutsallık yüklenmiş ve böylece kendilerine atfedilen görevlerle birlikte Nasyonal Sosyalist rejime hizmet etmeleri beklenmiştir.

Bu doğrultuda propaganda faaliyetlerine aralıksız olarak devam eden ve kitlelerin içinde buldukları dezavantajlı durumundan fırsatla etki alanını genişleten NSDAP'nin, 1933 yılında iktidara gelmesi ile birlikte Nasyonal Sosyalist sistemde nasıl bir kadın imajının yaratılmak istendiği mutlak şekilde açığa çıkmıştır.

Yaklaşık 12 yıl boyunca Almanya'da varlığını sürdüren Nasyonal Sosyalist sistemin en önemli niteliklerinden bir tanesi, daha önce de belirtildiği şekliyle, ırkçı ve genişlemeci

bir milliyetçiliğe dayanmış olmasıdır. Bu özelliklerinden hareketle Avrupa tarihinde eşi fazla bulunmayan bir sistem kuran Nasyonal Sosyalizmin kendine özgü unsurlarının değerlendirilmesinde başvurulabilecek diğer bir eksen de kadın söylemidir. Bu sistem içinde kadınlar oldukça görünür ve temel bir konum teşkil etmiş olsalar da, iktidarın kadın politikasının ayrıntılarına odaklanmak, kadın söyleminin özünü kavramayı sağlayacaktır. Bu ise, kurduğu düzen ile diğer siyasal sistemlerden önemli ölçüde ayrılan Nasyonal Sosyalizmin kadına yönelik algısının detaylarını inceleme fırsatı sağlayacaktır. Bunların yanı sıra İtalya ve Almanya faşizmlerinin kadın söylemlerinde bir farklılaşmanın olup olmadığı sorusuna yönelik bir kıyaslama imkanı verecektir.

Hitler Nasyonal Sosyalist devletin temel görevini “ırkın saf kalmasına nezaret etmelidir” şeklinde açıklamış ve bu doğrultuda politikaların uygulanmasını öngörmüştür (Hitler, 2012 [1925/26], s. 313). Medeniyet kurucu nitelikte olduğu vurgulanan Aryan ırkının melez ırklarla karışmasının önüne geçmek istenildiği gibi Almanya'nın ulusal güç ve güvenliği açısından Aryan ırkının sayı olarak çoğaltılması da öngörülmüştür. Diğer bir ifade ile Alman kadınının bir yandan nüfusun miktar olarak artmasını, diğer yandan ise nitelik olarak, arî ırkın kusursuzlaşmasını sağlamak üzere iki temel görevi bulunmaktadır (Pine, 1997, s. 11). Sözü edilen bu iki amaç Nasyonal Sosyalist rejimin kadın söyleminin en temel belirleyicileri olmuştur. Böylelikle Nazi döneminde oluşturulan kadın imajının temelinde ırkçı bir motivasyon bulunduğu ve ırkçılıkla cinsiyetçiliğin, kadın söylemi içinde birleştirildiği söylenebilir (Gupta, 1991, s. 40). Kadına yönelik söyleminde ırkçılığı ve cinsiyetçiliği birbirine eklemleyen Nasyonal Sosyalist sistemde temel olarak üzerinde durulması gereken nokta bu iki öğeyi ne şekilde eklemlediği, hangi politikalarla hayata geçirdiği ve farklı kesimlerden kadınların bu söylemle nasıl ilişkilendiğidir. Zira tüm bu soruların cevabı, daha önce de belirtildiği gibi, Hitler iktidarının yarattığı kadın imgesinin özgün mü yoksa geleneksel söylemin bir yeniden üretimi mi olduğunu anlama noktasında yararlı olacaktır.

Nasyonal Sosyalizmin toplumdaki her bir kadını kaçınılmaz ve farklı şekillerde etkilediği kadın söyleminde öncelikle kadınların ve erkeklerin doğaları itibarıyla farklı niteliklere sahip olduklarına yönelik bir inancın varlığından bahsedilebilir. Bu inanç doğrultusunda cinsiyet temelli bir iş bölümü savunulmuş ve Nasyonal Sosyalist düzende her iki cinsiyetin de, kendi ‘doğasına’ uygun sorumluluklar alması yönünde bir planlama yapılmıştır (Gupta, 1991, s. 40). Kadınları özel alanla, erkekleri ise kamusal alanla özdeşleştiren bu inancı Hitler, “doğanın onlara adadığı görevleri yaptıkları sürece cinsler arasında herhangi bir çatışma çıkmayacaktır” şeklindeki ifadesi ile dile

getirmiştir (aktaran: Blackburn, 1985, s. 82). Bunun yanı sıra 1934 yılında yaptığı bir parti konuşmasında Hitler; “erkeklerin dünyası devlet, kadınların dünyası ise evdir ve bu iki dünya birbirini tamamlamıştır. Kadınlar erkeklerin dünyasına sızmak için uğraşmamalıdır” (aktaran: Durham, 1998, s. 16) şeklindeki ifadesi ile Nasyonal Sosyalist düzende kadın ve erkek için tasarlanan alanları görünür kılmıştır. Bu doğrultuda Hitler, özgürleşmeci kadın hareketlerini eşyanın doğasına saldırı olarak yorumlamış ve bu hareket içinde bulunanları da Yahudileşmekle suçlamıştır (Stout, 2002, s. 10).⁷⁶ Alman kadınının bu ‘yanlış’ düşmemesi ve doğasına uygun sorumlulukların altına girmesi için devamlı bir şekilde aile içindeki yerleri ve annelik görevleri hatırlatılmıştır. Propaganda Bakanı Goebbels’in 1933 yılında yaptığı bir konuşma bu duruma uygun bir örnek teşkil etmiştir:

[...] Nasyonal Sosyalist hareketin, kadınları gündelik politikadan uzak tutan tek parti olduğunu biliyorsunuz. Bu, tümüyle haksız olan birtakım üzücü eleştirilere ve düşmanlıklara neden olmuştur. Biz kadınları, onlara saygı duymadığımız için değil, aksine çok saygı duyduğumuz için parlamenter-demokratik entrikalardan uzak tutuyoruz. Kadınları aşağı görmüyor, onların erkeklerden farklı bir misyonu ve farklı bir değeri olduğunu düşünüyoruz [...] Modern dönemin devrimsel dönüşümleri, kadınların kendilerine uygun görevlerini ellerinden almış ve gözleri kendilerine uygun olmayan alanlara çevrilmiştir [...] Kökten bir değişim gereklidir. Şunu söylememe izin verin: Kadın için en uygun, en iyi ve öncelikli yer aile içidir ve kadının en yüce görevi; ulusun ölümsüzlüğünü sağlayacak olan çocuklar doğurmaktır. Aile bir ulusun gücünün kaynağı ise kadın da onun özü ve merkezidir. Kadının ülkesine hizmet etmesi için en uygun yer; evliliği, ailesi ve anneliğidir. Bu onun en ulvi amacıdır (aktaran: Bytwerk, 2006).

Goebbels’in sözünü ettiği değişikliğin gerçekleştirilmesi için Hitler iktidarı birtakım yasaları yürürlüğe koymuş ve kadınları evlere, kendi ‘doğalarına’ uygun rolleri gerçekleştirilmeye teşvik etmeye çalışmışlardır. Bunu sağlamak için öncelikle kadınların iş piyasasından çekilmesi planlanmıştır. Bu düşünce doğrultusunda kadınların evlenip işlerinden ayrılmaları için evlilik kredileri verilmeye başlanmış ve doğurulan çocuk sayısına göre kredinin geri ödemelerinde indirimlere gidilmiş, aynı aile içinde çift ücret olması yasaklanmış, herhangi bir göreve atanmada ve ödeneklerde erkeklere öncelik tanınmıştır. İktidarın bu konuda özel olarak tepkili olduğu iş alanları; kadınların rasyonel düşünme yetilerini kullanabilecekleri ve nesnel bir şekilde hareket edebilecekleri

⁷⁶ Hitler iktidarının kadın özgürleşmesini yorumlayışı, 1849 yılında Louise Otto-Peters’in özgürleşmeyi maskülenleşme ile eş *anlamli* okuyuşunu anımsatmaktadır. Louise Otto kadın özgürleşmesini; cinsiyetler arasındaki farkların yok edilip, doğuştan sahip olunan ve değiştirilemez cins özelliklerinin inkar edilişi olarak yorumlamış ve bu doğrultuda özgürleşmiş kadın; erkek gibi giyinen, sigara içen, saçlarını kısa kestiren ve evlenmeden birlikte yaşamaya saygı gösteren kadın şeklinde resmedilmiştir (Frevert, 1989, s. 79). Bu algıya paralel şekilde Hitler de kadın özgürleşmesini, kadınların kendi doğalarından kopuşu olarak yorumlamış ve bunun önüne geçmeye çalışmıştır.

uzmanlıklarla ilgilidir. Mevcut ekonomik koşullar altında özellikle kol gücü ile çalışan kadın istihdamını tümüyle yok edemeyeceğinin bilincinde olan Hitler iktidarı çalışmak zorunda olan kadınları da eğitim, bakıcılık, ev içi hizmetler, tarım işçiliği gibi daha 'kadınsı' ve 'biyolojilerine' uygun işlere doğru yönlendirmek istemiştir. Ancak iktidarın bu politikası savaş döneminde esnetilmeye ve kadın iş gücüne daha fazla ihtiyaç duyulması sonucunda yumuşatılmaya müsait olmuştur (Rupp, 1977, s. 343-4).

Kadınların ekonomik alandaki görünürlüklerine bir ölçüde son vermiş olan Nasyonal Sosyalizm'in cinsiyet temelli iş bölümünü tekrar hayata sokmak için yaptığı ikinci hamle; 1933 yılı öncesinde kurulmuş olan kadın örgütlerini yasaklamak ve böylece kadınların siyasi alandan tümüyle dışlamak olmuştur (Blackburn, 1985, s. 82).

Hitler iktidarının Nasyonal Sosyalist rejim altında kadınlara yüklediği sorumlulukları tarif etmesi açısından uygun bir slogan olan 3K'yı (*Kinder, Kuche, Kirche* - Çocuk, Mutfak, Kilise) pratiğe uygulayabilmek için ayrıca genç kızların eğitimleri de belirli bir ölçüde sınırlandırılmıştır. 1934 yılından itibaren karma okullara ve kızların normal liselere girişlerine karşı, genç kızları iyi ev kadınları olarak 'eğitebilecek' ve ağırlıklı olarak ev ekonomisi dersleri veren özel okullar kurma yönünde adımlar atılmıştır (Tekeli, 1984, s. 422). Bu dönemde liseyi bitiren tüm öğrencilerin %10'dan fazlasının kız öğrenci olmamasına, liseyi bitirmiş her 10 bin kızdan yalnızca 1500'üne yüksek öğretim kurumlarında okuma izni verilmesine, kızların orta öğrenimleri esnasında Latince derslerine girmesinin yasaklanmasına karar verilmiştir. Tüm bu uygulamalar sonucunda 1933 öncesi 18 binden daha fazla olan kadın üniversite öğrenci sayısı, 1939 yılı itibarıyla 5 bine kadar inmiştir (Macciocchi, 2000, s. 132-3). Alınan tüm bu önlemler genç kızların çeşitli iş alanlarında uzmanlaşmalarının önüne geçmek ve sistemin çizdiği çizgiden çıkmalarını önlemek amaçlı gerçekleştirilmiştir.

Nasyonal Sosyalist rejimin resmi öğretisi halini almış olan cinsiyet temelli iş bölümü, kadınların annelikle, aileyle ve ev içi hizmetle özdeşleştirilmesini sağlamıştır. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken en önemli unsur, Hitler iktidarının anneliğe ve aileye yaptığı vurgunun temelinde bir ırk öğesinin bulunduğuudur. Diğer bir ifade ile Nazilerin kadına yönelik tutumlarındaki temel motivasyon sadece onları geleneksel rollerine geri döndürmek değil, arı Alman ırkının geleceğini güvence altına alacak bir mekanizma kurabilmektir.

Nazilerin cinsiyetçilikle ırkçılığın bir sentezini teşkil eden kadın söylemi, Alman tarihi içerisinde görece bir sürekliliği ifade etmiştir. Hitler iktidarı 20. yüzyılda uygulamaya

konan öjeni ve doğumları artırma politikalarına niteliksel olarak sadık kalmıştır. Bu politikaların özüne sadık kalan Hitler iktidarının, öjeniyi devlet politikasının merkezine oturtturarak önceki dönemlerin birkaç adım ilerisine geçtiği söylenebilir (Pine, 1997, s. 13).

Aryan ırkının çıkarları öne sürülerek meşrulaştırılan radikal uygulamalara sahne olan Hitler iktidarını, kadın söylemi açısından bakıldığında geleneksel ataerkil yaklaşımlardan bir ölçüde ayıran ve daha uç boyutlara taşıyan en önemli niteliği, yine bağlı olduğu öjeni politikaları ve bu doğrultudaki uygulamaları olmuştur (Evans, 1976, s. 139). Nasyonal Sosyalizmin kadın söyleminin ırkçı ve cinsiyetçi yapısı, iktidarın gerek Aryan ırkına mensup olan kadınlara yönelik uyguladığı politikalarda gerekse de arî olmayan kadınlara karşı takınılan tavır ve tutumlarda somut bir şekilde açığa çıkmıştır (Bock, 1983, s. 419). Nasyonal Sosyalizmde ırk ögesi üzerinden 'değerli' ve 'değersiz' olarak ayrıştırılan kadınlar arasında hiyerarşik bir sıralama yapılmasının ve bu sıralamaya göre muamelede bulunulmasının yanı sıra Aryan kadınları arasında da sağlıklı, siyasal olarak sadık, arî ırk standartlarına uygun olan kadınlarla, olmayanlar arasında bir ayırım yapılmıştır. Bu doğrultuda Alman kadınlarının da Hitler iktidarının politikalarından farklı şekillerde etkilendikleri söylenebilir (Frevert, 1989, s. 207).

Hitler iktidarının rejim içinde merkezi bir şekilde konumlandığı kadın; Aryan ırkına mensup, ırkın standartlarını taşıyan ve sağlıklı olan kadındır. Bu doğrultuda Nasyonal Sosyalizmin kadın söyleminin tüm kadınları kapsayıcı olmadığı, aksine dışlayıcı bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Aryan ırkının varlığını devam ettirilmesinde ve Almanya'nın geleceğinin güvence altına alınmasında Alman kadınına çok 'kutsal' bir vazife yüklenmiştir. Kadınların kendi özel alanlarında, Aryan nüfusunun artmasını ve arî ırkın niteliklerinin korunmasını sağlamaları Nasyonal Sosyalist devletteki yegane görevleri olarak tanımlanmıştır (Rupp, 1977, s. 363-4). NSDAP'nin ideologlarından Alfred Rosenberg kadınların bu görevini şu şekilde açıklamıştır: "Alman kadınlarının ne oy kullanma hakkı vardır ne de siyasal atamalar aracılığıyla devlet işlerine etki etmeye yetkisi. Onların özel değeri sadece "Aryan kanının korunması ve ırkın çoğalmasını sağlamasından ileri gelmektedir" (aktaran: Ascheid, 2010, s. 36). Alman kadınları, Aryan ırkının saflığının koruyucuları ve gelecek nesillerin yetiştiricileri olarak sistemle ilişkilendirilmiştir. Kadınlara yüklenen bu görevler, Alman kadınlarının adeta varoluş sebepleri olarak ortaya konmuş ve sistem için taşıdıkları önem yoğun olarak vurgulanmıştır. Bu durum, Alman kadınının Nasyonal Sosyalist devlete hizmet ederek, kendini diğer tüm kadınlardan farklı ve üstün görmesini sağladığı gibi aktif bir vatandaş olarak hissetmesini ve ulusuna hizmet için var gücüyle çalışmasını da sağlamıştır.

(Koonz, 1987, s. 68-9). Nasyonal Sosyalizmin kadın örgütlenmesinin lideri olan ve dokuz çocuk doğurması sonucu örnek anne olarak gösterilen Gertrud Scholtz-Klink, 1936 yılında Nasyonal Sosyalist devlette kadınların görevleri konulu konuşmasında şu çağırıyor: “Tüm mücadelemiz boyunca diğer kadınlara, milyonlarca Alman kadınının bencil ‘benden’, ‘bize’ geçiş sürecinde nasıl bir yere sahip olduğunu göstermekle yükümlüyüz” (aktaran: Bytwerk, 2008, s. 56). Hitler iktidarını destekleyen bir başka kadın olan Erna Günter ise, NSDAP’nin haftalık kadın dergisi *Frauen Warte*’de 1934 yılında yazdığı bir yazıda kadınların, Hitler’in çağrısına kulak vermeleri gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

[...] Kadınlar yürütülen siyasal mücadelede tarafsızlıklarını sürdürmemektedirler... Bu bir siyasal partinin zafer kazanıp kazanmama olayı değil, Almanya’nın ruhu için yapılan bir savaştır... Parlamentoda bize yer verilmediği doğru ancak yine de Nasyonal Sosyalist devletin, kadınların desteğine her zamankinden daha çok ihtiyacı var... Bir anne hayatının düzenini Tanrının ellerinden alır. Biz, çocuklarımızın ve tüm halkımızın gücün asıl kaynağına ulaşmaları için öncülük yapmak istiyoruz... Yeni yaşam tarzı büyük ölçüde kadınlar tarafından kurulacaktır. Giyinmemiz, hazırladığımız yemekler, evlerimiz ve manevi ihtiyaçlarımız aracılığıyla yeni yaşam tarzını ailemize ve devletimize kadar iletileceğiz...Yüce bir amaca hizmet etmeye hazır olan kadınlara sesleniyorum: ‘Yerinizi alın! Herşey bir karmaşa içinde ve yeni bir şey doğmaya başlıyor. Samimiyetin, doğruluğun ve sadakatin erdemlerini açığa çıkartın (aktaran: Bytwerk, 2003).

Nasyonal Sosyalist devlet sağlıklı Aryan kadınlarını milli hedeflere kanalize etmek için birtakım yasal teşvikler, yasaklar, eğitim programları ve yeni uygulamalar geliştirmiştir. Uygulanan bu politikalar bir yandan Aryan ırkının sayısal olarak çoğalmasına diğer yandan ise arı ırkın niteliklerinin korunmasına yönelik olarak kurgulanmıştır.

NSDAP iktidara geldiği tarihten itibaren Aryan nüfusun artması için yürüttüğü kampanya kapsamında kadınların işlerinden ayrılarak evlenmelerini ve çocuk doğurmalarını teşvik etmek için bir evlilik kredisi çıkarılmış, her türlü doğum kontrol yönteminin satışı ve kürtaj yasaklanmış, bu yöntemleri uygulayanlara çeşitli cezalar getirilmiş, sahip olunan çocuk sayısı ile orantılı şekilde gelir vergisi indirimleri ve muafiyeti sağlanmış, çok çocuklu ailelere iş bulmada öncelik verilmiş ve daha fazla ödenek ayrılmıştır (Koonz, 1987, s. 185-6).⁷⁷ Bunların yanı sıra bu dönemde dört ve dörtten fazla çocuk sahibi olan Aryan annelerinin, Anneler Günü’nde (*Muttertag*) devlet tarafından “Onur Nişanları” (*Mutterkreuz*) ile onurlandırılması da söz konusu olmuştur (Ascheid, 2010, s. 39) (Fotoğraf 8).

⁷⁷ Alman kadınlarını daha fazla çocuk doğurma yönünde teşvik etme amacındaki diğer uygulamalar için bkz. Pine, 1997, s. 23-38.

Fotoğraf 8. 1939 yılından itibaren sadece Aryan ırkıdan olan annelere verilmeye başlanan Onur Nişanları - Dört ya da beş çocuklu annelere bronz, altı ya da yedi çocuklu annelere gümüş ve sekiz ya da daha fazla çocuk sahibi olan kadınlara ise altın onur nişanları verilmiştir.

Kaynak: de Grand, 1995, s. 62

Bu uygulamaların yanı sıra, kadınların Nasyonal Sosyalizme gönül vermiş bir şekilde kendilerinden beklenen görevleri yerine getirmeleri için onların hayatlarını tümüyle şekillendiren çeşitli eğitim programları oluşturulmuştur (Reese, 2006, s. 30). Bu örgütler ailenin ve okulların yanı sıra genç Alman kızlarının eğitime tâbi tutulacağı üçüncü kurumlar şeklinde tanımlanmıştır. NSDAP'ye bağlı olarak faaliyet gösteren bu örgütler küçük yaşlardan itibaren Alman kızlarının hem fiziksel hem de zihinsel olarak Alman ulusuna hizmet edecek şekilde yetiştirilebilmesi amacını taşımıştır. Bu doğrultuda öncelikle 10-15 yaş arası kız çocuklarına Genç Kızlar Birliği'ne (*Jungmadel-JM*) ve sonrasında 15-21 yaş arasında da Alman Kız Birliği (*Bund Deutscher Madchen- BDM*) isimli örgüte katılma zorunluluğu getirilmiştir. Bu örgütlerdeki temel eğitim; çeşitli spor faaliyetlerinden, günü birlik gezilerden festivallere ve mitinglere katılmadan oluşmuştur. Fiziksel direncin artırılması hedefinin yanı sıra bu örgütler genç kızların kültürel ve siyasal olarak da şekillendirilmesine yönelik çeşitli eğitimleri içermiştir. BDM'de eğitim aldıkları son dört yıl içinde genç kızlar ev ekonomisi, sağlık servisi ve spor alanları gibi, kendilerinin seçecekleri farklı uzmanlık alanlarında detaylı bir eğitim alma hakkına da sahip olmuşlardır (Kolinsky, 1989, s. 18). Bu iki örgütteki eğitimini tamamlayan Alman gençler, katılımı gönüllülük esasına dayanan Nasyonal Sosyalist Kadınlar Birliği'ne (*NS- Frauenschaft*) katılarak Nasyonal Sosyalist devletin çıkarlarını gerçekleştirmek adına eğitimlerine devam etme seçeneğine sahip olmuşlardır. Bunların yanı sıra 1934 yılında ırksal olarak değerli sayılan annelerin sistemin istediği gibi şekillendirilmesi için *Annelik Okulları* kurulmaya başlanmış ve Aryan ırkıdan sağlıklı annelerin çocuklarına,

ev yaşamlarına ve devlete ilişkin görevlerini mutlak şekilde içselleştirmeleri sağlanmıştır. Kadınları eğiten bu okulların sayısı 1941 yılına gelindiğinde 517'ye ve üye sayısı da 5 milyona ulaşmıştır (Gennari, t.y.). Sözü edilen tüm bu örgütler NSDAP'ye bağlı olsa da, çoğunlukla Nasyonal Sosyalizme kendini adanmış kadınların yönetimlerine bırakılmış olmaları, bu örgütlerde çalışan kadınların görece otonom bir konuma sahip olduklarını hissetmelerini sağlamıştır. Buna ek olarak Alman gençliğinin yetiştirilmesinde önemli bir yere sahip olan bu örgütlerde çalışan kadınların aktif bir şekilde ulusun çıkarları ile ilişkilenecekleri de Nasyonal Sosyalizm hareketini bir özgürlük hareketi olarak yorumlamalarını sağlamıştır (Koonz, 1987, s. 90).

Hitler iktidarının Alman gençlerini eğitmek ve Aryan ırkını daha fazla doğuma teşvik etmek için uyguladığı bu politikaların dışında, Aryan ırkının temel niteliklerinin kaybolmaması için de özel çalışmalar yürüttüğü söylenebilir. Devletin kontrolü altında yürütülen çalışmalarda temel amaç; arî ırkın yapısında bozulmalara meydan vermemektir. Bu amaca ilişkin Hitler, *Kavgam* adlı eserinde şunları belirtmiştir:

[...] Irkçı bir devlet, evlenmeyi daimi bir ırk değişmesine neden olmaktan kurtarmalıdır... Irkçı devlet, bu konuda yapılması ihmal edilmiş veya özellikle yerine getirilmemiş olan şeylerin tamamını onarmalıdır, ırkın saf kalmasına nezaret etmelidir. Aynı zamanda, bir milletin en kıymetli malının çocuk olduğunu kabul ve ilan etmelidir. Yalnız, sağlam olanların çocuk yetiştirmelerini temin etmelidir. Irkçı devlet şunu söylemelidir: Bir hastalığa yakalanmış ve birtakım büyük eksiklikleri olan bir insanın çocuk yapması en ayıp davranıştır ve devletin buna müdahale hakkı vardır... Devlet fikrini aydınlatmak için modern tıp biliminden faydalanmalıdır. İrsi bir sakatlığı bulunan ve bu sakatlığı zürriyetine geçirecek olanlara nesil yetiştirmek hakkına sahip olmadıkları beyan edilmelidir. Aynı zamanda devlet, sağlam bir kadının çok evlat yetiştirmek gibi Tanrının bir lütfu olan kabiliyetinin, hükümet sisteminin mali siyasetiyle sınırlandırılmamasına dikkat etmekle görevlidir (Hitler, 2012 [1925/26], s. 312-3).

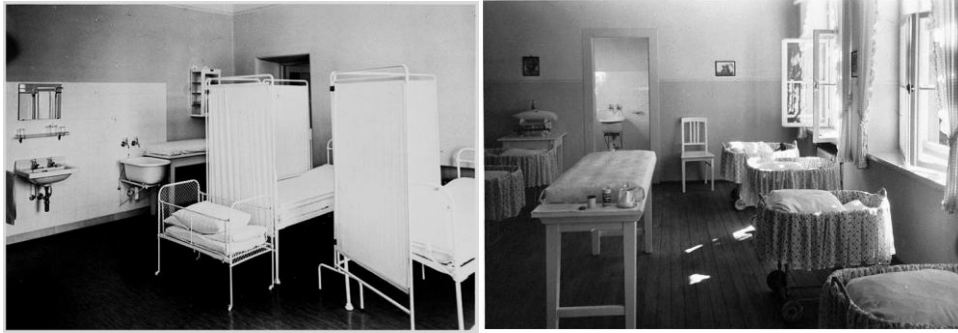
Hitler'in Nasyonal Sosyalist devlete yüklediği bu misyonlar doğrultusunda; arî ırk standartlarının dışında kalanlara yönelik bir zorunlu kısırlaştırma süreci başlatılmıştır. 22 Haziran 1933 yılında Aryan ırkının yok olma tehlikesine karşı bir yasa taslağı hazırlanmış ve ulusu korumak için sert önlemlerin alınması gerekliliği belirtilmiştir. Bunun üzerine 14 Temmuz 1933 tarihinde Kalıtsal Hastalıklı Nesillerin Önlenmesi Kanunu (*Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses*) yürürlüğe konmuş ve "değersiz yaşamların" çoğalmasının önüne geçilmek istenmiştir (David ve diğerleri, 1988, s. 91). 1939 yılına kadar yaklaşık olarak 320 bin kişinin kısırlaştırıldığı bu uygulamada yaklaşık olarak dokuz ayrı kategori altında sıralanan 250 kalıtsal hastalık, beş ayrı kategoride tanımlanan psikolojik rahatsızlıklar, üç ayrı kategoride sıralanan fiziksel sakatlıklar ve son olarak alkol bağımlılığı zorunlu kısırlaştırmanın yapılması için

gerekli kriterler olarak belirlenmiştir. Kısırlaştırma faaliyetlerinin yanı sıra toplu şekilde ötenazilerin de gerçekleştirilmesini sağlayan bu kriterler yaşamaya ve çoğalmaya değer görülmeyenlerin belirlenmesine olanak veren kriterler olarak nitelendirilebilir. Kurulan Kalıtsal Sağlık Mahkemeleri'nin değerlendirmeleri sonucunda bu kriterlere uyan kişilerin, kendi rızaları olmasa dahi kısırlaştırılmalarının yanı sıra, özellikle toplama kamplarındaki 'değersiz yaşamların' masrafsız ve daha kolay bir şekilde kısırlaştırılmalarını sağlamak için kitlelerin, yoğun X ışınlarına maruz bırakıldıkları bir uygulama dahi yapılmıştır (Bock, 1983, s. 409-12). Bu uygulamanın yanı sıra 1935 yılında çıkartılan Nuremberg Yasalarından, Alman Kanını ve Alman Onurunu Koruma Kanunu kapsamında Yahudilerle evlilik ve evlilik dışı her türlü ilişki yasaklanmıştır (David ve diğerleri, 1988, s. 94).⁷⁸ Bu yasa kapsamında, Yahudi erkeklerle ilişki yaşadıkları bilinen ya da tahmin edilen Aryan kadınları saçları kazınarak sokak ortasında sürüklenmiş; tam tersi durumda da Yahudi kadınlar tutuklanmışlardır (Bock, 2004, s. 249).

İrkin safkanlığını koruma hedefiyle hem Alman hem de Alman olmayanlara yönelik olarak gerçekleştirilen bu uygulamanın yanı sıra, 1935 yılında Heinrich Himmler tarafından irkin kaliteli bir şekilde devamını sağlamak için üreme kampları kurulmuştur (Thompson, 1971, s. 54). *Lebensborn* diğer adıyla Yaşam Kaynağı projesi; arı irkin özelliklerine sahip olan, diğer bir ifade ile ırk olarak değerli addedilen genç kadınların- evli ya da bekar olmasına bağlı olmaksızın- üremesini sağlamak amacıyla çeşitli merkezlerin oluşturulmasını içermiştir. Merkeze gelen kadınların, doktor raporu ile sağlıklı ve arı ırka mensup olduklarını kanıtlamak zorunda oldukları bu projede Aryan kadınlarının partnerleri de saf ırk olduğu tespit edilen SS'ler arasından seçilmiştir. Bu merkezler çoğunlukla, gelen kadınların ailelerinin, akrabalarının ve komşularının bilgisinin dışında doğum yapabilmeleri için yerleşim yerlerinin dışında kurulmuştur (Pine, 1997, s. 39). İlk kez 1936 yılında Steinhoeing'de açılan *Lebensborn* merkezlerinde kadınların sağlıklı şekilde doğum yapmaları ve çocukların iyi bir şekilde bakımı sağlanmıştır. Burada doğan çocuklar uygun yaşa geldiklerinde Nazi öğretisini içselleştirmeleri için eğitim sürecine dahil edilmiştir (Kolinsky, 1989, s. 15) (Fotoğraf 9).⁷⁹

⁷⁸ Bu yasa ile birlikte Nasyonal Sosyalizm döneminde evlenmeye karar verenlerin evliliğe uygun olduklarına dair bir sertifika alması gerekmiştir. Yerel sağlık otoritelerinin kontrolü sonucunda verilen bu sertifikalar, iktidarın kriterlerine uymayan çiftlere verilmemiştir. Böylece bu dönemde evlilik kurumunun, sağlıklı ırkların üremesi amacına hizmet ettiği görünür kılınmıştır (Pine, 1997, s. 16).

⁷⁹ *Lebensborn* projesine ilişkin olarak bkz. Bender, J. A. (2010). *Lebensborn*, New York: Eloquent Books; Clay, C. ve Leapman, M. (1995). *Master Race: The Lebensborn Experiment in Nazi Germany*. London:

Fotoğraf 9. Steinhoering'deki Lebensborn merkezinden ve doğan bebekler için yapılan seremonilerden görüntüler.

Kaynak: Clay ve Leapman, 1995, s. 9, 85

Hodder & Stoughton Publication; Grant, S. (2010). *The Lebensborn Experiment: Hitler's Quest To Establish A Master Race*. CreateSpace Independent Publishing Platform; Joshi, V. (2011). Maternalism, Race, Class and Citizenship: Aspects of Illegitimate Motherhood in Nazi Germany, *Contemporary Journal of History*, 46(4), 832-853; Thompson, V. L. (1971). Lebensborn and the Eugenics Policy of the Reichsführer-SS, *Central European History*, 4(1), 54-77.

İktidarın uyguladığı öjeni politikası NSDAP'nin gerek söylemlerinde gerekse de propaganda faaliyetlerinde çok önemli bir yer verdiği aile kurumunu sarsıcı bir etkide bulunmuştur (Evans, 1976, s. 148-9). Siyasal alanda var olmaya başladığı andan itibaren aileyi, Alman halkının- *Volk'un*- temel birimi olarak vurgulayan Nazi hareketinin geleneksel aile kurumuna olan sözde bağlılığı, uygulanan radikal politikalar sonucunda, halkın gözündeki değerini kaybetmiştir. Özellikle Aryan ırkının nüfus olarak çoğalmasına yönelik olarak uygulanan politikalarda geleneksel ahlak değerlerinin dışlanması, Hitler iktidarının aileye atfettiği esas değeri görünür kılmıştır. Nasyonal Sosyalizm, toplumun merkezine oturttuğu aile kurumunu öjeni politikalarına hizmet eden, tümüyle işlevsel bir araç olarak kavramıştır (Pine, 1997, s. 10). Bu doğrultuda iktidarın aile kurumuna kendi içinde bir değer atfetmekten ziyade üremeyi sistemli hale getirmesi ve Aryan ırkının çoğalmasını sağlaması nedeniyle önem verdiği söylenebilir. Dahası devletin öngördüğü şekilde çok çocuk sahibi olan ve çocuklarını Nasyonal Sosyalist ideal ile yetiştiren aileler, sistemin yeniden üretilebilmesi ve toplumsal istikrarın sağlanabilmesi açısından da işlevsel bir konum arz etmiştir (Vaizey, 2010, s. 29). Sonuçta Nasyonal Sosyalist rejimde ailenin, cinselliğin ve doğurganlığın devlet kontrolüne alınmasını sağlaması açısından kilit bir öneme sahip olduğu söylenebilir (Toksöz, 2010). Aile kurumunun bu işlevler üzerinden değerlendirilmesi, Nasyonal Sosyalist iktidarın birtakım uygulamaları ile geleneksel aile değerlerinin altını oymasına olanak vermiştir. İrkin saflığının korunması ve çoğalmasının sağlanması amacıyla Lebensborn'lara bekar Aryan kadınlarının yanı sıra evli ve çocuk sahibi kadınların da katılımlarının teşvik edilmesi, arî ırka mensup kişilerin çok eşli yaşamlarına göz yumulması ve hatta desteklenmesi, Alman kadınlarının -Aryan ırkından olduğu müddetçe- evlilik dışı çocuk doğurmasının engellenmemesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Pine, 1997, s. 38-9).

Hitler iktidarının ulusal hedefleri gerçekleştirmek üzere uyguladığı tüm bu politikalar kadınların bedenlerinin devlet tarafından kontrol edilmesini göstermiştir. İktidara geldiği andan itibaren kadınların kendi bedenleri üzerindeki haklarını tümüyle ellerinden alan NSDAP'ye ve uygulanan bu politikalara karşı bir direniş doğması ise kaçınılmaz olmuştur.

Hitler iktidarına karşı direniş gösteren en önemli gruplar sosyalistler, komünistler ve Katolik kadınlar olmuştur. İktidarın terör yöntemini benimsemiş olmasına rağmen direniş gösteren gruplar arasındaki proleter kadınlar; fabrikalardaki çalışma kurallarını ihlal ederek, işe gitmeyerek ve işyerlerinde düşük performansla çalışarak tepkilerini

ortaya koymuşlardır (Evans, 1976, s. 160). Bunun yanı sıra komünist örgütler içerisinde faaliyet gösteren ve çeşitli şekillerde öldürülen Liselotte Herrmann, Hanne Martens, Martha Gillessen, Kaete Larsch ve Johanna Kirchner gibi isimler Nazi karşıtı direnişin komünist kanadının önemli kadın temsilcileri arasında sayılabilir (Wiggershaus, 1991, s. 10). Bunun yanı sıra örneğin Hitler karşıtı propaganda faaliyetlerine girişmekten çekinmeyen öğrenci gruplarından biri olan Beyaz Gül örgütünden, iktidar karşı bildiri dağıtırken yakalanarak idam edilen Sophie Scholl (1921-1943) da direnişçi kadınların temsilcilerinden biri olarak tarihe geçmiştir (Dumbach ve Newborn, 2006, s. 15). Bu grupların dışında Hitler iktidarına karşı faaliyet yürüten diğer bir topluluk ise Yahudi kadınlardır. Weimar döneminde kurulmuş olan Yahudi Kadınlar Cemiyeti, üçüncü Reich döneminde kapatılsa da Yahudi kadınlar antisemitizme karşı Yahudi topluluğunun birliğı için savaşımlar, ihtiyacı olan Yahudilere maddi ve manevi yardımda bulunarak faaliyet göstermişlerdir (Gupta, 1991, s. 45-6). Birçoğunun tutuklanması ve öldürülmesi ile sonuçlanan kadın direniş hareketinin en büyük başarısızlığı ise farklı motivasyonlarla ortaya çıkmış ve bu nedenle kendi içlerinde bir birlik sağlayamamış olmalarıdır.

Nasyonal Sosyalist sistemin kadın söylemine ilişkin olarak öncelikle kadın-erkek eşitsizliği fikri üzerine kurulduğu söylenebilir. İktidarın cinsler arası eşitsizliğin ırklar arası eşitsizlik gibi değiştirilemez olduğu yönündeki inancı, NSDAP'nin kadına yönelik uygulamalarına içkin olan en temel unsur olarak görülebilir (Tekeli, 1984, s. 419). Ancak Nasyonal Sosyalizmin kadına yönelik tutumundaki tek motivasyon cinsiyetçilikle sınırlı kalmamıştır.

Nasyonal Sosyalist devlette kurgulanan kadın imgesine ilişkin olarak vurgulanması gereken en önemli unsur; cinsiyetçi bakış açısının, iktidarın ırkçı politikaları ile kesişmesidir. Diğer bir ifadeyle Hitler iktidarının milli hedefler doğrultusunda kurguladığı kadın söylemi, cinsiyetçiliğın ve ırkçılığın bir sentezini teşkil etmiştir (Bock, 1983, s. 400-1). Bu sentez iktidarın kadını, aileyi ve anneliğı kutsayıcı söyleminin gerçek yüzünü ortaya çıkarmıştır. Kadına, aileye ve anneliğe kendi içinde bir değer atfetmeyen Hitler iktidarının kadın söyleminin temelinde yatan motivasyon; Nasyonal Sosyalist devletin emperyalist çıkarlarının gerçekleştirilmesi ve ırkın arılığının korunması olmuştur (Tekeli, 1984, s. 419). Gerek yayılmacı politikaların meşrulaştırılması gerekse de Aryan ırkının üstünlüğünün sağlanması, Aryan nüfusunda bir artışı gerektirmiştir. Bu ihtiyacın karşılanması noktasında kurgulanan kadın söylemi, kadınların kendi bedenleri üzerindeki kontrollerinin kaybolmasına ve bedenlerinin adeta sömürgeleştirilebilecek bir

'doğal kaynak' haline gelmesine neden olmuştur (Toksöz, 2010). Bu doğrultuda Alman toplumundaki kadınlar, iyi soy/kötü soy ayırımına bağlı şekilde, hiyerarşik bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş ve sahip oldukları nitelikler üzerinden farklı politikalara maruz kalmışlardır. Bu durum Nasyonal Sosyalizmde kadınlara yönelik olarak uygulanan politikaların en önemli niteliklerinden bir tanesini oluşturmuştur. Hitler iktidarının ırkçılığı içeren bu politikalarının radikalliği bir sonraki bölümde detaylıca tartışılacaktır.

Temel derdi kadınları geleneksel rollerine döndürerek milli hedefleri gerçekleştirmek olan iktidar bu süreçte liberallerin, muhafazakârların ve dinsel grupların dahi onaylamadığı uygulamalara imza atmıştır (Evans, 1976, s. 139).⁸⁰ Sağlıklı, itaatkâr, arî ırka mensup ve doğurgan kadın imajının ön plana çıkartıldığı bu rejimde, arî ırk standartlarına uyan kadınların daha fazla üremeleri, uymayanların ise üremelerinin engellenmesi için bir öjeni politikası uygulanmıştır. Aryan ırkının geleceğini belirleyecek olan kadınlar ve doğurganlıkları işlevsel bir biçimde ele alınmıştır. İktidarın bu tutumunun kökenleri 19. yüzyıl sonlarına kadar geriye götürülebilir. Bu yüzyılda Almanya'da da çeşitli gruplar tarafından savunulan öjeni politikasının, Hitler döneminde devlet politikası haline getirilmesi, Alman tarihindeki kadına yönelik tutumlarda keskin bir kopuş yaşanmadığını ortaya çıkarmıştır.

Almanya'da sözü edilen bu tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan görece sürekliliğin dışında Nasyonal Sosyalizm, kadını doğurganlık işlevi üzerinden sisteme 'aktif' olarak dahil etmiştir. Bunun sonucunda kadınların özel alandaki anneliklerinden ziyade, halkın anneleri olarak sistemle kaynaşmaları sağlanmıştır. Dahası özel alan-kamusal alan ayrımını ortadan kaldıran totaliter devlet sisteminde, çeşitli organizasyonlar aracılığıyla "kadınlara özel bir kamusal alan" tahsis edilmiştir (Saldern, 1994, s. 151). Kadınların bedenlerini ve doğurganlıklarını politikleştiren Hitler iktidarının uyguladıkları farklı yöntemlere bakıldığında oldukça radikal ve bir ölçüde özgün bir konum arz ettiği söylenebilir. Hitler iktidarının 12 yıllık yaşamındaki kadına yönelik yaklaşımlar ve uygulanan politikalar, özgün bir şekilde erkek egemen normların yeniden üretimine doğrudan hizmet etmiştir. Öncelikle cinsiyetçi bakış açısı devletin tüm siyasal, ekonomik ve toplumsal alana ilişkin kararlarına sinmiştir ve bu durum da çoğu kadının dezavantajlı konumunun devam etmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra özel-kamusal ayrımını ortadan kaldırarak, özel alanı kontrolü altına alan devlet, kadınların emek ve

⁸⁰ Bu grupların Hitler'in kadına yönelik politikalarına onay vermemelerinin temel nedeni sosyal istikrarı sağlayacağı düşünülen ailenin temellerinin yıkılması, ahlaksal normların tehlikeye atılması ve anneliğin-ailenin kutsallığının göz ardı edilmesidir (Evans, 1976, s. 146).

bedenleri üzerindeki her türlü baskının görünür şekilde yeniden üretimini sağlamıştır. Son olarak ise Nasyonal Sosyalist devlette kadınlar, cinsiyetleri ve ırkları üzerinden çift boyutlu bir sömürüye maruz kalmışlardır. Her ne kadar Aryan kadınları ile Aryan olmayan kadınların bu sistemdeki tecrübeleri aynı olmasa da, kendilerine yöneltile farklı politikaların özünde aynı erkek egemen zihniyetin bulunduğu söylenebilir. Nasyonal Sosyalizmin kadına yönelik tutumundaki özgünlüğü, geleneksel erkek egemen söylemi faşist pratiğe çok daha kararlı ve radikal uygulamalarla aktarmış olmasından ileri gelmiştir. Buradan hareketle tıpkı İtalya faşizminde olduğu gibi Almanya'daki Nasyonal Sosyalizm deneyiminin de birtakım kendine has yöntem ve uygulamalarla erkek egemen söylemi radikalleştirerek yeniden ürettiği sonucuna varılabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İTALYA VE ALMANYA ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN FAŞİZMDE KADIN İMGESİNİN İNCELENMESİ

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da yükselişe geçen milliyetçi ve faşist hareketlerden yalnızca İtalya ve Almanya'daki faşist partiler tek başlarına iktidara gelme fırsatını yakalamışlardır.⁸¹ İtalya ve Almanya faşizmleri bu nitelikleri ile genel bir kategori olarak faşizmin başlıca özelliklerinin daha iyi bir şekilde kavranması için en somut örnekleri sunmuşlardır (Poulantzas, 2004, s. 9-10). Pek çok farklı boyutta analizi yapılmış olan faşizm olgusu, İtalya ve Almanya'da benzer siyasal, toplumsal ve ekonomik düzenler içerisinde hayat bulmuştur. Bu benzerlik özellikle, yayılmacı hedefler güden radikal milliyetçiliklerinde, toplumu total bir şekilde boyunduruk altına alan totaliter yönetim biçimlerinde ve militarist toplum kurgularında fazlaca görünür hale gelmiştir. Bu rejimlerin ideal kadın kurgularında yakalanan bir ortaklıktan bahsedilip bahsedilemeyeceği ise, her iki rejimin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi ile mümkün olacaktır. Bu değerlendirmenin bir yandan faşizmin tutarlı bir kadın imgesine sahip olup olmadığına ilişkin ipuçları vereceği, diğer yandan ise faşizmin erkek egemen söylem içerisinde nasıl bir konum arz ettiğini açıklığa kavuşturacağı düşünülebilir. Bu gerekçeler doğrultusunda bu bölümde öncelikle; ayrı ayrı her iki faşist rejimde de kadınların sistemle ilişkileniş biçimlerinin ele alındığı ikinci ve üçüncü bölümlerden hareketle karşılıklı bir değerlendirme yapılacaktır. Faşizmde ortak bir kadın imgesinin varlığından bahsedilebilir mi sorusuna cevap aranan bu değerlendirme sonrasında ise faşizmin hem milliyetçi ideolojinin kadın söylemi hem de ataerkil düşünce içindeki konumu ele alınacaktır.

⁸¹ 19. yüzyıldan itibaren Avrupa'da gelişmeye başlayan aşırı sağ hareketlere ilişkin olarak bkz. Karolewski, I. ve Suszycki, A. (2011). *The Nation and Nationalism in Europe: An Introduction*, Edinburgh: Edinburgh University Press; King, C. (2010). *Extreme Politics: Nationalism, Violence and the End of Eastern Europe*, Oxford: Oxford University Press; Paxton, O. R. ve Hessler, J. (2011). *Europe in Twentieth Century*, Belmont: Wadsworth Publishing; Payne, S. (1995). *A History of Fascism, 1914-1945*, London: Routledge; Schulze, H. (1998). *States, Nations and Nationalism: From the Middle Ages to the Present*, San Francisco: Wiley-Blackwell; Woolf, S. (1995). *Nationalism in Europe: From 1815 to the Present*, London: Routledge; Zimmer, O. (2003). *Nationalism in Europe, 1890-1940*, New York: Palgrave Macmillan.

4.1 İTALYA VE ALMANYA FAŞİZMLERİNİN KADIN SÖYLEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

İki savaş arası dönemde ilk kez Avrupa'da boy gösteren faşizm, İtalya ve Almanya örneklerinde de açığa çıktığı şekliyle, insanlar üzerinde mutlak kontrolün kurulduğu bir rejim türünü ifade etmiştir. Her iki ülke için de geçerli olan bu düzende, her türlü baskı ve zulüm, ulusun bekası öne sürülerek meşrulaştırılmıştır. Halkların direniş güçlerine büyük ölçüde ket vuran faşist rejimlerde kadınlar, en yoğun baskıya maruz kalan toplumsal gruplardan bir tanesidir (Tekeli, 1984, s. 416). Emeklerinin ve bedenlerinin açık bir şekilde sömürüldüğü faşist iktidarlar tarihinde kadınların görünmezliği ve bu konuda uzun süren suskunluk ise şaşırtıcı niteliktedir. Yaklaşık olarak 1970'li yıllarda faşizm ve kadın ilişkisinin ele alınmaya başlaması ile birlikte faşizmin, karanlık ancak en önemli yüzlerinden bir tanesi açığa çıkmaya başlamıştır (Ascheid, 2010, s. 40).

Faşizm ve kadınlar arasındaki ilişkinin görünür kılınması ile birlikte faşist rejimlerde kadınlara yönelik tutumlar ve kurgulanan ideal kadın imgeleri açık bir şekilde takip edilebilir hale gelmiştir. Faşist sistemlerde kadınların hangi konumlara yerleştirildikleri, ne tür sorumluluklara sahip oldukları ve ne çeşit muamelelerle karşılaştıkları ayrı ayrı ele alındığında, İtalya ve Almanya'daki faşizm uygulamalarında öncelenen kadın modellerindeki ortaklıklar veya farklılıklar gözden kaçmamaktadır.

Genel olarak faşizmde yer eden ortak bir kadın imgesinin varlığından bahsetmeyi olanaklı kılan unsurlar, her iki faşist iktidarın söylem ve eylemleri ile ilişkilidir. Gerek İtalya'da, gerekse de Almanya'daki faşist rejimlerin cinsiyetçi tutumları, kurmaya yöneldikleri maskülen toplum modelleri, emperyalist politikalarında kadınlara yükledikleri roller ve bu doğrultuda uyguladıkları politikalar çok büyük ölçüde paralellik taşımıştır.

Her iki faşist rejimin kadın söyleminde ortak paydada bulunduğu ilk unsur; cinsiyetçi yaklaşımlarıdır. İnsanlar, milletler ve ırklar arasında her türlü eşitlik fikrinin reddedildiği faşist rejimlerde sözü edilen kategoriler daimi olarak bir hiyerarşik sıralama içerisine yerleştirilmiştir. Bu sıralamada kadınların erkeklerden daha aşağı bir konumda olduğuna yönelik mutlak inancın varlığından bahsedilebileceği gibi cinsiyetler arası eşitlik fikrinin de reddedildiği söylenebilir. Cinsiyetler arası eşitsizlik fikrinin temellendirildiği unsurlar; her iki cinsiyete atfedilen farklı nitelikler ve yüklenen farklı sorumluluklardır (Bora, 2012, s. 92). Kadınların, erkeklerden farklı olarak, doğaları

itibariyle sahip oldukları düşünölen doğurganlık, fedakârlık, duygusallık, insani ilişkilere yatkınlık gibi çeşitli özellikleri bulunmaktadır. Bu nitelikler, kadınlar ve erkekler arasındaki iş bölümünü belirleyen en temel unsurlardan bir tanesi olarak kabul edilebilir. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümüne göre kadınlar ev içindeki ücretsiz işlerle özdeşleştirilirken; erkekler evin dışında ve toplulukla ilgili ücretli işlerle ilişkilendirilir. Mussolini'nin sözü edilen iş bölümüne ve cinsiyet eşitsizliğine inancı şu ifadesinde açığa çıkmıştır:

Kadının toplumsal hayatta erkeklerle eşit haklara sahip olduğu, yeni yaratılış gereği erkeklere özgü olması gereken görevleri yapabileceği biçimindeki görüşler Faşist doktrinci akla uygun olarak kabul edilemez. Kadın bambaşka görevler ve sorumluluklar için yaratıldı. Dolayısıyla erkeğe eşit kabul edilmesi, tabiatın kanunlarına aykırı hareket edilmesine sebep olur (Mussolini, 1998, s. 220).

Birtakım toplumsal ve kültürel unsurların şekillendirmesi ile birlikte kadınlara yüklenen bu nitelikler ve sorumlulukların farklılıkları, kadınların ikincilleştirilmelerinin altında yatan en temel unsurlar arasında sayılabilir. Sahip oldukları düşünölen nitelikler nedeniyle erkeği ve erkeklere atfedilen değerleri önceleyen her iki faşist iktidarın ideal toplum kurgularında kadınların erkeklere kıyasla daha 'değersiz' olduklarına yönelik bir inancın tüm siyasal, ekonomik ve toplumsal yapıya işlediği söylenebilir (Woodley, 2010, s. 218).

Sözü edilen faşist toplumsal modeller cinsiyetçiliğin içkin olduğu ve birtakım eril değerlerin yüceltildiği bir kurguya işaret etmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında her iki ülkede yaşanan olumsuz gelişmelerin, bir yandan ulusal bütünlüğü diğer yandan ise erkeklik algısını yıkıma uğratmasının akabinde, savaşın ülkelere verdiği zararları ortadan kaldırmayı taahhüt eden faşist iktidarlar, İtalya ve Almanya'da ulusun eril değerlerle yeniden inşasına girişmişlerdir (Passmore, 2002, s. 123-4). Erkeklere atfedilen cesaret, güç ve kahramanlık gibi değerlere milli onurun yükseltilmesi noktasında sıklıkla başvurulurken; korkaklık, tembellik veya zayıflık gibi nitelikler 'kadınsılıkla' özdeşleştirilerek aşağılanmıştır. Böylece bir yandan erkeklik algısı yeniden şekillendirilirken diğer yandan ulusların kırılan onurları eril değerlerle tamir edilmeye çalışılmıştır. Savaşı ve her türlü mücadeleyi kutsayan faşizmin sahip olduğu militarist dilin, milli duyguların canlandırılışı sürecinde temel belirleyici olduğu söylenebilir (Benadusi, 2004, s. 174-5). Erkek egemenliğini pekiştirici militarist ve cinsiyetçi söylem doğrultusunda kadınların varoluşlarına da, cesaretli, güçlü ve atik olmadıklarının düşünölməsi nedeniyle, bir değer atfedilmemiştir. Erkeklerin 'koruyan',

kadınların ise 'korunan' olarak kodlandığı bu dönemde sözü edilen cinsiyet eşitsizliğini artıran temel unsur; toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü olmuştur.

Her iki faşist rejimde de kadınlara ve erkeklere atfedilen geleneksel rollere bağlı kalınmış ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün yeniden üretildiği bir düzen tesis edilmiştir (Tsvasman, 2005). Erkeklerin siyasete, ekonomiye ve devlete ilişkin çeşitli görevlerle ilişkilendirildiği bu düzenlerde kadınlar ev içi hizmet ve annelik görevlerini yerine getirmeleri yönünde koşullandırılmışlardır. Ancak bu durum Mussolini ve Hitler iktidarının salt kadınları geleneksel rollerine geri döndürme amaçları doğrultusunda gerçekleştirilmemiştir (Ascheid, 2010, s. 39). Kadınların aile yaşamı ve annelikle, önceki dönemlerden daha yoğun şekilde özdeşleştirilmelerinin altında yatan temel motivasyon; milli çıkarlar ve yürütülen emperyalist politikalar. İtalya ve Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda yaşadıkları hüsrana, savaş sonrası dönemde bu ülkelerde, milliyetçi bir canlanma yaşanmasına uygun zemin sağlamıştır (McDonough, 2001, s. 84-5). Bu süreçte her iki ülkede de uygulamaya konmuş olan ulusun yeniden yapılandırılması projesinde kadınlar çok önemli bir konum arz etmişlerdir. Öyle ki, faşist iktidarların kadın söylemlerini şekillendiren en temel faktör; sözü edilen milli projelerdir. Ancak faşist toplumsal düzenlerde rejimin sürekliliği için her ne kadar kadınlara çok önemli roller verilmiş olsa da, bu durum kadınların ikincilliğine olan inancın yıkılmasına, bir özne olarak kadının göz ardı edilmesine ve kadının aşağılanmasına engel olmamıştır. Milli çıkarların gerçekleştirilmesi noktasındaki işlevselliklerinden ötürü önemli roller yüklenen kadınlara sözde bir değer atfedilmiş olsa da, bu durum cinsiyetçi ve erkek egemen bakış açısının faşizm içerisindeki hakimiyetini gizlemek konusunda yeterli olmamıştır. Diğer bir ifade ile milli projeler içerisindeki önemli konumları ve bu doğrultuda kadınlara atfedilen sözde değer, faşist iktidarlar altında kadınların özne olarak konumlanmaları anlamına gelmemiştir.⁸² Bu durum çelişkili bir yapı arz ediyor gibi görünse de aslında, faşist rejimlerin kadınlara ilişkin görüşlerinin gerçek yüzünü ve onlara verdikleri sözde değeri açığa çıkarmıştır. Kadınların faşist toplumlarda yaşadıkları toplumsal gerçekliğin kurucuları olarak var olmaları engellenmiş, rejim tarafından belirlenen, rejimin bir ürünü olarak konumlandırılmaları sağlanmıştır (Bora, 2012, s. 85).

⁸² Öznelik hali; toplumsal gerçekliğin oluşumunda ve sürdürülmesinde etkin olarak rol oynayan birey ya da birey gruplarına atıfta bulunmaktadır (Bora, 2012, s. 85). Faşist iktidarlar altında kadınların özne olarak konumlanamaması, yaşadıkları toplumsal gerçekliğin kurucuları olarak değil, ancak bir ürünü oldukları sonucunu doğurmuştur.

Kadınların İtalya ve Almanya faşizmi ile ilişkilmesini sağlayan temel eksenler olarak ulusal hedefler, iktidarların radikal milliyetçi tutumları doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu süreçte gerek ulusal hedeflerin gerçekleştirilmesi, gerekse de yayılcı politikaların meşrulaştırılması noktasında nüfusun çok büyük bir önem arz ettiği düşünülmüştür. Mussolini'nin "sayı, güçtür" ifadesinin, her iki rejimde de benimsendiği ve bu anlayış doğrultusunda politikaların uygulamaya konduğu söylenebilir. Her iki faşist rejim de genç, sağlıklı ve kalabalık bir nüfusu milli güç unsuru olarak kabul etmiştir. Böylece her iki ülkede de devlet politikası şeklinde sistemli olarak yürütülen nüfus politikaları uygulanmıştır (Forcucci, 2010, s. 5). Doğurganlıkları ile kadınlar, nüfus politikalarının doğrudan muhatabı ve temel aktörü olmuşlardır. Kadınları sürekli olarak daha çok çocuk doğurmaya yönlendirme ve böylece nüfus artışını sağlama hedefiyle faşist iktidarlar, kadınlara atfedilen geleneksel rolleri radikalleştirerek ulusa hizmet olarak kurgulamışlardır (Passmore, 2002, s. 126). Bu doğrultuda her iki ülkenin de propaganda faaliyetlerinde, özellikle anneliği ve aileyi kutsayıcı bir söylem halka aktarılmaya başlamıştır. Bu söyleme sadece propaganda faaliyetlerinde yer verilmemiş, dahası faşist iktidarların her türlü siyasal, ekonomik ve toplumsal politikasının içerisine yedirilmiştir. Bu doğrultuda Mussolini ve Hitler iktidarları tarafından uygulanan pek çok politika paralellik taşımıştır. Kadınları evlerine, çocuk yapmaya yönlendirme sürecinde benzer bir rota izleyen her iki iktidarda da bu politikalar öncelikle kadınların iş yaşamlarından çıkartılmaları ve çalışma alanlarında dezavantajlı konumlara düşürülmeleri ile başlamıştır (De Grand, 1995, s. 58). Kendilerine atfedilen geleneksel rollerin gerçekleştirilmesine engel olacağı yönündeki korkuyla kadınları iş yaşamından çıkarmaya çalışan ancak her iki ülkedeki ekonomik bunalımlar nedeniyle bunu başaramayan iktidarlar, en azından kadınların kendi 'doğalarına' uygun işlerde istihdam edilmelerini sağlamak istemişlerdir. Kadınlara uygun olduğu düşünülen eğitim alanı, bakım ve refah hizmetleri gibi alanlarda çalışacak olmalarının, hem kendi 'doğalarına' aykırı bir faaliyete girişmelerine engel olacağı, hem de iktidarların tahammül sınırlarını aşmayacağı düşünülmüştür. Kadınları iş yaşamlarından olabildiğince evlerine döndürmeyi hedefleyen çeşitli yasaların uygulanmasının yanı sıra evlilik ve doğum kredileri ile kadınların aile kurmaları teşvik edilmiş, her türlü doğum kontrol yönteminin ve kürtajın yasaklanması ile doğum oranlarındaki azalışların önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca her iki düzende de rejimin taleplerini yerine getirerek en az dört çocuk sahibi olan kadınların, özel törenlerde onurlandırılması ve ödüllendirilmesi söz konusu olmuştur (Ascheid, 2010, s. 39; Forcucci, 2010, s. 6).

İtalya ve Almanya'daki faşist devletlerin takibinde yürütülen bu politikalara ek olarak, kadınların annelikle, ev içi hizmetlerle ve aile ile ilgili geleneksel rollerini tekrar benimsemelerini ve başarılı bir şekilde yerine getirmelerini sağlamak için devletler tarafından çeşitli örgütler oluşturulmuştur (Reese, 2006, s. 30; Tsvasman, 2005). Bu örgütler çocuklar, gençler ve yetişkinler için ayrı ayrı olmakla birlikte tümünün hedefi, faşist sistemi içselleştirmiş ve kimliğini faşizmde bulan bireyler yetiştirebilmektedir. Çocukların ve gençlerin kendileri için kurulan ve katılımı zorunlu olan örgütlerde yoğun bir şekilde ideolojik yönlendirmelere maruz kalmalarının akabinde, yetişkin birliklerinde annelikle ve ev içi hizmetle ilgili görevlerini en iyi şekilde yerine getirebilmeleri için hazırlandıkları bir sürece dahil olmaları beklenmiştir. İtalya'da Ulusal Anne ve Çocuk Bürosu'nun (*Opera Nazionale ed Maternita ed Infanzia-ONMI*) ve Almanya'da Nasyonal Sosyalist Kadınlar Cemiyeti'nin (*Nationalsozialistische Frauenschaft*) en önemlileri olarak sayılabileceği bu birliklerde bedeni güçlendirici spor faaliyetleri, ev ekonomisi ve çocuk bakımı ile ilgili eğitimlerin yanı sıra çeşitli refah hizmetleri ve ülkelerdeki tüm kadınların 'bilinçlendirilmesi' için çalışmalar yürütülmüştür. Sözü edilen bu birlikler ve yürütülen çalışmalar, hem İtalya hem de Almanya'da kadınların dahil oldukları ulusal projelerde, 'aktif' bir şekilde var olduklarına yönelik bir kanı geliştirmelerini sağlamıştır (Tsvasman, 2005). Her iki faşist rejimde de, sistemin kendilerine yüklediği sorumlulukları gerçekleştirmek için 'aktif' şekilde mücadele eden kadınların varlığından bahsedilebilir. Bu durum bir yandan kadınların aile ve ev içerisindeki konumlarının yüceltildiğini, diğer yandan bu alanların dışına çıkarak çeşitli örgütlere dahil olduklarını ortaya çıkarmıştır (Bock, 2004, s. 234). Özellikle gönüllü birliklere katılımların varlığı kadınların salt faşist sistemler tarafından biçimlendirilen, pasif özneler şeklinde konumlandırılmadıkları yönünde bir düşüncüyü akıllara getirirse de, kadınların sürece katılımının devlet mekanizmaları tarafından kontrol altında tutulması ve kadınların bağımsız şekilde hareket etmelerine izin verilmemesi, bu 'aktifliğin' boyutlarını ve özünü tartışılabilir kılmıştır. Gerçekte, kurulan totaliter sistemler içerisinde Mussolini ve Hitler iktidarı, kendi rasyonalitesi ile bağımsız bir şekilde toplumsal yaşama dahil olan kadın imajını tümüyle reddetmiş ve edilgen kadını incelemişlerdir. Kadınların bağımsız ve rasyonel özneler olduğunu mutlak şekilde reddeden faşist rejimlerin, buradan hareketle siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda özne olarak kadını yok saydıkları söylenebilir (Macciocchi, 2000, s. 162).

İtalya ve Almanya'daki iktidarları süresince faşist partiler kadınları üreme işlevleri üzerinden kurguladıkları toplumsal düzenlere dahil etmişlerdir. Ulusal hedefler doğrultusunda kadınların kendi bedenleri üzerindeki kontrollerini sona erdiren bu

yönetimler, benzer bir şekilde anne olan kadını yüceltirken; kadınların cinsel özerkliğini yadsımış ve yasaklamışlardır. Bu noktada kadınlara cinsel duyguların doğal ve kadınlığa yakışır olmadığı, üreme işlevlerine zarar verici olduğu fikri aşılarmaya çalışılmıştır (Gupta, 1991, s. 42). Faşizmde anne imajı içerisine hapsedilmiş olan kadınların bedenlerinin kontrolü devlet tarafından ele geçirildiği gibi bedenlerinin üzerindeki devlet sömürsü de ulusal çıkarlar nezdinde meşrulaştırılmıştır. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği şekliyle faşist rejimde kadınların bedenlerinin devlet kontrolünde, sömürgeleştirilebilecek bir 'doğal kaynak' haline getirilmesi söz konusu olmuştur (Toksöz, 2010).

Faşist rejimler cinsiyetçi bir bakış açısı ile kurgulanmış olan ulusal çıkarları uyarınca kadınların cinselliklerini ve bedenlerini denetim altına almalarının yanı sıra, onların emeklerine ve ürettikleri artı değerlere de el koymuşlardır (Macciocchi, 1979, s. 71). İtalya ve Almanya'da, Birinci Dünya Savaşı süresince ve sonrasında erkek istihdamının durması ile birlikte kadınlar emek piyasasına dahil olmuşlardır.⁸³ O dönemlerde gerekli olan tarım ve sanayi üretimini yapan kadınlar, faşist iktidarlar döneminde ise işten çıkarılmaya ya da düşük ücretlerle çalıştırılmaya başlamışlardır (Durham, 1998, s. 10-1). Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, kadınlar toplumsal cinsiyet temelli iş bölümüne göre mümkün olduğunca iş alanlarından uzak tutulmaya çalışılmış olsa da, söz konusu ülkelerin ekonomilerinde yaşanan sıkıntı, kadınları evlerine dönmekten alıkoymuştur. Örneğin İtalya'da 1927 yılında kadın işçilerin ücretleri yarıya indirilmiş ve kamu sektöründe çalışmalarına sınırlandırmalar getirilmiş olsa da, caydırıcı önlemler İtalya'da kadınların evlerine tümüyle geri dönmelerini sağlamamıştır.⁸⁴ Kadınların ücretlerinin erkeklerinkine kıyasla daha düşük olduğu her iki ülkenin emek piyasasında varlıklarını sürdürmeye çalışan kadınların çok açık bir biçimde emek sömürsüne maruz kaldıkları söylenebilir. Bunun yanı sıra kadınların üzerlerine yüklenen ev içi hizmetler, çocuk bakımı, ev ekonomisini yönetmek gibi sorumlulukları ve görünmeyen/değer biçilmeyen emekleri, bu rejimlerde kadınlar için ulusal görev adı altında sömürülmeye devam etmiştir (Tekeli, 1984, s. 423-5). Diğer bir ifade ile kadınların ücretsiz ev içi hizmetleri, ulusal çıkarların gerçekleştirilmesi yolunda fedakârlığa dönüştürülmüş ve böylece kadınların emeklerinin üzerindeki sömürü yeniden üretilmiştir.

⁸³ Örneğin Almanya'da 1915 yılından itibaren özellikle sanayide çalışan kadın sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. 1913 yılındaki yaklaşık olarak 100 bin kadın istihdamına karşın bu sayının 1917 itibarıyla 700 binin üzerine çıktığı kaydedilmiştir (Frevert, 1989, s. 156).

⁸⁴ Bkz. s. 63-5.

Kadınların siyasal, ekonomik ve toplumsal alandaki görünürlüklerine ilişkin paralel politikalar uygulayan Mussolini ve Hitler iktidarının, kadınlara yönelik politikalarında bir ölçüde farklılık yaratan tek unsur; Hitler iktidarının Aryan ırkını koruma hedefi ile ilişkilidir. İtalya'da ucuz işgücünün sağlanması, orduya asker kazandırılması, emperyalist hedeflerin meşrulaştırılması gibi çeşitli motivasyonlarla yürütülen doğum teşvik politikaları çoğunlukla dışlayıcı olmaktan uzak, tüm İtalya ulusunu kapsayacak şekilde yürütülmüştür (Bock, 2004, s. 221; 240).⁸⁵ Oysa Almanya'da Hitler iktidarının en temel ulusal hedeflerinden bir tanesi, üstün özelliklere sahip olduğu düşünülen Aryan ırkının bu özelliklerini kaybetmeden niceliksel olarak sürekliliğini sağlamaktır. Hitler'in (1925) "Germen ırkından dostlarımın kutsal görevleri, yeni melezleşmeleri önlemek olmalıdır... İnsanın en kutsal görevi, insanlıkta en iyi şeyini korumak ve kanının saf bir halde kalmasına dikkat etmektir" şeklinde ifade ettiği hedef, Nasyonal Sosyalist iktidarın siyasi kararlarının merkezinde yer almıştır. Bu hedefin gerçekleştirilmesi sürecinde, arî ırkın özelliklerini tam manasıyla bünyesinde barındırdığı düşünülen kadınlar, iktidarın asıl olarak ulaşmak istediği grup olmuştur (Koonz, 1987, s. 59). Hitler iktidarının her türlü olumlu söylem ve politikasının Aryan kadınlara yöneltilmesi sonucunda, Almanya'daki faşist iktidarın kadın söyleminin dışlayıcı bir nitelik arz ettiği söylenebilir. Bu özelliği ile Mussolini iktidarının kadın söyleminden bir ölçüde ayrışan Nasyonal Sosyalizm deneyimi, kadınlara yönelik olarak birtakım farklı uygulamalara ev sahipliği yapmıştır. İtalya'da doğumları teşvik etme yönünde uygulanan politikalarından farklı olarak, Almanya'da öjeni politikası uygulanmıştır (Gupta, 1991, s. 41). Aryan ırkının genetik özelliklerinin korunması ve Aryan nüfusun çoğaltılması için uygulanan öjeni politikası, Hitler iktidarının kadınlara yönelik politikalarının merkezinde yer almıştır (Bock, 1983, s. 408-9). İki savaş arası dönemde Almanya'da uygulamaya sokulan negatif ve pozitif öjeni politikalarının İtalya'daki uygulamalara kıyasla daha radikal oldukları söylenebilir.⁸⁶ Bu dönemde uygulanan her türlü yasal teşvik ve yasakların ötesinde devreye sokulan *Lebensborn* projesi ve zorunlu kısırlaştırma uygulamaları,

⁸⁵ Her ne kadar İtalya'da faşist iktidarın, şanlı Roma geçmişlerini vurgulayarak diğer devletler ve ırklar üzerinde bir üstünlük kurma çabasından bahsedilebilirse de (French, 2008, s. 139), bu vurgu, Almanya'da olduğu kadar saplantılı nüfus politikaların uygulanmasını takip etmemiştir. Dahası Mussolini hükümetinin, 1938 yılında Almanya modelini örnek alarak çıkardığı antisemitist yasalar, toplumdan destek görmemesi nedeniyle uygulanamamıştır (Bock, 2004, s. 240).

⁸⁶ İnsanların genetik özelliklerinin kontrol altına alınması ve iyileştirilmesi uğraşını ifade eden öjeni politikalarından pozitif öjeni; mükemmel soy özelliklerine sahip olduğu düşünülen kişileri daha büyük ve çok çocuklu aileler kurmaya teşvik etmeyi; negatif öjeni ise iyi soy özelliklerini taşımayan kişilerin üremelerinin kısıtlanmasını veya tümüyle engellenmesini ifade etmektedir (Kevles, 1999, s. 436).

Hitler iktidarının kadına yönelik tutumundaki aşırılığı ortaya çıkaran örnekler arasında sayılabilir.⁸⁷

Hitler iktidarı altında yaşayan kadınlara yönelik tutumları belirleyen ırk vurgusunun varlığı, her ne kadar İtalya faşizminde ortaya çıkmamış olsa da bu durum, faşizmde benimsenmiş ortak bir kadın imgesinin varlığından bahsetmeye engel olmamaktadır. Zira her iki iktidarın da cinsiyetçi tutumları ve kadınlara affettikleri işlevlerin ortaklığı üzerinden, aynı erkek egemen zihniyetin vücut bulmuş halleri oldukları söylenebilir. Sonuç olarak İtalya ve Almanya'daki faşist rejimlerin pratiklerinde kurgulanan kadın imgesinin ortak nitelikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Ele alınmış olan iki faşist rejimde de, öncelikle belirli bir cinsiyetin üstünlüğüne olan inancı ifade eden cinsiyetçiliğin had safhada yüksek olduğu belirtilmelidir. Adeta bir şiddete tapınmayı içeren faşizmin toplumsal pratiği şiddetin, savaşın ve birtakım militarist öğelerin kutsandığı bir düzene işaret etmiştir. Bu militarist toplumlardaki 'esas' aktörler; Hitler'in (1925) ifadesiyle "mert, mağrur, enerji sahibi ve cesur erkeklerdir" (s. 317). Faşist rejimlerin gücünü temsil eden bu erkek imgesi yüceltilmiş ve dahası, yönetime ve ekonomiye ilişkin her türlü 'ciddi' sorumluluğun da geleneksel olarak erkeklerce yerine getirilmesi beklenmiştir. Bu durumun karşısında ise ideal erkek tipindeki özelliklere sahip olmadığı düşünülen kadınların ve kadınsı niteliklerinin aşağılanması söz konusu olmuştur. Güçlü/zayıf, iyi/kötü, aydınlık/karanlık gibi kutupsallıklarda her zaman ikincil konumlara yerleştirilen kadınlara yönelik algılar çoğunlukla bu ikilikler çerçevesinde şekillenmiştir. Kadınların faşist sistemlerde aşağılanmasını sağlayan bu nitelikler, Mussolini'nin vurguladığı "kadının itaat etmesi şarttır" düşüncesini beraberinde getirmiştir (aktaran: Bock, 2004, s. 221).

2. Erkek egemen bir zihniyetle birtakım eril değerleri yücelten faşizmde kurgulanan kadın imgesinin ilk ve en temel niteliğinin, sahip olduğu biyolojik özellikleri nedeniyle ikinci cins olan ve erkeğe kıyasla daha az değer sahibi olan kadın olduğu söylenebilir. Bu özellikleri nedeniyle faşizmdeki kadın; kocasının, babasının ve devletin egemenliği altında, erkeğe bağımlı olarak yaşayan kadındır (Macciocchi, 2000, s. 167). Dahası cinsiyetçi bakış açısının içkin olduğu faşizmde, kadınlığa ve kadınsılığa pejoratif bir anlam yüklenmiş ve militarist dilin de desteğiyle birlikte eril değerler yüceltilmiştir. Böylelikle faşist sistemdeki kadının, sahip olduğu işlevlerden bağımsız olarak düşünüldüğünde, 'doğası' itibarıyla yetersiz olan, erkek kadar değerli olmayan aşağı düzeyde bir varlığı işaret ettiği söylenebilir.

⁸⁷ Bkz. s. 101-2.

3. Varoluşu itibariyle fazla değer taşımadığı düşünülen kadını her iki faşist tahayyülde de görünür kılan unsur; üreme kapasitesi ve bununla ilişkili olarak sahip olduğu işlevdir. Faşizmde öncelenen kadın, rejimin ve ulusun yeniden üretimini sağlayabilecek kapasiteye sahip, anne olan kadındır. Bu noktada faşizmde anne olan kadınla olmayan kadın arasında bir hiyerarşi kurulduğu söylenebilir (Macciocchi, 2000, s. 168). Faşist sistemlerde anne olan kadının, çok çocuk doğurarak ve onlar için çeşitli fedakârlıklar yaparak temelde kendi doğasına uygun davranışlar sergilediğinin düşünülmesinin yanı sıra çocuk doğurmaktan imtina eden ve farklı zevkler peşinde koşan kadının kendi doğasını yadsıdığı fikri benimsenmiştir.

4. Faşizmde kendi 'doğal' niteliklerine uygun bir hayat süren ideal kadının diğer önemli özellikleri; itaatkâr, ailesine bağlı ve fedakâr olmasıdır. Faşizmin merkezinde yer alan kadın; rejimin kendisine yüklediği sorumlulukları tam manasıyla yerine getiren, kendi çıkarlarını ulusun çıkarları doğrultusunda belirleyen, ulusu için her türlü fedakârlığı gözü kapalı şekilde yapan kadındır. Bu noktada kadınların aktif bir şekilde ulus için hizmet ettikleri söylenebilir. Faşizmdeki ideal kadın pasif, güçsüz ve yetersiz bir kadın değil aksine oldukça aktif, güçlü ve ulusun gençlerini yetiştirebilecek bilgi ve beceriye sahip kadındır. Faşizmde çizilen bu kadın imgesi, iktidarların ataerkil söylemi ile çelişmemektedir zira kadınlara atfedilen aktiflik, güç ve onur sadece üzerlerine yüklenen rollerle sınırlandırılmış, bunun ötesinde kadına yönelik aşağılayıcı tutum devam etmiştir. Bu durum her iki rejimin de çocuk doğurmayan, sisteme itaat etmeyen, faşizme gönül vermemiş kadınlara yönelik saldırgan tutumlarında gözlenebilir.

5. Son olarak her iki faşist rejimin politikalarının, millileştirilmiş bir kadına işaret ettiği söylenebilir. Faşizmde, takip edilen ulusal hedeflere kanalize edilen kadınların millileştirilmesi ve yüceltilmesi söz konusu olmuştur. Kadınlara yönelik her türlü aşağılayıcı tutumlarına rağmen ulusal çıkarların gerçekleştirilmesi için onlara ihtiyaç duyan faşist rejimler, kadınları ulusun sözde kahramanları olarak göstermiş ve yüceltmişlerdir. Sözü edilen bu durum, faşist rejimlerin kadına yönelik tutumlarındaki en önemli unsur olarak belirtilebilir. Çünkü faşist rejimlerin kadınları millileştirmeleri ve bu doğrultuda onlara sıklıkla çok büyük değer atfeder görünmeleri, faşizmdeki kadın düşmanlığını (*misogyny*) perdelemeye bir ölçüde olanak sağlamıştır. Bu doğrultuda faşist rejimlerin bir yandan kadını oldukça yoğun bir şekilde yücelten diğer yandan ise aşağılayan tutumları çelişkili bir yapı arz ediyor gibi görünse de temelde bu durum faşist projelerde kadınlara duyulan ihtiyaçtan ileri gelmiştir ve bu nedenle gerçekte bir çelişkiyi ifade etmemektedir.

Her iki rejimde çizilen ideal kadın imajının benzerliklerinin yanı sıra ideal kadının yaratılması yolunda uygulanan yöntemleri de benzerlik taşımıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde de üzerinde durulduğu şekliyle, bir yandan faşizmin ilkelerinin çocuklara ve gençlere aktarımını, diğer yandan da ataerkilliğin yeniden üretimini sağlaması noktasında yüceltilen annelik, her iki faşist rejimin de ideal kadını kurgularken başvurduğu en önemli niteliktir. Ancak anne kimliği ile faşist sistemde var olan ve görece bir değer kazanan kadına asıl değer kazandıran unsur, doğurganlığı olmuştur. Bu doğrultuda her iki sistemde de anneliğe yapılan övgüler boş bir retoriğe dönüşmüştür (Bock, 2004, s. 217). Faşist rejimlerde öncelenen kadın imgesi; üreme açısından aktif ve üreme kapasitesi geniş olan kadındır. Bu durum, her iki faşist iktidarın da anne olan kadınları onurlandırmak için düzenledikleri organizasyonlarda dört çocuk sahibi kadınlara bronz madalya verilirken, sekiz çocuğu olan kadınlara altın madalya takdim edilmesi ile simgeleştirilebilir (Forcucci, 2010, s. 6; Kolinsky, 1989, s. 14). Çocuk doğurma işlevinin çoğunlukla duygusal bağlamından kopartılarak, işlevsel ve mekanik bir şekilde kullanıma sokulduğu faşist rejimlerde anne olan kadının yüceltilmesi, daha önce de belirtildiği gibi anneliğe geleneksel bir değer atfedilmesinden ziyade sisteme sağladığı yararlar ile paralel bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Mussolini ve Hitler iktidarının aynı antifeminist, cinsiyetçi ve erkek egemen zihniyetle şekillendirdikleri kadın imgeleri, kadınları doğurganlıkları üzerinden sisteme dahil etmeleri ve kadınların bir yandan bedenlerini, diğer yandan emeklerini devlet sömürüsüne açık hale getiren politikaları göz önünde bulundurulduğunda faşizmde kurgulanmış olan ortak bir kadın imgesinin varlığından bahsedilebilir. Faşist iktidarların kurguladıkları kadın imgesi, her iki rejimde de ulusal hedefler öne sürülerek normalleştirilmeye çalışılmıştır. Ulusa, ulusal çıkarlara ve ulusal birliğe yapılan yoğun ve sert vurguları ile milliyetçi söylemi radikalleştiren faşizmin, kadın tahayyülünde milliyetçi projelere kıyasla nasıl bir duruş arz ettiği ise ancak milliyetçi hareketlerdeki kadın imgesinin açığa çıkartılması ile değerlendirilebilecektir.

4.2 FAŞİST VE MİLLİYETÇİ PRATİKLERİN KADIN SÖYLEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Faşist rejimler ortaya çıktıkları dönemde Avrupa'da her türlü Aydınlanma değerini, modernizmi, liberalizmi, Marxizmi reddederek 20. yüzyıl değerlerinden bir kopuşu

temsil etmiştir. Fransız Devrimi'nin "özgürlük, eşitlik ve kardeşlik" ilkesini inkar eden ve onun yerine "inan, itaat et ve savaş" sloganını yücelten faşizmde, dönemin diğer bir önemli unsuru olan milliyetçilik ise yoğunlaştırılarak ve radikalleştirilerek benimsenmiştir. Faşizme içkin olan milliyetçiliğin sıradan bir vatanseverlikten öte radikal ve yayılcı olmasından ötürü, milliyetçi söylem içerisinde de oldukça uç bir versiyonu temsil ettiği söylenebilir (Heywood, 2007, s. 273).⁸⁸ Ancak bu noktada faşizm ve milliyetçilik kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılamayacağı belirtilmelidir. Faşizm ile milliyetçilik arasındaki ilişki varoluşsal bir ilişki olmadığı gibi her iki kavram özdeş de değildir. Her ne kadar faşizm milliyetçi söylemden, duygulardan, sembollerden beslenmiş olsa da, bu durum milliyetçiliğin zorunlu olarak faşizmle birlikte ele alınması sonucu doğurmamıştır. Tanıl Bora'nın ifadesiyle (2006) faşizm ve milliyetçilik "çok defa beraber gezseler de birbirinin zorunlu tamamlayıcıları değildir; faşizm, milliyetçiliğin metastaz yapması anlamına gelmez" (s. 12).

Aşırı milliyetçi bir karakter taşıyan faşizmde kadınlara yönelik tutumlarda milliyetçi söylemin ne şekilde takip edildiğinin anlaşılması ve karşılıklı bir değerlendirme yapabilmek için öncelikle milliyetçi pratiklerde kadınlığın ne şekilde kurgulandığı ele alınmalıdır. Bunun açığa çıkartılması sonucunda faşist toplum tahayyülünde öncelenen kadın imgesinin, diğer milliyetçi projelere kıyasla nasıl bir konum arz ettiği görünür kılınabilecek ve aradaki süreklilik/kopuş takip edilebilecektir.

19. ve özellikle 20. yüzyılın uluslararası sistemini etkileyen en önemli gelişmelerden bir tanesi; milliyetçilik ve paralelinde ulus devletlerin doğuşudur (Altınay, 2011, s. 15). Milliyetçilik, içerisinde filizlendiği her toprak parçasındaki toplumsal yaşama, ekonomiye ve siyasete etki etmiş olmasına rağmen analiz edilmesi için yaklaşık olarak 1920'li yıllara kadar beklemek gerekmiştir. Bu yıllardan sonraki dönemlerde milliyetçilik tartışmasının kazandığı önem doğrultusunda olguya ilişkin kuramsal çalışmalar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Milliyetçilikle ilgili kuramsal-tarihsel bir çerçeve çizen bu çalışmalar farklı tarihsel dönemlerde, olguya ilişkin farklı sorular ve cevaplar üzerinden milliyetçiliği anlamaya çalışmışlardır. Umut Özkırımlı'nın (2009) yaptığı bir sınıflandırma doğrultusunda milliyetçilik çalışmaları üç ayrı dönemde ele alınmıştır. Özkırımlı'nın ilk dönem olarak tanımladığı 1918-1945 yılları, ilkçi yaklaşımlar olarak nitelendiren çalışmaları kapsamıştır. Milliyetçiliğin sistematik olarak ilk kez incelenmeye başladığı

⁸⁸ 1920'lerden itibaren savunulmaya başlayan milliyetçilik, ılımlı bir hareketten ziyade savaş sonrası yaşanan başarısızlıkların ve hayal kırıklıklarının öcünü almak için başvurulan bir söyleme dönüşmüştür. Miliyetçi ve otoriter bir görünüme bürünen bu dönem milliyetçiliği en açık şekilde İtalya ve Almanya'da kendisini hissettirmiştir. Faşist ve birtakım sağcı hareketler, bu milliyetçilik türünü en yoğun şekilde benimseyen gruplar arasında sayılabilir (Hobsbawm, 2010, s. 172-3).

bu dönemlerde olgunun varlığının sorgulanmasından ziyade ortaya çıkış ve gelişme süreci üzerinde duran çalışmalar ağırlıkta olmuştur. Milliyetçilik çalışmalarındaki bu ilk evre yerini İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte 1945-1990 arası ikinci döneme bırakmıştır. Özkırmılı bu dönemi milliyetçilik çalışmalarındaki en yoğun ve verimli dönem olarak tanımlamıştır. Bu yeni döneme öncelikle milliyetçilik ile modern dönemlere geçiş arasında bağlantı kuran modernleşme akımı damgasını vurmuştur. Bu yaklaşımda milliyetçilik modern çağa ait bir olgu ve milletleri yaratan temel unsur olarak yorumlanmıştır. Milliyetçiliği kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletin kurulması, kentleşme ve laikleşme gibi modern süreçlerin bir ürünü olarak tanımlayan modernist yaklaşımın içerisinde, ön plana çıkardıkları unsurlara bağlı olarak bir ayrışma yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Özkırmılı'nın ele aldığı son dönem ise 1990 yılı ve sonrasını kapsamıştır. Bu dönemin temel özelliği daha önceki dönemlerde yapılan milliyetçilik tartışmalarının aşıldığı ve olguya ilişkin yeni boyutların ortaya çıkartıldığı çalışmaların yapılmaya başlanmasıdır. Sözü edilen bu dönemde, daha önceleri göz ardı edilmiş olan etnik azınlıklar, kadınlar, sömürge sonrası toplumlar çalışmalara dahil edilmiştir. Dahası milliyetçilik olgusu ırkçılık, kimlik, göç, vatandaşlık gibi konularla ilişkili şekilde ele alınmaya başlanmış, kavrama ilişkin farklı boyutlar ön plana çıkartılmıştır (s. 59-69).

Özellikle Özkırmılı'nın üçüncü dönem kapsamında ele aldığı milliyetçilik çalışmaları milliyetçiliğin ve ulusal projelerin çeşitli toplumsal gruplar üzerindeki etkilerini ve bu grupların yaşadıkları farklı deneyimleri görünür kılmaya olanak vermiştir. Ortaya çıkışı itibarıyla insanların hayatlarını şekillendiren en temel unsurlardan olan milliyetçi projeler farklı toplumsal grupları birbirlerinden farklı eksenlerde etkilemiştir. Bu duruma örnek olarak kadınların ve erkeklerin ulusal projeler içerisindeki farklı konumları gösterilebilir. Milliyetçi söylemde kadınlara ve erkeklere atfedilen farklı konumlar, milliyetçiliği toplumsal cinsiyet ekseninde analiz eden yeni dönem çalışmalar aracılığıyla ortaya çıkartılmıştır (Özkırmılı, 2009, s. 252-3).

Milliyetçilik analizlerinde toplumsal cinsiyet perspektifi kullanan ve kadınların milletle ilişkilene biçimlerini açığa çıkartan önemli isimler arasında Cynthia Enloe, Floya Anthias ve Nira Yuval-Davis sayılabilir. Bu isimlerin çalışmaları doğrultusunda milliyetçi söylemin ve milletlerin tümüyle cinsiyetlendirilmiş (*gendered*) bir karaktere sahip olmalarının yanı sıra, milliyetçi projelerin cinsiyet ayrımını kurumsallaştıran, kadınlara ve erkeklere farklı varoluş biçimleri, farklı haklar ve farklı kaynaklar sunan bir düzenin kurumsallaşmasını temsil ettikleri söylenebilir (McClintock, 1993, s. 61). Bu doğrultuda

kadınlar ve erkekler bu süreçten farklı şekillerde etkilenmelerinin yanı sıra bu sürece farklı düzeylerde katılmışlardır (Walby, 2011, s. 41). Milliyetçi hareketler, Cynthia Enloe'nun belirttiği üzere, tipik olarak "erilleştirilmiş hafızadan, erilleştirilmiş küçük düşürme ve erilleştirilmiş umuttan doğmuştur" (Enloe, 2003, s. 79). Özgürlüklerin, namus ve şeref, vatanın ve kadınların korunması görevleri yüklenmiş olan erkeklerin esas aktörler olarak belirdikleri ulus devletlerin karar alma konumlarında, işleyişinde ve otorite yapısında bir erkek egemenliği olduğu ifade edilebilir. Erkekleştirilmiş bir karaktere sahip olan bu sürece kadınların katılım şekilleri de temelde erkekler tarafından ve erkekler için yazılmıştır.⁸⁹ Bu doğrultuda ulusal projelerdeki konumları erkekler tarafından belirlenen kadınlara, devletin kurulmasında ve yıkılmasında birtakım roller atfedilmiş olsa da bu roller yan roller olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifade ile erkekler ulusun koruyucuları görünümünde tam vatandaş olarak algılanırken ve maskülen bir vatandaşlık tanımı yapılırken, kadınların ulus devletteki varoluşları çoğunlukla yan rollerle sınırlandırılmıştır (McClintock, 1993, s. 61).

Ulusal projelere eklenmiş biçimlerinin temelde erkekler tarafından belirlenmesinin yanı sıra kadın haklarına, kadın emeğine ve kadın cinselliğine ilişkin konular da erkeklerin düzenlemelerine tâbi kılınmıştır (Nagel, 2011, s. 79). Böylelikle ulusal projelerde benimsenmiş olan kadınlık tanımlarının, kadınlara atfedilen rollerin ve kadınların ulus içindeki konumlarının direk olarak erkeklerin düzenlemeleri ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Floya Anthias ve Nira Yuval-Davis (1993) kadınların ulusal projelere eklenişine ilişkin beş farklı yol tanımlamışlardır. Bunlar "etnik toplulukların mensuplarının biyolojik üreticileri olarak, etnik ve ulusal grupların sınırlarının yeniden üreticileri olarak, topluluğun ideolojik yeniden üretiminde merkezi bir rol alarak ve kültürün aktarıcısı olarak, etnik/ulusal farklılıkların gösterenleri olarak ve son olarak ulusal, ekonomik, siyasal ve askeri mücadelelere katılarak" şeklinde sıralanmıştır (s. 81). Sözü edilen alternatif katılım yollarından da anlaşıldığı üzere kadınların, erkekleştirilmiş milliyetçi hareketlere ve ulusal projelere katılım şekli sabit olmamakla birlikte katılımları bazen

⁸⁹ Milliyetçi söylemde erkeklik kurgusuna ilişkin bkz. Altınay, G. A. ve Bora, T. (2002). "Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik". T. Bora ve M. Gültekinçil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları; Davis, Y. N. (1992). "Nationalism, Racism and Gender Relations", Working Paper Series No.130. The Hague: Institute of Social Studies; Davis, Y. N. (2010). *Cinsiyet ve Millet*, (A. Bektaş, Çev.) (3. Bs.), İstanbul: İletişim Yayınları; Enloe, C. (2003). *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler* (B. Kurt ve E. Aydın, Çev.). İstanbul: Çitlenbik Yayınları; Enloe, C. (2011). "Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm", A. G. Altınay (Der.). *Vatan, Millet, Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları; Selek, P. (2004). *Barışmadık*. İstanbul: İthaki Yayınları; Selek, P. (2008). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

gönüllü ve mücadeleye istekli bir şekilde, bazen de zorla sağlanmıştır. Ancak milliyetçi hareketlerde kadınların katılımının çoğunlukla destekleyici ve sembolik bir nitelikle sınırlandırılması yönünde bir uğraş olduğu söylenebilir. Dahası, kendi isteğiyle bu hareketlere dahil olan ve aktif faaliyet gösteren kadınların, özellikle milliyetçi siyasal kurguların hayata geçirilmesinden sonra tümüyle ataerkil normların etkisi altına girmesi ve kadın haklarına ilişkin taleplerin tümüyle reddedilmesi söz konusu olmuştur (Nagel, 2011, s. 81-2). Sözü edilen bu durum hem İtalya hem de Almanya'daki faşist hareketler içerisinde tümüyle gerçekleştirilmiştir. Her iki ülkede de iktidara gelmelerinden önce faşist partilere destek veren ve dahası faşistlerin 'düşmanları' ile aktif olarak çarpışan kadınlar, partilerin iktidara gelmesi ile birlikte evlere, geleneksel rollerini gerçekleştirmeye çağrılmışlardır. Bunun yanı sıra faşist kadınların kurdukları her türlü destek birlikleri kapatılmış ve devletin kontrolü altında işleyen, kadınların geleneksel rollerini pekiştirici organizasyonlar kurulmuştur (Bock, 2004, s. 229-32). Böylelikle her iki rejimde de kadınların gerçek anlamda aktifleşmesinin önüne geçilmiş ve kadınların, kendileri için belirlenen rollere kanalize edilmeleri sağlanmıştır.

Kadınların ulusal ve etnik projelere dahil olma biçimleri olarak sıralanan beş tema içerisinden özellikle "biyolojik üreticiler" şeklinde ulusa dahil edilmeleri faşist sistemlerde de yoğun ve radikal bir şekilde uygulamaya konmuştur. Kadınların faşist sistemde var oluşunu iktidarlar için anlamlı kılan en önemli özelliklerinden bir tanesi, daha önce de belirtildiği üzere, üretken rolleri ve ulusların biyolojik üreticileri olarak konumlandırılabilmesi olmuştur. İtalya ve Almanya'da takip edilen ulusal hedefler doğrultusunda demografik faktörler oldukça önemli bir hale gelmiştir. Bir milli güç unsuru olarak nüfus gücünün artırılması noktasında kadınların doğurganlıkları, devletlerin temel odak noktaları olarak belirlenmiştir. Her iki faşist iktidarın da nüfus gücünü elde etmeye yönelik dinmek bilmeyen hırsları, kadınların üremeye ilişkin haklarının devlet kontrolüne tâbi tutulmasına ve bedenlerinin üzerinde devletin tasarruf sahibi olmasına yol açmıştır (Davis, 2010, s. 62).

Önceki bölümlerde de belirtildiği şekliyle İtalya ve Almanya'da, ırk unsurunun yarattığı farklılığa bağlı olarak, iktidarların kadın bedenleri üzerindeki tasarruflarında zaman zaman bir çeşitlilik söz konusu olmuştur. İki ülkenin tutumlarında yaşanan bu farklılık, Yuval-Davis'in kavramsallaştırması ile birlikte düşünüldüğünde daha açık bir hale getirilebilir. Yuval-Davis, kadının biyolojik üreticiliğine odaklanarak oluşturulan nüfus politikalarını üç farklı söyleme ayırmıştır. Bunlar; "milli topluluğun nüfusunun korunmasını ve genişletilmesini milli çıkarlar için hayati olarak gören 'iktidar olarak halk'

söylemi; çocuk sayısının azaltılmasını, gelecekteki milli felaketleri önlemenin yolu olarak gören Malthusçu söylem ve köken ve sınıf açısından ‘uygun’ olanları daha çok çocuk sahibi olmaya, diğerlerini ise olmamaya teşvik ederek, ‘milli stokların kalitesi’ni artırmayı amaçlayan öjenist söylem”dir (Davis, 2010, s. 55). İncelenen faşist rejimler bu çerçevede içerisinde düşünüldüğünde İtalya’daki doğum kampanyaları ‘iktidar olarak halk’ söyleminin; Almanya’daki ırkçı tutum ise öjenist söylemin yoğun şekilde hayat bulmuş hali olarak kabul edilebilir.

İtalya’da faşist iktidar dönemi süresince ulusun geleceğinin nüfusun sürekli büyümesine bağlı olduğu fikri benimsenmiştir. İstikrarlı bir şekilde artış gösteren nüfusun, ülkenin gücüne katkı yapmasının yanı sıra işçi ve asker olarak ihtiyaç duyulan insan unsurunun karşılanması noktasında da faydalı olması, kadınların üreme yetilerine çok büyük bir önem atfedilmesi sonucunu doğurmuştur. Kadınların içinde buldukları ulusal projelerde, vatandaşlık görevlerinin üreme kapasiteleri ile ilişkili olarak belirlenmesi; çocuk doğurabilecek yaşta olan kadınların çeşitli maddi ve manevi teşviklerle ve zaman zaman zorla bu görevlerini yerine getirmeleri yönünde baskı uygulanmasına yol açmıştır (Forcucci, 2010, s. 6). Vergi indirimleri, annelik sigortası, evlilik ve çocuk kredileri gibi teşviklerle çocuk sahibi olmaya yönlendirilen kadınların, doğum kontrol yöntemlerini kullanmaları ve kürtaj yaptırımları da ceza kapsamına alınarak caydırıcılık sağlanmıştır.

Almanya’da ise öjenist söylemin kadınlara yönelik uygulamalarla doruk noktasına ulaştığı söylenebilir. Nüfusun salt artışından ziyade ‘kalitesini’ koruyarak artırılması hedefi güden Nasyonal Sosyalist iktidar kadınların evlilikleri, bedenleri ve cinsellikleri üzerinde bir denetleme mekanizması kurmuştur. Soy karışımı düşüncesinin dahi katlanılmaz bulunduğu bu dönemdeki öjenist söylem en radikal şekliyle Lebensborn projelerinde hayat bulmuştur. Erkeklerin ve kadınların evlenmelerinin zorunluğu olmadığı bu projede SS erkeklerin, Aryan kadınlardan mümkün olduğunca çok çocuk sahibi olmaları sağlanmıştır (Davis, 2010, s. 69). Aryan kadınlar üzerinde doğumları artırma yönünde uygulanan bu baskılar, farklı ırktan insanlar üzerinde üremeden men edilme şekline dönüşmüştür. Bu doğrultuda yaşamaya ve çocuk doğurmaya değer görülmeyen pek çok kadına gönüllü ya da zorunlu şekilde kısırlaştırma politikası uygulanmıştır (Gupta, 1991, s. 41-2). Dünyanın başka bölgelerinde sınıfa, etnisiteye ve ırka bağlı olarak yürütülen farklı ölçülerde öjeni politikaları olduğu kabul edilmekle birlikte, Almanya’da Nazi döneminin, öjenist söylemin devlet politikası olarak sistemli bir

şekilde uygulanması nedeniyle bu söylemin en somut ve en radikal örneğini teşkil ettiği söylenebilir.

Kadınların bedenlerinin devletlerin kullanımına sunulması, uluslar nezdinde anneliğin yüceltilmesi ile birlikte yürütülmüş ve bunun aracılığıyla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Nagel'in (2011) ifadesi ile kadınlar "milliyetçi hareketlerde ve siyasetlerde tahakküme uğrarken ulusun anneleri olarak merkezî bir sembolik yer işgal etmişlerdir" (s. 84). Bu süreçte geleneksel aile kurumundaki anneliğin de ötesinde tüm ulusun anneleri şeklinde kurgulanan kadınların tutum ve davranışları, ulusun bütünüyle özdeşleşmelerinden ötürü, daha sıkı kontrol altına alınmıştır. Özellikle kadınların cinselliği, milliyetçi projelerde en çok müdahale edilen alanlardan bir tanesini oluşturmuştur. Kadınları annelik üzerinden sisteme dahil eden ve kadınların doğurganlıklarını yücelten milliyetçi söylemde, kadın cinselliğinin tüm ulusun saygınlığına zarar veren bir unsur olarak yorumlanması söz konusu olmuştur. Kadın cinselliğinin ulusun namusu çerçevesinde yorumlandığı ulusal projelerde, kadının ve ulusun namusunun erkekler tarafından korunması söz konusu olmuştur (Saigol, 2011, s. 232-4). Kadınlara ve dolayısıyla ulusa utanç yaşatacak durumların yaşanmaması için kontrol altına alınması gerektiği düşünülen kadın cinselliği, kadın bedeni üzerindeki erkek tahakkümünü yeniden üretici bir nitelik arz etmiştir.

İtalya ve Almanya'daki faşist iktidarlar döneminde kadınların biyolojik işlevleri doğrultusunda ulusal projelere dahil olmalarının yanı sıra ideolojik olarak sistemin yeniden üretilmesinde ve kültürün aktarılmasında sahip oldukları roller de önemli bir yer arz etmiştir. Kadınların, gelecek nesillerin anneleri ve yetiştiricileri olarak faşist sistemi içselleştirmiş olmaları, sistemin yeniden üretimi açısından oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Bu gerçekten hareketle her iki ülkede de çocukluk döneminden itibaren erkek çocuklarına olduğu kadar, geleceğin anneleri olacak kız çocuklarına da faşist doktrini benimsemeleri için yoğun bir eğitim programı uygulanmıştır. Küçük yaşlardan itibaren faşizmin ilkeleri ile yoğrularak şekillendirilmeye çalışılan kadınların rejime ve milli hedeflere bağlılıkları korunmak istenmiştir. Mussolini bu hedefi şu şekilde dile getirmiştir:

Genç kızları içine alan bütün bu organizasyonların (Küçük İtalyan Kızları, Genç İtalyan Kızları, Genç Faşist Kızlar, Faşist Kadınlar) amacı, yarının kadınına yetiştirmek, yani onu kocasına, çocuklarına, evine ve hepsinin üstünde rejime, yurda bağlı bir insan olarak ortaya çıkarmaktır. Faşizm, kadını maddi ve manevi bir eğitime tabi tutmak suretiyle, ülkenin geleceğini daha emin ve sağlam temellere oturtacağına inanırdı (Mussolini, 1998, s. 224).

Hitler de benzer şekilde gençlerin tam bir Alman olarak yetiştirilmelerinin ve milli duygunun içselleştirilmelerinin önemini şu şekilde vurgulamıştır:

[...] Öğrenim, ırkçı devlete milli gururu geliştirmek olanağı sağlamalıdır. [...] Genç, okulunu bitirdikten sonra tam bir Alman olarak yetişmelidir. Bu milli duygunun baştan beri samimi ve ciddi olması için gençlere şu tunç ilke öğretilmelidir: Milletini seven bir kimse, bu sevgisini ancak milleti için göze almaya ve katlanmaya hazır olduğu özveriyle kanıtlayabilir. Yalnızca kendi çıkarını göz önünde tutan bir milli duygu söz konusu olamaz (Hitler, 2012 [1925/26], s. 331).

Kadınların milli duygulara ve rejimin ilkelerine adaptasyonu, işlevsel olması nedeniyle oldukça büyük önem taşımıştır zira kadının aile yaşamı içerisinde faşizmin ilkelerini ve milli duyguları temsil etmesi, gelecek nesillerin de bu çizgide büyümelerine olanak sağlayacak unsurlardan bir tanesidir. Faşist doktrinin aile içerisinde benimsenmesinin ve sonraki nesillere aktarılmasının ise rejimin istikrarlı bir şekilde yeniden üretilmesini sağlaması açısından hayati önemde olduğu söylenebilir.

Kadınları annelik üzerinden ulusal projelere dahil eden milliyetçi hareketlerde, ayrıca aile kurumu da kadınların konumlarını etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Milliyetçi harekette aile ile ulusun özdeşleştirilmesinden, diğer bir ifade ile ulusun aileye benzetilmesine yönelik bir eğilimin varlığından bahsedilebilir (McClintock, 1993, s. 63). Ulus ve ulusun minyatürü olarak tanımlanabilecek ailenin en temel niteliklerinden bir tanesi toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün benimsenmiş olmasıdır. Kadının ve erkeğin kendi 'doğasına' uygun rolleri gerçekleştirmeleri beklenen aile bu anlamda ulus içinde toplumsal istikrarı sağlayıcı en temel birim olarak görülmüştür. Erkeğin dışarda ücretli olarak çalışmasının, kadının ise evde ücretsiz olarak ev işlerini yaparak yeniden üretim faaliyetlerini yürütmesinin normalleştirildiği ailede kadınların ikincil rolleri ve bağımlılıkları pekiştirilmiştir. Bu anlamda ailenin, kadın ve erkek arasındaki hiyerarşiyi destekleyici ve yeniden üretici bir işlevi olduğu söylenebilir (Karkıner, 2011, s. 131-2). Milliyetçi toplumsal düzenlerde aileye verilen önem, erkek ve kadınlar arasındaki hiyerarşiyi korumasından, erkek egemen söylemi yeniden üretmesinden ve böylece toplumsal istikrarı sağlayabilme kapasitesinden ileri gelmiştir.

Faşist hareketlerin 20. yüzyılda tarih sahnesine çıkışları, her iki ülkede de kadınların çeşitli haklarının peşinde koştukları bir döneme rastlamıştır. Canlanmaya başlayan kadın hareketleri ve hak taleplerinin ötesinde bu dönem, toplumsal ve ekonomik alanda geleneksel normların yıkılmaya başladığı bir zamana da işaret etmiştir. Özellikle savaş süresince ve sonrasında kadınların ekonomik yaşama katılımları, hakları için mücadele

eden kadınların varlığı, toplumsal karmaşa, ekonomik problemler gibi çeşitli unsurlar her iki ülkede de geleneksel kadınlık ve erkeklik rollerini yıpratıcı bir etkide bulunmuştur. Faşist hareketlerin ise ideal toplumsal düzenlerini hayata geçirebilmek ve nüfus politikalarını, toplumsal direnişle karşılaşmadan uygulayabilmek için toplumsal cinsiyet temelli iş bölümlerinin yeniden yapılandırılması gerekmiştir. Kadınları tekrar evlere ve çocuk doğurmaya teşvik etmede başvurulan en temel unsur aile olmuştur. Faşist harekette ailenin yüceltilmesi bir yandan kadınlara ve erkeklere atfedilen geleneksel rollerin tekrar düzenlenmesini sağlaması, diğer yandan da toplumsal istikrarın yerleştirilebilmesi açısından çok büyük önem taşımıştır (de Grazia, 1993, s. 8; Frevert, 1989, s. 159). Her iki iktidarın da söylemlerinde aileye merkezi bir konum vermelerinin temel nedeni olarak, sahip olduğu bu işlevler gösterilebilir.

Faşist hareket ile milliyetçi hareket arasındaki sözü edilen tüm bu paralellikler, her iki hareketin de kadına yönelik tutumlarındaki özdeşliği açığa çıkarmıştır. Faşizm de, tıpkı milliyetçilik gibi, cinsiyetlendirilmiştir. Kadınların ikincilleştirildiği ve erkeğe bağımlı kılındığı toplum kurgusundan hareketle, faşizmin eril bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir. Varoluşları nedeniyle aşağılandıkları bu sistemlere kadınların eklenmesini sağlayan temel unsur, üstlerine yüklenen roller olmuştur. Faşizmde, milliyetçi hareketle aynı doğrultuda, kadınların en yoğun şekliyle, ulusun biyolojik ve ideolojik yeniden üreticileri olarak sisteme dahil edilmeleri söz konusu olmuştur. Her iki iktidarın da kadınlara yönelik olarak uyguladığı politikalar, bu işlevlerin gerçekleştirilmesine hizmet etmiştir. Kadınların bu politikaları kolaylıkla içselleştirmelerinin sağlanması için anneliğe ve aileye sözde bir kutsallık atfedilmiş ve kadınların kendiliklerinden bu rollere kanalize olmaları sağlanmıştır. Bunu destekleyici şekilde çeşitli teşvikler ve yasaklar aracılığıyla ulusal hedeflerin gerçekleştirilmesine dahil edilen kadınlar, zaman zaman kendi istekleri dışındaki uygulamalara dahi maruz bırakılmışlardır. Özellikle Hitler iktidarı altında çok daha görünür olan bu uygulamalar kadınların kendi bedenleri, emekleri ve hayatları üzerindeki kontrollerini sona erdirmiştir.

Tüm bu özellikleri ile faşizm milliyetçi söylemin kadına yönelik tutumunu destekleyici bir nitelik arz etmiştir. Griffin'in belirttiği şekliyle (1991) faşizmin bir popülist ultra-milliyetçiliği içinde barındırıyor olması, her iki hareket arasındaki bu tutarlılığın beklenebilir bir durum olmasına yol açmıştır (s. 21). Milliyetçi hareketteki erkek egemen söylem en açık ve somut şekliyle İtalya ve Almanya'daki faşist iktidarlar döneminde

hayata geçirilmiştir. Milliyetçi projelerde yer etmiş olan kadın söylemini benimsemiş olmakla birlikte, faşist iktidarların bu söylemi uyguladıkları politikalar aracılığıyla çok daha uç boyutlara taşıdıkları belirtilmelidir. İtalya'daki ve Almanya'daki faşist dönemlere hakim olan totaliter devlet biçimleri, kadınlar üzerindeki erkek tahakkümünün bir devlet politikası aracılığıyla sistemli şekilde kurulmasını sağlamıştır. Her iki rejimde de takip edilmiş politikalar doğrudan, kadınların ikincilleştirilmesi düşüncesine hizmet etmiştir. Bunun yanı sıra faşist rejimlerde kurgulanan toplumsal modellerin erkek egemenliğini en yoğun ve en görünür şekilde hayata geçiren düzenler olduğu söylenebilir. Faşizmin, milliyetçiliğin radikal bir versiyonunu içinde barındırmasına paralel şekilde faşizmin kadın söylemi de milliyetçiliğe kıyasla çok daha radikal uygulamaları beraberinde getirmiştir.

4.3 ATAERKİL SİSTEM VE FAŞİZM

Tarihte karşılaşılan en despotik uygulamalara sahne olan Mussolini ve Hitler iktidarının kadınlığı kurgulayışları ve bu doğrultuda gerçekleştirdikleri politikalar ışığında faşizmin ataerkil (erkek egemen) yapı içerisindeki konumu açığa çıkmıştır. Ataerkil sistem; erkeklerin hayatın tüm alanlarında egemen ve ayrıcalıklı oldukları bir duruma işaret etmektedir (Bora, 2012, s. 93). Kadınlar ve erkekler arasındaki cinsiyet eşitsizliği üzerine kurulmuş olan ataerkil sistem Hartmann (2006) tarafından, erkeklerin kadınlar üzerinde tahakküm kurmalarını sağlayan hiyerarşik ilişkiler ve erkek erkeğe dayanışmayı içeren toplumsal ilişkiler dizisi olarak tanımlanmıştır (aktaran: Özçatal, 2011, s. 25). Ataerkil sistemde erkek tahakkümünü sağlayıcı en önemli unsurlardan bir tanesi; toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümüdür. Kadınların ve erkeklerin ne yapması gerektiği ya da neleri yapabileceği hakkında toplumda yaratılmış olan fikirlere dayanarak kadınlara ve erkeklere farklı roller, sorumluluklar ve görevler yüklenmesini ifade eden toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınların ve erkeklerin toplum içindeki konumlarını ve değerlerini belirler. Bu iş bölümü uyarınca kadınların mümkün olduğunca üretim faaliyetlerinden ve kamusal işlerden uzak durması yönünde bir algı ataerkil yapıya içkindir (Çelik, 2008, s. 132). Bu alanların dışında çoğunlukla üreme faaliyetleri ve özel alanla ilişkilendirilen kadınların modern dönemde kamusal hayattaki ve iş yaşamlarındaki görünürlükleri, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü sekteye uğratar gibi görünse de temelde bu alanlardaki erkek egemenliğinin devam ettiği söylenebilir. Kadınların kamusal alana ve iş yaşamına katılımı erkeklerinkine göre daha sınırlı, daha 'değersiz' ve daha zordur. Kamusal alandaki görünürlükleri bir ölçüde

artmış olsa da, zihniyet olarak özel alandan çıkmasına mücade edilmeyen kadınlar gerek özel alanda gerekse de kamusal alanda erkek sömürüsüne açık hale getirilmişlerdir (Akal, 1994, s. 21-2).⁹⁰

Ataerkil yapının sözü edilen nitelikleri ile faşist rejimlerin kadına yönelik tutumları karşılaştırıldığında aradaki paralellik dikkat çekicidir. Kadınları ikincilleştiren, bedenlerini ve emeklerini sömüren, üzerlerinde sürekli olarak yeniden üretilen bir tahakküm kuran faşist sistemlerin, erkek egemenliğinin en yoğun ve en radikal örnekleri arasında yer aldığı söylenebilir.

Bu paralellik içerisinde faşizmin sunduğu birtakım radikalliklere dikkat çekilmelidir. Bunlardan ilki Macciocchi'nin (2000) deyişiyle, "tiksinti-istek" ilişkisinin özgünlüğü ve yoğunluğudur (s. 163). Faşizmde kadınlara ve kadınsılığa karşı yöneltilen nefret, kadın doğurganlığı ve milli çıkarlar söz konusu olunca gizlenmeye çalışılmıştır. İlk bakışta bir çelişki arz ettiği düşünülebilecek olan böylesi bir durumda kadınlar, sistemin onlardan beklediklerini yerine getirebilmeleri için onurlandırılmış, yüceltilmiş ve ulusun kahramanları olarak kodlandırılmışlardır. Bu durum kadının biyolojik olarak hem çocuk doğurabilme yetisi hem de bunu istemediği takdirde, doğum oranlarını azaltabilme kapasitesi ile ilişkilidir. Diğer bir ifade ile faşist rejimde çocuk doğurma işlevi yüklenmiş olan kadın, bu görevi gerçekleştirmek istemiyorsa, devletin her türlü yasağına rağmen bunu önleyebilecek bir kapasiteye sahiptir. Kürtajın yasal olmadığı İtalya ve Almanya'da çocuk doğurmak istemeyen kadınların doğumu önleyici başka yöntemlere başvurabildikleri ve rejimin bu konudaki direktiflerini tümüyle yerine getirmedikleri söylenebilir. Özellikle ekonomik darboğaz nedeniyle ailelerini genişletmek istemeyen kadınların bu konuda gösterdikleri direnç sonucu doğum oranları her iki ülkede de istenildiği kadar artmamıştır (Forcucci, 2010, s. 5). Bu durum faşist iktidarlara kadınların milli hedefleri gerçekleştirme noktasındaki önemlerini bir kez daha göstermiştir. Böylelikle faşist siyasal iktidarlar kadınları bir yandan düşman olarak görürlerken, diğer yandan vazgeçilemeyecek bir müttefik olarak konumlandırmak zorunda kalmışlardır (Akal, 1994, s. 31). Ortaya çıkan bu "tiksinti-istek" ilişkisi,

⁹⁰ Ayrıca bkz. Agacinski, S. (1980). *Cinsiyetler Siyaseti*, Ankara: Dost Kitabevi; Bhasin, K. (2003), *Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller* (A. Coşkun, Çev.), İstanbul: Kadav Yayınları; Bhasin, K. (2003). *Ataerkil Sistem* (A. Coşkun, Çev.), İstanbul: Kadav Yayınları; Connel, R.W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (C. Soydemir, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları; Connel, R. (2009). *Short Introductions: Gender*, Cambridge: Polity Press; Disch, E. (1997). *Reconstructing Gender: A Multicultural Anthology*, Boston: McGraw-Hill; Engels, F. (1990), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, (K. Somer, Çev.), Ankara: Sol Yayınları; Somerville, J. (2000). *Feminism and the Family*, London: MacMillan Press; Tekeli, Ş. (1982), *Kadınlar, Siyasal ve Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları.

kadınların doğurganlıklarının ve cinselliklerinin sıkı şekilde devlet kontrolüne alınmasını ve salt bedenleri üzerinden var edilen kadınların, annelik söylemi içinde onurlandırılmasını sağlamıştır.

Sözü edilen bu aşağılama-yüceltme ilişkisinin yanı sıra faşist rejimlerdeki kamusal alan/özel alan sınırlarının çizilmesi ve kadınların konumlarının belirlenmesinde de bir ölçüde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Erkeklerle ve kadınlara yüklenen işlevlere paralel olarak ayrılan mekanların, diğer bir ifade ile kamusal/özel ayrımının faşizmde muğlaklaştığı söylenebilir. Totaliter sistemler olan faşist devlet sistemlerinde özel alanlar tümüyle ortadan kaldırılmış ve kamusal alan tümüyle devlet gözetimine açılmıştır. Dahası bu ortamda kadınların üzerlerine yüklenen görevlere adapte olabilmeleri için kamusal hayata katılmaları beklenmiştir. Kendileri için açılan okullara, kurulan birlik ve organizasyonlara, kitlesel miting ve gösterilere katılmaları devlet tarafından teşvik edilmiştir. Zihinsel ve bedensel olarak şekillendirilmelerinin hedeflendiği bu süreçte kadınların kamusal alandaki görünürlüklerinin nispeten arttığı söylenebilir. Her ne kadar toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümüne bağlı kalınmış olsa da, faşist sistemlerin bunu uygulamaya geçiş yönteminde bir farklılık arz ettiği söylenebilir.

Faşist sistemlerde kadınlara yönelik söylem ve uygulamalar, faşizmdeki erkek egemenliğini tartışmasız bir şekilde açığa çıkarmıştır. Faşist rejimlerin uygulamalarında da görüldüğü üzere faşizmde kadının erkek karşısında doğası gereği güçsüz olduğu inancı benimsenmiş ve adeta bir erkek toplumu kurulmuştur. Kadınların erkek söylemi etrafında şekillendirildiği bu toplum biçiminde siyasal iktidarın da tümüyle eril bir özellik gösterdiği söylenebilir. Faşist iktidarlar altında kadınlar özerk varlıklarından kopartılmış ve öznellikleri yadsınarak nesne konumuna indirgenmişlerdir. Milli çıkarların gerçekleştirilmesi noktasında işlevselleştirilen kadınlar bir annelik söylemi içine hapsedilirken, gerçekte üreme araçları olarak kurgulanmışlardır. Kadınların üreme kapasitelerinin rejimin sürekliliği için taşıdığı önem neticesinde kadınların bedenleri oldukça sıkı bir şekilde denetim altına alınmıştır. Kadınların bedenleri üzerindeki devlet ve erkek hakimiyetinin yanı sıra kadınların emekleri üzerinde de aynı tahakküm kurulmuştur. Özellikle savaş dönemlerinde gereken işgücünü karşılamak üzere istihdam edilen kadınların emeklerinin değersizleştirilmesi ve sömürülmesi söz konusu olmuştur. Faşist rejimler altında işgücü piyasasında bulunan kadınlar, emeklerinin karşılıklarını hiçbir zaman tam anlamıyla alamamış ve sürekli bir sömürüye maruz bırakılmışlardır.

Tüm bunlardan hareketle faşizmin kadına yönelik tutumunda ataerkilliği ilerletici ve yeniden üretici işlevi su götürmez bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır. Kadınların bir özne olarak yok sayıldığı ve tümüyle işlevleri üzerinden var edildiği faşist sistemlerdeki uygulamalar, erkeklerin ve devletlerin kadınların üzerindeki tahakkümüne doğrudan katkıda bulunmuştur. Her iki faşist rejim de kurguladıkları kadın söylemi ve uyguladıkları politikalar ile kadınlığın ikincilleştirilmesine; erkeklığın ise yüceltilmesine hizmet etmişlerdir. Bu noktada faşizmi ataerkilliğin sıradan bir temsili olarak düşünmek, faşist rejimlerin uygulamalardaki aşırılıklarını görünmez kılacaktır. Faşist rejimler kadınlığın ikincilleştirilmesinin ve dahası yok sayılmasının en radikal örnekleri olarak nitelendirilebilir. Dahası faşist rejimlerde uygulanan birtakım özgün uygulamalar, ataerkilliğin farklı bir görünüm altında yeniden üretimini olanaklı kılmıştır. Sonuç olarak faşist rejimler uç boyutlarda bir erkek egemen toplumsal düzeni tesis etmeleri açısından tarihteki en radikal ve en 'başarılı' örnekler arasında sayılabilir.

SONUÇ

20. yüzyıl Avrupa tarihi büyük ölçüde bir savaşlar dönemini ifade etmiştir. İki dünya savaşının yanı sıra çeşitli gruplara yönelik olarak soykırım hareketlerinin de olduğu bu dönemi faşizme referans vermeden açıklamak oldukça zordur. Zira, özellikle iki savaş arası dönemde Avrupa siyasetini kontrolü altına alan en temel güçlerden bir tanesi faşizm olmuştur. Diktatörlüklerin Avrupa'ya hakim olduğu özellikle 1930'ların ve 1940'ların etkisi tüm yüzyıla yayılmış, 20. yüzyılın tümünü gölgelemiştir.

Bu dönemlerde milyonlarca insanın kaderini şekillendiren bir olgu olan faşizm, yoğun bir akademik ilgiye konu olmuş ve pek çok farklı değerlendirmeye tâbi olmuştur. İlk kez İtalya'da iktidar şansı bulmasıyla birlikte faşizmi analiz etmeye dönük çalışmalar başlamıştır. O dönemlerden günümüze dek geçen süre içerisinde faşizmin özüne ilişkin birçok farklı unsur açığa çıkartılmış ve bu doğrultuda kavramın pek çok farklı tanımı yapılmıştır. Tez kapsamında, olguyu farklı eksenlerde analiz eden dört temel yaklaşım ele alınmıştır. Bunlardan ilki faşizmin söylemsel boyutunu ön plana çıkartan yaklaşımdır. Roger Griffin, Zeev Sternhell, Stanley Payne gibi isimler tarafından temsil edilen bu yaklaşımda temel olarak faşizmin bir siyasal ideoloji olarak kabul edilmesi söz konusu olmuş ve faşist ideolojiyi tanımlayacak unsurlar açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşıma göre faşizmin aşırı milliyetçi, antiliberalizm, antiparlamentarizm ve antiMarxizm gibi birtakım düşmanlıklara sahip olan, bu tepkiciliğin ötesinde bir yeniden doğuşu ve devrimi hedefleyen, alternatif bir modernleşme yaratmaya çalışan ve bu yolda şiddeti olumlayan bir ideolojiyi ifade ettiği söylenebilir. Ele alınmış olan ikinci yaklaşım ise faşizmi sosyo-ekonomik çerçeve içerisinde analiz eden Marxist yaklaşımdır. Faşizmi, sermaye sınıfının kriz anlarında başvurduğu bir araç olarak tanımlayan bu yaklaşım içerisinde ayrıca faşizmin sahip olduğu kitlesel desteğin Gramsci, Togliatti, Troçki ve Poulantzas gibi isimler tarafından altı çizilmeye başlanmıştır. Böylelikle faşizmin hem sermaye lehine sahip olduğu ekonomik işlev hem de çoğunlukla orta sınıflardan sağladığı kitlesel taban ortaya çıkartılmıştır. Faşizmin sınıfsal analizini yapan ve bu doğrultuda her bir toplumsal sınıfın faşizmle ilişkilenişindeki farklılığı gözler önüne seren Marxist yaklaşım, faşizm analizindeki en köklü ve eski çalışmaların alanı olarak tanımlanabilir. Çalışma kapsamında ele alınan diğer bir yaklaşım, psikanalitik yaklaşım olmuştur. Wilhelm Reich ve Erich Fromm'un öncülüğünü yaptığı bu analizlerde, faşizmi doğuran sosyo-ekonomik etkenlerden ziyade bireylerin psikolojik durumları baz alınarak açıklamalar yapılmıştır. Reich'in bir

bilinçdışı süreç olarak yorumladığı faşizmi Fromm, çeşitli sosyo-ekonomik faktörler nedeniyle ortaya çıkan bir psikolojik tepki olarak yorumlamıştır. Her iki isim de insanların psikolojik olarak faşizme yönelmesindeki sosyo-ekonomik faktörlerin varlığını kabul etmekle birlikte faşizmi, bu faktörlerin birey üzerinde yarattığı etki ile ilişkilendirerek ele almışlardır. Birey odaklı analiz yapan psikanalitik yaklaşımın faşizmi anlamada teşkil ettiği yer önemli olmakla birlikte birtakım riskler barındırmaktadır. Özellikle, faşizmi ortaya çıkartan sosyo-ekonomik unsurların göz ardı edilmesi sonucu, sadece bireylere odaklanarak yapılacak bir çalışma, faşizmi birtakım insanların salt irrasyonellikleri ile özdeşleştirme tehlikesi taşımaktadır. Bu durumda faşizmin sahip olduğu ekonomik işlev yok sayılabileceği gibi olgunun önemsizleştirilmesi gibi bir sonucu da doğurabilir. Faşizmi anlamaya ve tanımlamaya yönelik sözü edilen bu üç çalışma da toplumsal cinsiyet odaklı olmaktan uzaktır. Faşizmin eril bir düşünce biçimini ve sistemi işaret ettiğinin açığa çıkartılması için gerekli olan toplumsal cinsiyet odaklı analizler 1970'li yıllarda yapılmaya başlanmıştır. Maria A. Macciocchi ve Gisela Bock gibi isimler tarafından yapılmaya başlanan toplumsal cinsiyet perspektifli analizler sonucunda faşizmin erilliği ve kadınlığın/erkeklığın kurgulanış biçimleri açığa çıkartılabilmektedir. Tüm bu yaklaşımlar faşizmi farklı eksenlerde analiz etmiş ve olgunun karmaşık yapısının açığa çıkartılabilmesi için çok boyutlu bir düşünme zemini sağlamışlardır. Bu doğrultuda faşizmin sermaye sınıfının varlığını devam ettirebilme amacıyla desteklediği, kitlelerin de içinde buldukları dezavantajlı konumlar nedeniyle sarıldıkları, şiddeti ve savaşı kutsayan, cinsiyetçi ve militarist, insanların hayatını tümüyle kontrol altına alan totaliter bir düşünce sistemine ve rejime işaret ettiği sonucuna ulaşılabilir.

Tez kapsamında faşizmin ortaya çıkışından ve temel özelliklerinden ziyade kadınlar ile kurduğu ilişki üzerine odaklanılmıştır. Bu doğrultuda benimsenmiş olan toplumsal cinsiyet perspektifi ile birlikte faşizmde kurgulanan kadın imgesinin temel nitelikleri ortaya çıkartılmıştır. Faşist toplumsal düzendeki kadınların özelliklerinin, sorumluluklarının ve konumlarının açığa çıkartılabilmesi için faşizmin en somut iki pratiği olan İtalya ve Almanya örnekleri üzerinde durulmuştur. İki savaş arası dönemde Avrupa'da esen faşizm dalgasının en önemli kaleleri olan bu iki ülkedeki kadınların konumlarından, sorumluluklarından ve onlara yönelik olarak uygulanan politikalardan hareketle, faşizmdeki kadın imgesinin temel nitelikleri ve faşizmin kadına yönelik tutumu ile ataerkil sisteme ne derece hizmet ettiği tartışılmıştır.

İkinci bölümde detaylı olarak ele alındığı şekliyle faşizm İtalya'da 1922 yılında iktidara gelme şansı bulmuştur. Toplumun mutlak şekilde devlet kontrolü altına sokulduğu faşist İtalya'da adeta bir Mussolini diktatörlüğü kurulmuş ve insanların hayatları faşist devletin çıkarları doğrultusunda şekillendirilmiştir. Bu süreçte kadınların hem totaliter bir rejim altında yaşamaları hem de kadın olmaları nedeniyle iki boyutlu bir baskıya maruz kaldıkları söylenebilir. Tarihsel süreç içerisinde ele alınan Mussolini iktidarının kadına yönelik tutumunda ilk ortaya çıkan unsurun erkek egemen söylem olduğu görülmüştür. Bir yandan Katolik inancının diğer yandan ise Darwinci öğretinin etkisiyle kadının doğası gereği ikinci cins olduğuna yönelik bir inanç iktidar tarafından benimsenmiştir. Bu doğrultuda iktidara geldiği andan itibaren ulusun eril bir yeniden yapılandırmasını gerçekleştiren Mussolini hükümeti toplum içinde kadının konumunu da eril bir söylemle şekillendirmiştir. Milli hedefler doğrultusunda bir yandan ülke içinde ucuz iş gücünü ve orduya insan desteğini sağlamak diğer yandan da emperyalist hedeflerini hayata geçirebilmek için ihtiyaç duyulan demografik güç, kadınlara karşı nasıl bir tutum izleneceğini belirlemiştir. Mussolini'nin "sayı, güçtür" anlayışının doğrultusunda kadınların doğurganlıklarının, iktidarın temel odağı haline geldiği söylenebilir. Kadınları çocuk doğurma yetisi üzerinden faşist sisteme eklemleyen iktidar, kadınları bu konuda ikna etmek ve daha çok çocuk doğurmalarını sağlamak adına çeşitli adımlar atmıştır. Bunun için öncelikle kadınlar iş yaşamlarından evlere doğru yönlendirilmiş ve cinsiyete dayalı iş bölümü sıkı bir şekilde uygulamaya çalışılmıştır. Bu süreçte işlerinden uzaklaşması beklenen kadınların aile kurmaları ve çok çocuk doğurmaları için ayrıca kalabalık ailelere devlet tarafından çeşitli maddi ve manevi teşvikler sunulmuştur. Vergi indirimleri ve muafiyetleri, işe alımlarda öncelik ve sembolik madalyalarla kadınlar ve aileler çok çocuk sahibi olmaya teşvik edilmeye çalışılmıştır. Çeşitli teşviklere başvuran iktidarın bunun yanı sıra birtakım yasakları da devreye soktuğu görülmüştür. Bu dönemde nüfus artışı önündeki engelleri ortadan kaldırmak için her türlü doğum kontrol yöntemi ve kürtaj yasaklanmıştır. Kadınların bu yöntemlere başvurmalarını çeşitli yaptırımlarla engellemeye çalışan iktidar ayrıca çeşitli kadın örgütleri, kursları ve okullar aracılığıyla da kadınları ve genç kızları, zihinsel olarak bu rollerine hazır hale getirmeye çalışmışlardır. Ancak her türlü çabaya rağmen Mussolini iktidarının nüfusu artırmaya yönelik olarak başlattığı doğum kampanyası istenildiği kadar başarılı olmamıştır. İstenilen başarı elde edilememiş olsa da faşist rejim içerisinde bedenleri ve emekleri üzerindeki kontrolleri sona erdirilen kadınların bir özne olarak yok sayıldıkları ve ikincilleştirildikleri sonucuna ulaşılabilir.

Üçüncü bölümde faşizmin iktidara taşınabildiği ülkelerden bir diğeri olan Almanya'da Nasyonal Sosyalizm ve kadının konumu ele alınmıştır. Adolf Hitler liderliğindeki faşist hareket özellikle Versay Antlaşması'nın ülkede yarattığı psikolojik etkiden ve sosyalizm tehlikesinden beslenen Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi 1939 yılında iktidarı ele geçirmiştir. İtalya'da olduğu gibi burada da haklar ve özgürlükler ortadan kaldırılmış, sistemle bütünleşen itaatkar bireyler yaratılmaya çalışılmıştır. Bunun için her türlü propaganda faaliyetine, yaptırıma ve şiddete başvurulmuştur. İtalya faşizminden farklı olarak Hitler hükümetinin ırkçı politikası, terör yönteminin daha somut ve kapsamlı olarak uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Nasyonal Sosyalizmin ırk vurgusundan önemli ölçüde etkilenen gruplardan bir tanesinin kadınlardan oluştuğu söylenebilir. Almanya'daki farklı ırklardan kadınları değişik şekillerde etkileyen Hitler iktidarının kadınlara yönelik algılarındaki cinsiyetçilik ve ataerkillik bu bölümde açığa çıkartılmıştır. Kadınları üstün nitelikleri olduğu varsayılan Aryan ırkının devamını sağlamaları için görevlendiren Hitler iktidarının tarihte görülen en baskıcı uygulamalardan bir tanesine ev sahipliği yaptığı söylenebilir. Bu dönemde Aryan ırkının gerek 'kalitesini' gerekse de nüfus olarak çoğunluğunu koruyabilmek için kadınların bedenleri üzerinden politikalar oluşturulmuştur. Bu politikalar Aryan kadınları ile toplumdaki diğer ırklardan kadınları farklı şekillerde etkilemiş olsa da, Hitler diktatörlüğü kadınların kitlesel olarak ezilmesini sağlamıştır. Mussolini İtalya'sında olduğu gibi burada da evlilikleri artırmak ve daha çok doğumu sağlamak amacıyla evlilik kredileri, vergi muafiyetleri, çok çocuklu ailelere maddi yardımlar, annelerin çeşitli törenlerle ödüllendirilmesi gibi uygulamaların yanı sıra Nasyonal Sosyalist devlet ırkların karışımını engellemek için birtakım politikalar uygulamıştır. Üzerinde hassasiyetle durulan ırkın saflığını ve kalitesini korumak amacıyla çıkartılan Alman Kanını Koruma Kanunu kapsamında Aryan ırkından olanların diğer ırklarla ilişki kurmaları yasaklanmış, Aryan ırkından kadınlar için üreme kampları kurulmuş, milyonlarca insan zorunlu kısırlaştırmaya maruz kalmış, Aryan ırkından olan ancak iktidarın kriterlerine uymayan milyonlarca insan katledilmiştir. İktidarda kaldığı 12 yıl boyunca Nasyonal Sosyalizm hem Aryan ırkına hem de farklı ırklardan insanlara yaşattıkları zulümle tarihe geçmiştir. Bu politikaların doğrudan muhatabı olan kadınlar böylelikle hem kadın oldukları için hem de ırkçı bir diktatörlük altında yaşadıkları için çift taraflı bir ezilmeye maruz kalmışlardır. Hitler iktidarı tarafından kurulan bu sistem kadınlar üzerinde erkek egemenliğini oldukça uç boyutlarda kuran bir sistemi işaret etmiştir.

İtalya ve Almanya faşizminde kadınların konumlarının incelenmesi ile her iki ülkedeki faşist rejimlerin kadın algısının, kadınlara yükledikleri rollerin ve uygulanan politikaların

çok önemli benzerlikler taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Öncelikle her iki rejimin de cinsiyetçi ve ataerkil bir söyleme sahip olduğu söylenebilir. Gerek Mussolini gerekse de Hitler iktidarı ele geçirdikten sonra giriştikleri ulusu yeniden yapılandırma sürecinde maskülen değerleri yüceltmiş, cinsiyete dayalı iş bölümüne bağlı kalmış ve erkek egemenliğini tüm topluma yerleştirmeye hizmet etmiştir. Kadınların doğaları gereği erkeğe oranla daha aşağı bir statüde olduğu/olması gerektiği yönündeki cinsiyetçi inançlarıyla faşist rejimlerin böylelikle ataerkilliğe katkısı ortaya çıkmıştır.

Algılarındaki cinsiyetçiliğin ortak olmasının yanı sıra her iki faşist rejimin kadınlara yüklediği sorumlulukların ve uyguladıkları politikaların da aynı doğrultuda olduğu sonucuna varılmıştır. Radikal ve yayılmacı bir milliyetçiliği içerisinde barındıran faşizmde nüfus her zaman önemli bir ulusal güç unsuru olmuştur. Bu durum İtalya ve Almanya'nın nüfus politikalarında da açığa çıkmıştır. Her iki rejim gerek emperyalist politikalarını meşrulaştırmak gerekse de ülke içindeki insan desteğinden faydalanabilmek için nüfusu artırma mücadelesi vermişlerdir. Bu hedefler ışığında kadına düşen rol ise doğurganlık özelliği nedeniyle, ulusa çocuk doğurarak hizmet etmektir. Almanya'daki ırkçı tutum nedeniyle sadece Aryan olan kadınlar doğumları artırma sürecine dahil edilmiş olsa da, kadını salt üreme makinesi olarak kurgulayışları nedeniyle her iki rejimin de birbirinden farksız olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda İtalya ve Almanya'da bu dönemde toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü radikalleştirilerek ve millileştirilerek, kadınların adeta vatandaşlık görevleri olarak sunulmuştur. Kadınları doğurganlık özellikleri ile sisteme eklemleyen faşist iktidarlar, bunun dışında bir kadın imajının oluşmasına hiçbir şekilde izin vermemişlerdir. Böylelikle tek görevi ulusu için daha çok çocuk doğurmak, çocuklarını ulusa hizmet edecek bilinçte yetiştirmek ve sisteme itaat etmek olan fedakar kadınlar yaratılmaya çalışılmıştır. Kadınların bu görevlerini içselleştirmeleri için faşist iktidarlar maddi-manevi teşviklere ve çeşitli yaptırımlara başvurdıkları gibi çeşitli organizasyonlardan ve propaganda araçlarından da faydalanmışlardır. Bu duruma örnek olarak kalabalık ailelere vergi indirimleri, maddi destek, işe alımlarda öncelik gibi teşvikler verilmesi, çok çocuk sahibi olan kadınların madalyalarla ödüllendirilmesi ve onurlandırılması, doğum kontrol yöntemlerinin ve kürtajın yasaklanması, genç kızların ve kadınların katılımının zorunlu kılındığı çeşitli organizasyonların kurulması gösterilebilir.

İki savaş arası dönemde kadınlara yönelik tüm uygulamaları ile faşist rejimler kadınları özne olarak yok sayan ve aşağılayan en uç örnekler arasına girmiştir. Bu iddiayı ilk bakışta bulandıran temel unsur, rejimlerin milli hedefleri doğrultusunda kadınları

yüceltmeleri olmuştur. Her iki faşist rejim de kadınları annelikleri üzerinden onurlandırmış olsa da, daha önce de belirtildiği gibi bu durum iktidarların ataerkilliğini gölgelemeye yetmemiştir. Anne olan kadınlara verilen sözde değer ne kadınların bedenleri ne de emekleri üzerindeki sömürüyü ortadan kaldırmıştır.

Kadınlar erkek egemen faşist düzen içerisinde millileştirilmiş, milli çıkarlar uğruna işlevselleştirilmiş ve boş bir retoriğe dönmüş olan annelik söylemine hapsedilmişlerdir. Bunun yanı sıra kadınlar faşizmin iktidara gelmesinde, topluma yaygınlaşmasında ve milli hedeflerin gerçekleştirilmesi noktasında aktif olarak var olabilseler de, karar alma süreçlerinde, kendi bedenleri üzerindeki denetim haklarında ve kendi yaşamlarıyla ilgili tercih özgürlüğünü kullanmada aktif özne olarak kabul edilmemişlerdir.

Faşizmdeki kadın algısının böylelikle milliyetçi ve ataerkil söylem içerisindeki konumu da açığa çıkmıştır. Ortaya çıkışı itibarıyla milliyetçi bir eğilimi ifade eden faşizm, yayılcılığı ve terör yöntemini benimsemesiyle milliyetçilik içinde radikal bir örneği teşkil etmiştir. Bu konuda sahip olduğu radikallik, kadına yönelik tavrında da ortaya çıkmıştır. Faşizmde de ulus maskülen değerlerle yeniden kurulmuş ve kadınların konumu erkek egemen bir söylem içerisinde belirlenmiştir. Kadınları bağımlı ve ikinci cins kılan milliyetçi ve faşist söylemler arasındaki tek fark ataerkilliğin ulusal projelerdeki merkeziliği ve yoğunluğudur. Kadını bağımlı kılan erkek egemen söylemin, faşist iktidarların varlıklarını devam ettirebilmeleri için çok merkezi bir yer teşkil etmiş olması ataerkilliğin çok yoğun boyutlarda pratiğe aktarılmasını gerektirmiştir. Böylece erkek egemenliği faşizmde sistemli şekilde yürütülen devlet politikaları ile radikal derecede hayata geçirilmiş ve normalleştirilmiştir. Buradan hareketle faşizmin kadın söyleminin nitelik olarak milliyetçi eğilime bağlı kaldığı ancak uygulamaları ile onu daha da uç boyutlara taşıdığı sonucuna varılabilir.

Kadınların maruz kaldıkları baskıların, eşitsizliklerin ve haksızlıkların normalleştirilmesine ve yeniden üretimine engel olabilmek için öncelikle toplumsal yapılar içerisindeki ataerkilliğin görünür kılınması gerekmektedir. Bu durum faşizm bağlamında düşünüldüğünde ise faşizm ve kadınlar arasındaki ilişkilene her şeyden önce feminist mücadele için ortaya çıkartılmak ve aydınlatılmak zorundadır. Bu düşünceden hareketle fazla aydınlatılmamış olarak kalan faşizm ve kadın arasındaki ilişkinin, İtalya ve Almanya örneklerinden hareketle incelendiği tez çalışması sonucunda faşizmin ataerkil söylemi somut bir şekilde uygulamaya koyduğu söylenebilir. Ancak her iki faşist rejim incelendiğinde faşizmin ataerkilliğin sadece sıradan bir yeniden üretimini ifade etmediği yönünde bir sonuca ulaşılabilir. Bu düşünce

iki veri üzerine temellendirilebilir. Bunlardan ilki faşist rejimlerin anneliği kutsayarak, kadınları bir ölçüde kamusal hayata sokarak ve aktifleştirerek cinsiyetçiliğini ve ataerkilliğini muğlaklaştırmış olmasıdır. Yöntem olarak çoğunlukla kadınları ulusun kahramanları olarak gösteren faşist rejimlerin politikaları, örtük ve farklı bir biçimde kadınlar üzerindeki tahakkümün yeniden üretilmesini sağlamıştır. İkinci olarak ise faşist rejimlerin uygulamalarının radikallikleri göz önünde bulundurulduğunda faşizmin, herhangi bir erkek egemen sistemi işaret etmediği söylenebilir. Bu sistemde kadınlar hem totaliter bir yönetim altında yaşadıkları için hem de kadın oldukları için çok boyutlu bir şekilde ezilmişlerdir. İtalya ve Almanya örneklerinden de anlaşıldığı şekliyle faşist rejimlerde kadınlar çok yoğun bir baskıya ve yönlendirilmeye maruz kalmışlardır. Toplumdaki her bir kadının bedenini, emeğini ve yaşamını birtakım özgün politikalar ve söylemler aracılığıyla şekillendiren faşist rejimlerin, ataerkilliği en radikal ve en yoğun şekilde hayata aktaran toplumsal yapılardan bir tanesine işaret ettiği sonucuna varılabilir.

KAYNAKÇA

- Akal, C. B. (1994). *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akgül, Ç. (2011). *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri: Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Altınay, A. G. (2011). *Vatan, Millet, Kadınlar* (4 bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anthias, F. ve Yuval-Davis, N. (1993). *Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-Racist Struggle*. London: Routledge.
- Arendt, H. (1973). *The Origins of Totalitarianism*. New York: A Harvest Book.
- Arendt, H. (2012). *Kötülüğün Sıradanlığı-Adolf Eichmann Kudüs'te* (2 bs.). (Ö. Çelik, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2004). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995)*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (2007). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1789-1914)* (4 bs.). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Ascheid, A. (2010). *Hitler's Heroines: Stardom and Womenhood in Nazi Cinema*. Philadelphia: Temple University Press.
- Ayata, A. (2011). Siyaset ve Katılım. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.), içinde *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 64-82). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Babaoğlu, A. (1999). *Faşizm*. İstanbul: BDS Yayınları.
- Bahçe, S. (2010). *Faşist Cordon Sanitaire ve Avrupa Karanlığı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Benadusi, L. (2004). Private Life and Public Morals: Fascism and the 'Problem' of Homosexuality. *Totalitarian Movements and Political Religions*, 5(2), 171-204.
- Berktaş, F. (2011). Feminist Teoride Açılımlar. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (s. 2-23). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Birdal, C. S. ve Çoban, E. A. (2012). MEHMET OKYAYUZ'la Faşizm Üzerine. *Felsefe Yazın*, 20, 32-39.
- Blackburn, G. W. (1985). *Education in the Third Reich: A Study of Race and History in Nazi Textbooks*. Herndon: SUNY Press.
- Blinkhorn, M. (1994). *Mussolini and Fascist Italy* (2 bs.). New York: Routledge.

- Boak, H. (2003). Mobilising Women for Hitler: The Female Nazi Voter. A. McElligott ve T. Kirk (Ed.) içinde, *Working Towards the Führer: Essays in Honour of Sir Ian Kershaw* (s. 68-92). Manchester: Manchester University Press.
- Bock, G. (1983). Racism and Sexism in Nazi Germany: Motherhood, Compulsory Sterilization, and the State. *Signs*, 8(3), 400-421.
- Bock, G. (2004). *Avrupa Tarihinde Kadınlar*. (Z. A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Bora, T. (2006). *Medeniyet Kaybı- Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, A. (2012). Aile, Ataerkillik ve Toplumsal Cinsiyet. E. Gökalp (Ed.) içinde, *Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar* (s. 80-108). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Bottomore, T. (2002). *The Frankfurt School and its Critics* (2 bs.). London: Routledge.
- Brecht, B. (2001). *Faşizm Yazıları* (S. Özbudun, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Breuer, S. (2010). *Milliyetçilikler ve Faşizmler- Fransa, İtalya ve Almanya Örnekleri*. (Ç. Dikmen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bröckling, U. (2001). *Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*. (V. Atayman, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Burke, C. (2006). Kadınlar ve Militarizm: Niçin Toplumsal Cinsiyetli Bir Analize İhtiyacımız Var? *Amargi*, 2, 44-46.
- Bytwerk, R. (2003). German Propaganda Archive, Erişim: 27 Şubat 2013, <http://www.calvin.edu/academic/cas/gpa/fw2-17.htm> adresinden alındı
- Bytwerk, R. (2006). German Propaganda Archive, Erişim: 27 Şubat 2013, <http://www.calvin.edu/academic/cas/gpa/goeb55.htm> adresinden alındı
- Bytwerk, R. L. (2008). *Landmark Speeches of National Socialism*. (R. L. Bytwerk, Ed., & R. L. Bytwerk, Çev.) Texas: Texas A&M University Press.
- Can, N. (2009). Şiddetin İdeolojik Yüzü Ya Da Faşizmin Korunan Baltası. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 1-10.
- Cevizci, A. (2010). *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (7 bs.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Civanoğlu, A. (2008). Her Dönemde Yakın Tehlike: Faşizm, Erişim: 16 Eylül 2012 tarihinde <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=467> adresinden alındı
- Clay, C. v. (1995). *Master Race: The Lebensborn Experiment in Nazi Germany*. London: Hodder & Stoughton.

- Colonnelli, I. (2008). *Giuseppe Moscatelli, Moschino : vita di un muratore costruttore di case e di uomini : storia di una città : un racconto a più voci*. HALLEY Editrice.
- Çağlı, E. (2004). *Bonapartizmden Faşizme: Olağanüstü Burjuva Rejimlerin Marksist Bir Tahlihi*, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınevi.
- Çelik, Ö. (2008). Ataerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- David, H. P., Fleischhacker, J. ve Hohn, C. (1988). Abortion and Eugenics in Nazi Germany. *Population and Development Review*, 14(1) 81-112.
- Davidson, E. (1997). *The Making of Adolf Hitler: The Birth and Rise of Nazism*. Columbia: University of Missouri Press.
- Dearn, A. (2006). *The Hitler Youth, 1933-45*. Oxford: Osprey Publishing.
- Doordan, D. P. (1997). In the Shadow of the Fasces: Political Design in Fascist Italy. *Design Issues*, 13, 39-52.
- Dumbach, A. v. (2006). *Sophie Scholl and the White Rose*. Oxford: Oneworld Publications.
- Durham, M. (1998). *Women and Fascism*. London: Routledge.
- Eco, U. (2001). Ur-Faşizm ya da Sonsuz Faşizm. *Faşizm Yazıları içinde*, (S. Özbudun, Çev), Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Enloe, C. (2003). *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*. (B. K. Aydın, Çev.) İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Enloe, C. (2006). *Manevralar: Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar*. (S. Çağlayan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Evans, R. J. (1976). German Women and the Triumph of Hitler . *The Journal of Modern History*, 48, 123-175.
- Forcucci, L. E. (2010). Battle for Births. *Journal of the Society for the Anthropology of Europe*, 10(1), 4-13.
- French, M. (2008). *From Eve to Dawn, A History of Women in the World, Volume IV: Revolutions and Struggles for Justice in the 20th Century*. New York: The Feminist Press at CUNY.
- Frevert, U. (1989). *Women in German History: From Bourgeois Emancipation To Sexual Liberation*. (S. McKinnon-Evans, Çev.) Munich: Berg Publishers.
- Fromm, E. (2011). *Özgürlük Korkusu*. (S. Koçak, Çev.) İstanbul: Doruk Yayıncılık.

- Gabler, G. B. (1983). The Women's Movement in the German Empire- The Revolution Dismisses her Children. I. Drewitz (Ed.) içinde, *The German Women's Movement: The Social Role of Women in the 19th Century and the Emancipation Movement in Germany* (P. Crampton, Çev.) (s. 53-83). Bonn: Hohwacht.
- Gallie, W. B. (1956). Essentially Contested Concepts. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 56, 167-198.
- Gedik, E. (2006). Kadınlık ve Vicdani Red Üzerine Notlar. *Amargi*, 2, 38-41.
- Gennari, R. (tarih yok). *Motherhood in Nazi Germany: The Propaganda, The Programs, The Prevarications*, Erişim: 05 Mart 2013, <http://webpage.pace.edu/nreagin/F2005WS267/ReginaGennari/Index.html> adresinden alınmıştır
- Gentile, E. (1990). Fascism as a Political Religion. *Journal of Contemporary History*, 25 (2/3), 229-251.
- Giddens, A. (1991). *The Consequences of Modernity*. California: Stanford University Press.
- Gigliotti, S. (2005). Holocaust. R. S. Levy (Ed.) içinde, *Antisemitism: A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution, Volume 1: A-K* (s. 316-319). Oxford: ABC Clío.
- Göze, A. (2010). *Liberal, Marxiste, Faşist, Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet* (6 bs.). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Grand, A. J. (1976). Women Under Italian Fascism. *The Historical Journal*, 19(4), 947-968.
- Grand, A. J. (1995). *Fascist Italy and Nazi Germany*. London: Routledge.
- Grazia, V. D. (1993). *How Fascism Ruled Women, Italy 1922-1945*. London: University of California Press.
- Gregor, A. J. (1973). On Understanding Fascism: A Review of Some Contemporary Literature. *The American Political Science Review*, 67(4), 1332-1347.
- Griffin, R. (1991). *The Nature of Fascism*. London: Pinter Publishers.
- Griffin, R. (1995). *Fascism (Oxford Readers)*. New York: Oxford University Press.
- Grossmann, A. (1995). *Reforming Sex: The German Movement for Birth Control and Abortion Reform, 1920-1950*. New York: Oxford University Press.
- Gupta, C. (1991). Politics of Gender: Women in Nazi Germany. *Economic and Political Weekly*, 17, 40-48.
- Heiden, K. (2010). *A History of National Socialism*. London: Routledge.

- Hellig, J. (2003). *The Holocaust and Antisemitism: A Short History*. Oxford: Oneworld Publications.
- Heywood, A. (2007). *Siyasal İdeolojiler*. (Ş. Akın, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Hitler, A. (2012). *Kavgam*. (M. Caner, Çev.) Antalya: Gencay Yayınları.
- Hobsbawn, J. E. (2010). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik* (4 bs.). (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Housden, M. (1997). *Resistance and Conformity in the Third Reich*. London: Routledge.
- Husemann, R. F. (1983). The Political Equality of Women in the Weimar Republic and Discrimination Against Them Under the Nazi Regime. I. Drewitz (Ed.) içinde, *The German Women'ss Movement: The Social Role of Women in the 19th Century and the Emancipation Movement in Germany* (P. Crampton, Çev.) (s. 85-104). Bonn: Hohwacht.
- Kallis, A. A. (2001). *Fascist Ideology, Territory and Expansionism in Italy and Germany, 1922–1945*. London: Routledge.
- Karkiner, N. (2011). Aile ve Evlilik. Y. Ecevit ve N. Karkiner (Ed.) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 130-176). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kershaw, I. (1994). The "Hitler Myth": Image and Reality in the Third Reich. D. F. Crew (Ed.) içinde, *Nazism and German Society, 1933-1945* (s. 197-215). London: Routledge.
- Kevles, J. D. (1999). Eugenics and Human Rights. *BMJ Journal*, 319(7207), 435-438.
- Klemperer, K. v. (1992). *German Resistance Against Hitler: The Search for Allies Abroad, 1938-1945*. Oxford: Oxford University Press.
- Kolinsky, E. (1989). *Women in West Germany: Life, Work and Politics*. Oxford: Berg Publishers .
- Koonz, C. (1987). *Mothers in the Fatherland: Women, the Family and Nazi Politics*. New York: St. Martin's Press.
- Laclau, E. (1978). Faşizm ve İdeoloji. *Birikim Dergisi*, 46-47, 81-95.
- Lee, S. J. (2002). *Avrupa Tarihinden Kesitler, 1789-1980*. (S. Aktur, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Levine, G. (2009). *Darwin Sizi Seviyor, Doğal Seçilim ve Dünyanın Yeniden Büyülenmesi*. (E. Ünal, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Levy, R. S. (2005). *Antisemitism : A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution*. Santa Barbara: ABC-Clio Press.

- Macciocchi, M. A. (1979). Female Sexuality in Fascist Ideology. *Feminist Review*, 1, 67-82.
- Macciocchi, M. A. (2000). *Faşizmin Analizi* (3 bs.). (C. Süreya, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Mandel, E. (1998). Giriş. L. Troçki içinde, *Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele* (O. K. Dilber, Çev.), (s. 11-53). İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- McClintock, A. (1993). Family Feuds: Gender, Nationalism and the Family. *Feminist Review*, 44, 61-80.
- McDonough, F. (2001). *Conflict, Communism and Fascism, Europe 1890-1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McDonough, F. (2005). *Opposition and Resistance in Nazi Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Michel, H. (2011). *Faşizmler*. (F. Üstel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mommsen, H. (2003). *Alternatives to Hitler: German Resistance Under the Third Reich*. (A. McGeoch, Çev.) London: I.B. Tauris.
- Mussolini, B. (1998). *Faşizm, Faşist Devlet*. (S. T. Tekin, Çev.) İstanbul: Toker Yayınları.
- Nagel, J. (2011). Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik. A. G. Altınay (Ed.) içinde, *Vatan, Millet, Kadınlar* (4. bs.), (A. Bora, Çev.), (s. 65-101). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okyayuz, M. (2004/05). (Klasik) Faşizmin Kavramsallaştırılması Üzerine Bir Deneme. *Doğu Batı*, 30, 191-208.
- Öngen, T. (2011, Mart 4). *Faşizmi Anlama Kılavuzu* (2). BirGün Online, Erişim: 11 Aralık 2012
http://www.birgun.net/politics_index.php?news_code=1299230765&day=04&month=03&year=2011 adresinden alınmıştır
- Örs, B. (2010). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (4. bs.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-39.
- Özek, Ç. (1966). *Direnen Faşizm*. İstanbul: İzlem Yayınları.
- Özkırımlı, U. (2009). *Milliyetçilik Kuramları- Eleştirel Bir Bakış* (3.bs.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Passmore, K. (2002). *Fascism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Paxton, R. O. (2004). *The Anatomy of Fascism*. New York: Alfred A. Knopf.
- Payne, G. S. (1995). *A History of Fascism, 1914-1945*. London: Routledge.
- Pine, L. (1997). *Nazi Family Policy, 1933-1945*. Oxford: Berg Publishers.
- Pine, L. (2010). *Education in Nazi Germany*. Oxford: Berg Publishers.
- Pollard, J. (1998). *The Fascist Experience in Italy*. London: Routledge.
- Poulantzas, N. (2000). Faşizmin Halk Etkinliği Üstüne. M. A. Macciocchi (Ed.) içinde, *Faşizmin Analizi* (3. bs.), (C. Süreya, Çev.), (s. 59-71). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Poulantzas, N. (2004). *Faşizm ve Diktatörlük*. (A. İnel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rees, L. (Yöneten). (1997). *The Nazis: A Warning from History* [Sinema Filmi].
- Reese, D. (2006). *Growing up Female in Nazi Germany*. Michigan: University of Michigan Press.
- Reich, W. (2002). *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı* (3 bs.). (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Renton, D. (1999). *Fascism: Theory and Practice*. London: Pluto Press.
- Rothmund, M. (Yöneten). (2005). *Sophie Scholl- Die Letzten Tage* [Sinema Filmi].
- Rupp, L. J. (1977). Mother of the "Volk": The Image of Women in Nazi Ideology. *Signs*, 3, 362-379.
- Saigol, R. (2011). Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri. A. G. Altınay (Dü.) içinde, *Vatan, Millet, Kadınlar* (4. bs.), (T. Güney, Çev.), (s. 227-259). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saldern, A. (1994). Victims or Perpetrators? Controversies about the Role of Women in the Nazi State . D. F. Crew (Ed.) içinde, *Nazism and German Society, 1933-1945* (s. 141-163). London: Routledge.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkansız İktidar- Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih, 1918-1990*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sarıca, M. ve Aybay, R. (1965). *Faşizm* (2 bs.). İstanbul: İzlem Yayıncılık.
- Scheck, R. (2003). *Mothers of the Nation: Right-Wing Women in Weimar Germany*. New York: Berg Publishers.

- Schleunes, K. A. (2005). Nuremberg Laws (1935). R. S. Levy (Ed.) içinde, *Antisemitism: A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution* (s. 515-516). Oxford: ABC Clio.
- Stackelberg, R. ve Winkle, A. S. (2002). *The Nazi Germany Sourcebook: An Anthology of Texts*. London: Routledge.
- Stackelberg, R. (2009). *Hitler's Germany- Origins, Interpretations, Legacies*. London: Routledge.
- Steffoff, R. (2004). *Evrım Devrimi* (2 bs.). (İ. Kalinyazgan, Çev.) Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Steinweis, A. E. (2008). *Studying the Jew, Scholarly Antisemitism in Nazi Germany*. London: Harvard University Press.
- Sternhell, Z., Sznajder, M. ve Asheri, M. (2012). *Faşist İdeolojinin Doğuşu*. (Ş. Çiltaş, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Stout, A. (2002). *Life Under the Third Reich as Seen Through the Eyes of Women Who Lived It*. Kentucky: Western Kentucky University.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (O. Akınhay, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1984). Faşizm ve Kadınlar. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38(3/4), 405-429.
- Thompson, L. V. (1971). Lebensborn and the Eugenics Policy of the Reichsführer-SS. *Central European History*, 4(1), 54-77.
- Togliatti, P. (1989). *Faşizm Üzerine Dersler* (3 bs.). (Ş. Y. Demirekler, Çev.) Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Toksöz, A. (2010, Kasım 6). *Erkek Egemenliği, Kapitalizm ve Doğurganlığın Kontrolü*. *Bianet*, Erişim: 09 Nisan 2013 <http://bianet.org/bianet/kadin/125919-erkek-egemenligi-kapitalizm-ve-dogurganligin-kontrolu> adresinden alınmıştır
- Traverso, E. (2008). Interpreting Fascism: Mosse, Sternhell and Gentile in Comparative Perspective. *Constellations*, 15(3), 303- 319.
- Troçki, L. (1998). *Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele* (3 bs.). (O. K. Dilber, Çev.) İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Tsvasman, R. (2005). *Mothers and Family in Fascist Italy*. Pace University Webpace, Erişim: 14 Mart 2013 <http://webpage.pace.edu/nreagin/F2005WS267/RimmaTsvasman/index.html> adresinden alınmıştır
- Vaizey, H. (2010). *Surviving Hitler's War: Family Life in Germany, 1939-48*. New York: Palgrave Macmillan.

- Walby, S. (2011). Kadın ve Ulus. A. G. Altınay (Ed.) içinde, *Vatan, Millet, Kadınlar* (4. bs.), (M. A. Gevrek, Çev.), (s. 35- 63). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wandrooij, B. P. (2002). Italian Society under Fascism. A. Lyttelton (Ed.) içinde, *Liberal and Fascist Italy, 1900-1945* (s. 175-195). New York: Oxford University Press.
- Welch, D. (2001). *Propaganda and the German Cinema, 1933–1945*. London: I.B.Tauris Publishers.
- Wiggershaus, R. (1991). Women in the Third Reich. *Connexions*, 36, 10-11.
- Willett, L. M. (2012). *Women Under National Socialism: The Case Study of Melita Maschmann*. Master Thesis, University of Massachusetts.
- Willson, P. R. (1993). *The Clockwork Factory, Women and Work in Fascist Italy*. Oxford: Clarendon Press.
- Woodley, D. (2010). *Fascism and Political Theory: Critical Perspectives on Fascist Ideology*. New York: Routledge.
- Yourman, J. (1939). Propaganda Techniques within Nazi Germany. *Journal of Educational Sociology*, 13(3), 148-163.
- Yuval-Davis, N. (2010). *Cinsiyet ve Millet* (3 bs.). (A. Bektaş, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zamponi, S. F. (1997). *Fascist Spectacle: The Aesthetics of Power in Mussolini's Italy*. Berkeley: University of California Press.
- Zetkin, C. (1923). Fascism. *The Labour Monthly*, 5(2), 69-78.